

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: Stukken interdep. overleg 13 dec + 2 VERZOeken AAN JULLIE
Datum: woensdag 1 december 2021 15:28:00
Bijlagen: [image001.png](#)
[Agenda overleg 13 dec 2021.docx](#)
[Bijlage 2 Concept kennis- en onderzoeksagenda.docx](#)
[Bijlage 3 Motie Den Haan c.s. 35 925, nr. 55.pdf](#)
[Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen Demografie SZW en JenV.docx](#)
Prioriteit: Hoog

Beste collega's,

Maandag 13 december hebben we van 9.30-11.30 uur overleg over de follow up van het eindrapport *Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen* van het NIDI/ CBS via Webex.

Of meer specifiek gaat het om het beginnen met de voorbereidingen op het opstellen van de inhoudelijke kabinetsreactie die in de aanbiedingsbrief in april jl. is toegezegd. Bijgaand de agenda en alvast 2 bijlagen. Ook bijgevoegd - ter informatie - de vragen die over demografie zijn gesteld van resp. vanaf de formatietafel en tijdens het WGO en de begrotingsbehandeling van SZW en de begrotingsbehandeling van JenV.

Ter voorbereiding op ons overleg heb ik twee verzoeken aan jullie om de bespreking hopelijk zo efficiënt mogelijk te laten verlopen.

Ik wil jullie vragen agendapunt 2 (eerste concept interdepartementale opgaven) en agendapunt 3 (concept kennis- en onderzoeksagenda) inhoudelijk voor te bereiden en jullie input **uiterlijk woensdag 8 december** naar me te mailen.

Ter toelichting op agendapunt 2:

- Identificeer de 3-5 belangrijkste opgaven nav eindrapport NIDI/CBS Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen voor jouw departement
- Maak een onderscheid in welke opgaven zich pakweg de komende 10 jaar al manifesteren en welke op de lange(re) termijn (ivm creëren politieke urgentie)
- Indien mogelijk: geef aan welke beleidsopties je ziet om de opgave(n) te adresseren
- Geef aan met welk ander beleidsdomein de opgave samenhangt en met welk departement derhalve samengewerkt moet worden om de opgaven en de beleidsopties te doordenken

Het gaat om een eerste inventarisatie dus die hoeft echt nog niet volledig (doordacht) te zijn. De bedoeling is te starten met de meest in het oog springende opgaven en om inzicht te krijgen in de samenhang met andere beleidsdomeinen en om de eventuele beleidsopties (in samenhang) te doordenken.

Ter toelichting op agendapunt 3:

Bijgevoegd vinden jullie een voorbeeld dat is opgesteld door JenV en SZW ten aanzien van de thema's migratie en samenleven (en dus niet demografie in den brede). De achtergrond is een initiatief van de DG Migratie en beide DG's van SZW om deze thema's in samenwerking te adresseren. Het heeft een duidelijk raakvlak met het traject Verkenning bevolking 2050 maar is daar vooralsnog nog niet in gepositioneerd. Dit lichten we tijdens het overleg nader toe. Ik wil jullie vragen dit format aan te vullen met onderzoeken die samenhangen met de opgaven die je voor punt 2 hebt geïdentificeerd (zodat we uiteindelijk tot één interdepartementaal overzicht komen). Ook hier geldt dat het nog niet volledig hoeft te zijn, maar een eerste beeld geeft.

Wellicht ten overvloede: in deze fase zal afstemming met andere beleidsdirecties binnen je departement een noodzakelijke voorwaarde zijn om tot een goede doordenking van de demografische ontwikkelingen/ zekerheden op tal van domeinen te kunnen komen. Intern SZW bereiden we het interdepartementaal overleg bijvoorbeeld dus voor met de bij demografie meest betrokken directies om alle input goed mee te kunnen nemen. Hetzelfde is van belang bij de voorbereiding van het interdepartementaal directeurenoverleg. Dat wordt nu ingepland voor januari. We benaderen hiervoor jullie directeuren omdat die in de vorige fase betrokken waren. Mochten we naar jouw mening echter een andere directeur moeten uitnodigen, dan hoor ik dat graag zo snel mogelijk.

Jullie bijdragen op beide punten ontvang ik zoals gezegd graag uiterlijk volgende week woensdag. Ik maak er dan één geheel van zodat het ons niet duizelt door losse bijlagen en hoop beide stukken donderdag naar jullie te kunnen mailen.

Alvast veel dank voor jullie inbreng!

Hartelijke groeten, 5.1.2.e

5.1.2.e

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Directie Samenleving en Integratie (S&I)

Parnassusplein 5 | 2511 VX | Den Haag

Postbus 90801 | 2509 LV | Den Haag

06 5.1.2.e | 5.1.2.e [@minszw.nl](mailto:5.1.2.e@minszw.nl)

**Directie Samenleving en
Integratie**
Afdeling PH A

Contactpersoon
5.1.2.e

Datum
1 december 2021

Onze referentie

agenda

Omschrijving	Overleg follow up eindrapport Verkenning bevolking 2050
Vergaderdatum en - tijd	13 december 2021 09:30 - 12:30
Vergaderplaats	Webex

1. Opening, kennismaking en stand van zaken

2. Bespreken eerste concept interdepartementale opgaven (bijlage volgt donderdag 9 of vrijdag 10 dec)

3. Bespreken eerste concept kennis- en onderzoeksagenda (bijlage 2 Voorbeeld. Deze wordt aangevuld met jullie bijdragen en volgt donderdag 9 of vrijdag 10 dec)

4. Motie Den Haan c.s. (bijlage 3)

- Terugkoppeling **5.1.2.e** van gesprekken S&I met NIDI (4 nov.) en SCP (8 nov.) en vooruitblik gesprek met CPB (13 dec.) en PBL (wordt gepland).
- Bespreken outline Kamerbrief (mondeling toelichting **5.1.2.e**).

5. Vooruitblik directeurenoverleg januari 2022

6. WVTTK

Kennis- en onderzoeksagenda Demografie (concept)

De kennis- en onderzoeksagenda richt zich op het bieden van feiten, analyses en inzichten die ondersteunend zijn voor beleidsmatige keuzes. Op politiek-bestuurlijk niveau kan dit desgewenst gebruikt worden als basis voor gedachtenvorming, besluitvorming en de ontwikkeling van beleid. Hieronder wordt op hoofdlijnen uitgewerkt hoe een kennisagenda eruit kan zien en gebruikt kan worden.

Moties en kabinetsreacties

- Kabinetsreactie NIDI-rapport. Er moet nog een kabinetsreactie komen op het NIDI-CBS rapport "Verkenning Bevolking 2050; Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen".
- Motie Den Haan c.s. Ingediend bij de laatste APB. "Verzoekt het kabinet, samen met de planbureaus een methode te ontwikkelen om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen en te verkennen of en hoe een staatscommissie "bevolkingsgroei en vergrijzing" aanbevelingen kan doen voor beleidsopties, en hierover voor het einde van het jaar te rapporteren"
- Motie Weyenberg. Ingediend op 6 juni. "Verzoekt de regering, te verkennen welke rol een brede adviescommissie kan vervullen in het vaststellen van sectoren en beroepen waar tekorten zich voordoen en arbeidsmigranten nodig zijn"
- Haalbaarheid onderzoek flexafhankelijke sectoren. WRR heeft december 2020 het onderzoek "Samenleving in Verscheidenheid. Beleid voor de Migratiesamenleving" gepubliceerd. Eén van de adviezen is (p237): *Onderzoek de economische en maatschappelijke wenselijkheid van bedrijven die volledig afhankelijk zijn van goedkope, tijdelijke migrantenarbeid* In de kabinetsreactie van maart 2021 reageert het kabinet hierop als volgt: *Het kabinet waardeert dit advies en gaat bezien of een dergelijk complex onderzoek haalbaar is*

Overzicht van relevante afgeronde, lopende en voorgenomen onderzoeken

Organisatie	Naam onderzoek	Stand van zaken/opmerkingen
Intra-EU		
Afgerond		
SEO/SZW	Goed werkgeverschap voor kortdurende arbeidsmigranten	Onderzoek opgeleverd? (zou er september/oktober 2021 zijn) Betreft intra-EU Arbeidsmigranten die korter dan 3 jaar in Nederland werken.
SEO/LNV/SZW	Positie arbeidsmigranten in vleessector	Onderzoek opgeleverd? (zou er augustus 2021 zijn) Onderzoek nav gesprekken met de vleessector en motie Futselaar
Lopend		
SZW	Migrantenmonitor 2019 en 2020	Opdracht wordt/is uitgezet?
Europese Commissie	(exakte naam onbekend) Onderzoek naar detachering in de EU	(precieze stand van zaken onbekend) Onderzoek is gestart. In Nederland voert SEO een deelonderzoek uit als onderaannemer. Onderdeel van dit project is het maken van 'landenrapporten' waarbij naar detachering naar en vanuit de voornaamste ontvangst- en zendlanden wordt gekeken. NL is een van de ontvangstlanden.
Voorgenomen		
SZW	Economische en maatschappelijke	Adviesaanvraag ligt bij de SER. Start eind 2021/2022.

	wenselijkheid van bedrijven die volledig afhankelijk zijn van goedkope, tijdelijke migrantenarbeid	
SZW	Kinderen van EU arbeidsmigranten	Onderzoeksvoorstel wordt nu gemaakt Onderzoek komt voort uit motie Smeulders/Bruins
Europese Commissie	(exacte naam onbekend) Evaluation/monitoring of the situation of temporary cross-border mobile workers	Concrete plannen: EC is bezig met opzetten onderzoek. Onderzoek is onderdeel van de evaluatie die in de herziene detacheringsrichtlijn staat. Ook onderzoek naar mobiliteit van derdelanders.
<u>Regulier</u>		
<u>Afgerond</u>		
ACVZ	Naar een brede welvaartsbenadering in het arbeidsmigratiebeleid	Een eerder versie is besproken in de HAT, de verkenning is inmiddels ook gepubliceerd
WODC/JenV	Quick scan migratie en arbeidsmarkt	Onderzoek in augustus 2021 gepubliceerd
<u>Lopend</u>		
IND/JenV	Cohortstudie kennismigranten: Voorgenomen onderzoek om zicht te krijgen op de groep hoog opgeleide arbeidsmigranten en studenten: hoe lang blijven zij, wat doen ze, wat dragen ze bij?	IND brengt voor recente cohorten kennismigranten uit derdelanden in kaart hoe lang zij in Nederland verblijven, welke regelingen zij gebruiken, wat hun arbeidsmarktpositie is, hoeveel gezinsleden meekomen en wat de arbeidsmarktpositie is van die gezinsleden.
EMN	Skills development and migration: exploring innovative approaches to labour migration to the EU	Start deze zomer
SZW	Een analyse van krapte op de arbeidsmarkt die samenhangt met transities (klimaattransitie vraagt om monteurs van warmtepompen) en vergrijzing (tekorten zorg).	??
<u>Voorgenomen</u>		
SZW	Gegevensbasis arbeidsmigratie derdelanders	CBS brengt op verzoek van SZW vanaf 1999 in kaart hoeveel reguliere migranten uit derde landen via welke (arbeidsmigratie-)regeling zijn binnengekomen en wat hun huidige status (vetrokken, genaturaliseerd, verblijfsvergunning) en arbeidsmarktpositie (sector, inkomen) is. De ambitie is dat CBS dit onderzoek structureel jaarlijks uit gaat voeren en ook het gebruik van collectieve voorzieningen (zorg, onderwijs, woningmarkt) in kaart gaat brengen.
EMN	Twee studies over handhaving op regulier	<ul style="list-style-type: none"> Ending legal residence in EU Member States: policies and practices regarding the withdrawal of residence permits in the field of legal migration (NL)

		<ul style="list-style-type: none"> National policy and approaches regarding misuse of legal migration channels in case the residence permit is not used purposefully (EE)
EMN	Attracting and retaining international researchers in the EU (ES & FR)	Gestart?
EMN	Innovation in Migration: Exploring legal pathways to fill in labour needs	Gestart?
ACVZ	Programmalijn Migratie en arbeidsmarkt	Krijgt komende tijd verder invulling, o.a. opvolging van rapport over asielmigranten in de zorg
<u>Partnerschappen</u>		
<u>Afgerond</u>		
BZ/VJI	MHPSS en werkgelegenheid vluchtelingen- uitwisseling NL ketenpartners en partners in de regio	
Clingendael	Circulaire migratie	
SEO	Dutch labour market shortages and potential labour supply from Africa and the Middle East	
WODC	Effectieve terugkeer en samenwerking met landen van herkomst	Onderzoek gestart, bestaat uit verschillende delen: kwantitatieve analyse, inform via EMN. Einddatum nnb
<u>Voorgenomen</u>		
BZ	Migratiesamenwerking en het West-Afrika pakket 5.1.2.e 5.1.2.e) – IOB	Opstarten gepland Q4 2021/Q1 2022
BZ	Beleidsdoorlichting Vrede en Veiligheid voor Ontwikkeling (artikel 4 BHOS-begroting, incl. opvang in de regio en migratiesamenwerking)	Uitgesteld naar 2023, ivm vertraging door Corona
<u>Asiel</u>		
<u>Afgerond</u>		
ACVZ/JenV	Migranten in de zorg	Korte adviesvraag over mogelijkheden arbeidsparticipatie van asielmigranten in de zorgsector.
<u>Lopend</u>		
WODC/CBS/RIVM	Longitudinaal Onderzoek Cohort Statushouders (LOCS). Na de eerste periode (2016-21) is het project met nog eens 5 jaar verlengd.	Onderzoeks project bestaat uit kwantitatieve registerdata over sociaaleconomische positieve van statushouders en uit kwantitatief en kwalitatief verdiepend onderzoek. Meerdere publicaties (beschrijvend en verdiepend) gepland de komende jaren.
ACVZ/JenV	Beleidsmatige richtgetallen asielmigratie	Gevraagd n.a.v. WRR rapport, adviesvraag toegezegd aan TK. Adviesvraag wordt nog afgestemd.
<u>Voorgenomen</u>		
<u>Impact van migratie</u>		

5.1.2.e

Met opmerkingen [

: Nog updaten

Afgerond		
WRR	Samenleven in verscheidenheid	Advies gepubliceerd over structureel beleid voor NL als migratiesamenleving
NIDI/CBS	Bevolking 2050	2 rapporten gepubliceerd over demografische scenario's en impact op NL samenleving
PBL	Onderzoek naar wooncarrières verschillende migrantengroepen	Beschrijvend rapport afgelopen zomer gepubliceerd
<u>PBL</u>	Onderzoek naar de variatie in woonpaden (van woningdelen naar een andere vorm van huisvesting) van migranten uit 6 EU-landen, hoe snel mensen uit woningdelen vertrekken en welke factoren daar een rol spelen, o.a. gekeken naar migratiemotief en demografische kenmerken.	Housing trajectories of EU-migrants in the Netherlands: Between quick emigration and shared living as temporary and permanent solutions (pbl.nl)

5.1.2.e

Met opmerkingen []: Kan als inspiratie dienen
voor meer onderzoek naar huisvestingspatronen onder
verschillende groepen migranten. Bv naar asielmigranten
ihkv LOCS

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: Stukken interdep. overleg 13 dec + 2 VERZOEKEN AAN JULLIE
Datum: vrijdag 3 december 2021 13:33:27
Bijlagen: [image001.png](#)

Dag 5.1.2.e

Hierbij alvast wat input voor agendapunt 2. Het is geen eenvoudige vraag, dus vooral een eerste antwoord.

- 5.1.2.i / 5.2.1
o
-
-
-

Voor agendapunt 3 in elk geval het volgende:

5.1.2.i / 5.2.1

Hartelijke groet,

5.1.2.e

Dubbel, zie nr. 1

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.i
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: verzoek: inplannen intern directeurenoverleg ihkv follow up Verkenning bevolking 2050
Datum: maandag 6 december 2021 12:25:00
Bijlagen: [Bijlage 1 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.pdf](#)
[Bijlage 2 Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld: opleiding arbeid zorg en wonen Nidi \(004\).pdf](#)
[Bijlage 3 TK 59725 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 4 Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen Demografie SZW en JenV.docx](#)
[Bijlage 5 Motie Den Haan c.s. 35 925, nr. 55.pdf](#)

Hoi 5.1.2.e

Hoop dat het goed met je gaat en dat jij en je dierbaren gevrijwaard zijn gebleven van corona? Trek je het thuiswerken een beetje (ik af en aan)? Ik kom je weer lastig vallen met het inplannen van overleggen m.b.t. de follow up van de Verkenning bevolking 2050 ☺

Ik heb afgestemd met 5.1.2.e dat er na de kerstvakantie twee overleggen nodig zijn; één intern SZW-directeurenoverleg en één interdepartementaal directeurenoverleg. Het is de bedoeling dat het interne overleg eerst plaatsvindt, want dat dient ter voorbereiding op het interdepartementale overleg. Hieronder vind je de info. Ik mail je de info voor het interdepartementale overleg hierna.

Directeurenoverleg S&I, AV, IZ, ASEA, SV, PDV

Voorzitter: 5.1.2.e

Deelnemers: 5.1.2.e (AV), 5.1.2.e (IZ), 5.1.2.e (ASEA), 5.1.2.e (SV), 5.1.2.e (PDV).

Duur overleg: 1,5 uur

Via Webex

Tekst uitnodigingsmail:

Beste collega's,

Graag nodig ik jullie uit voor overleg over de follow up van het eindrapport *Bevolking 2050 in beeld: opleiding, zorg, arbeid en wonen* van het NIDI en CBS, dat in april jl. aan beide Kamers is aangeboden. Het rapport laat zien dat in de zeven doorgerekende bevolkingsvarianten het aandeel ouderen in de bevolking toeneemt, dat het aandeel van de bevolking in de werkzame leeftijden krimpt en dat het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond stijgt: in 2050 is de Nederlandse bevolking *groter, grijzer* en (etnisch) *gemengder* dan in 2020.

Bijgevoegd vinden jullie het rapport, het onderzoekssignalement dat 5.1.2.e (S&I) heeft opgesteld en de Kamerbrief.

De politieke aandacht voor de (gevolgen van de) demografische ontwikkelingen is groot, zo blijkt onder meer uit de vraag over demografie van de formatietafel, het WGO Integratie en Maatschappelijke Samenhang en de begrotingsbehandelingen van SZW en JenV (bijgevoegd). Daarnaast is tijdens de APB de motie Den Haan c.s. aangenomen (bijgevoegd), die het kabinet verzoekt samen met de planbureaus een methode te ontwikkelen om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen en te verkennen of en hoe een staatscommissie "bevolkingsgroei en vergrijzing" aanbevelingen kan doen voor beleidsopties, en hierover voor het einde van het jaar te rapporteren.

In de aanbiedingsbrief is aangegeven dat het nieuwe kabinet met een inhoudelijke reactie op het rapport zal komen. Vooruitlopend op de komst van het nieuwe kabinet willen we interdepartementaal alvast aan de slag met de kabinetsreactie. S&I neemt hiervan vooralsnog, gelet op haar rol tot nu toe, ook de coördinatie op zich, evenals het voorzitterschap van het interdepartementaal directeurenoverleg.

De richting van de demografische ontwikkelingen is dus duidelijk, maar de omvang van de veranderingen hangt af van de ontwikkeling in migratie, geboorte en levensverwachting in de komende dertig jaar. Dit betekent ook dat er invloed mogelijk is op het eindbeeld van 2050, want demografische ontwikkelingen kunnen worden bijgestuurd door bijvoorbeeld regulering van migratie en het bevorderen van het kindertal, maar ook door in te zetten op het beïnvloeden van de gevolgen van de vergrijzing. Momenteel wordt interdepartementaal in kaart gebracht welke opgaven voorliggen als gevolg van de uitkomsten van het eindrapport, waar mogelijk voorzien van beleidsopties. Tevens wordt een interdepartementale kennis- en onderzoeksagenda opgesteld die zich richt op het bieden van feiten, analyses en inzichten die ondersteunend zijn voor beleidsmatige keuzes en die kennislacunes moet identificeren. Ook wordt momenteel overleg gevoerd met het NIDI en de planbureaus in het kader van de motie Den Haan c.s.

De opbrengsten ten aanzien van deze drie punten worden na de Kerstvakantie in het interdepartementaal directeurenoverleg besproken dat eerder de Stuurgroep vormde van het onderzoek. Mijn voorstel is dan ook om ons overleg te benutten om de uitkomsten van het rapport (kort) te bespreken, maar vooral stil te staan bij de geïdentificeerde opgaven en mogelijke beleidsopties voor SZW, zodat deze daarna ingebracht kunnen worden in het interdepartementaal overleg. Andere besprekingspunten betreffen de concept kennis- en onderzoeksagenda en de voortgang van de motie Den Haan c.s. De agenda en stukken voor ons overleg volgen nog.

Mochten jullie naar aanleiding van deze mail vragen en/ of opmerkingen hebben, dan verzoek ik
je contact op te nemen met **5.1.2.e** (**5.1.2.e** [@minszw.nl](mailto:5.1.2.e@minszw.nl)).
Hartelijke groet,
5.1.2.e

Onderzoeksignalement

2021-0413

Titel : Bevolking 2050 in beeld: Opleiding, arbeid, zorg en wonen

Uitgave : NIDI en CBS

Verschijningsdatum : 13 april 2021

Het NIDI voert op verzoek van het Kabinet een verkenning uit naar de gevolgen van veranderingen in de omvang en samenstelling van de Nederlandse bevolking anno 2050. In het kader van deze verkenning is in het 2^e halfjaar van 2019 een inventarisatie gemaakt van de stand van de kennis op dit gebied. Die fase leverde niet alleen inzicht op in de kennis die er beschikbaar is ten aanzien van demografische ontwikkelingen op termijn van 30 jaar, maar bood ook inzicht in de lacunes die er op kennisgebied bestaan.¹

De rapportage over deze 1^e inventariserende fase mondde uit in een voorstel om in de 2^e fase van dit project zeven bevolkingsvarianten door te rekenen om zo meer zicht te krijgen op de zekerheden en onzekerheden rond de uitkomsten van de bevolkingsprognose die het CBS – ook in het kader van dit project – in december 2019 publiceerde.

Het tweede rapport dat het NIDI in juli 2020 publiceerde, bevatte de *demografische* projecties voor 2050 die voor deze 7 varianten zijn uitgevoerd, te weten Groei, Krimp, Groen, Grijs, lage migratie, hoge arbeidsmigratie en hoge asielmigratie.

Het eindrapport dat op 13 april 2021 bij het NIDI verschijnt, bevat een doorrekening van de maatschappelijke gevolgen (de *maatschappelijke* projecties) die de demografische ontwikkelingen uit de doorgerekende varianten hebben. Daarbij richt de studie zich op de 4 thema's, te weten: Arbeid, Opleiding, Wonen en Zorg.

NIDI (m.m.v. CBS)

Onderzoeksopzet

Er zijn drie factoren van invloed op de ontwikkeling van de bevolking: de geboorten (en dan vooral het gemiddelde aantal kinderen dat vrouwen krijgen; de *Total Fertility Rate*), de sterfte, en de migratie (en dan met name het migratiesaldo).

Op basis van veronderstellingen over deze factoren brengt het CBS periodiek zogeheten bevolkingsprognoses uit en in het kader van de Verkenning Bevolking 2050 heeft het CBS de prognose voor de periode tot 2060 geactualiseerd en in december 2019 gepubliceerd.

¹ Zie: *Voortgangsrapportage, Zekerheden en onzekerheden over de gevolgen van veranderingen in de bevolking* en het *Achtergronddocument, Inventarisatie van toekomstverkenningen*. Uitgave: NIDI, 2019

Deze prognose kan worden gezien als de meest waarschijnlijke toekomst en kan worden opgevat als een zogeheten middenprognose. Dat betekent natuurlijk allerm minst dat het ‘zeker’ is dat de Nederlandse bevolking er in 2050 uitziet zoals de CBS-prognose voorspelt. Want, hoe verder een projectie in de toekomst ligt, des te groter is de onzekerheid rond de uitkomst. Er kan immers in de tussentijd van alles veranderen: zo zal bijvoorbeeld de corona-crisis direct invloed hebben op de omvang van de sterfte, maar ook indirect zullen er waarschijnlijk invloeden zijn. Zo zullen er ook via economische gevolgen van de crisis afgeleide effecten zijn, bijvoorbeeld in termen van werkloosheid, investeringsgedrag of consumptie.

Om een gevoel te krijgen bij de mate van zekerheid en onzekerheid rond de CBS-(midden)prognose hebben het NIDI en het CBS in 2020 zeven demografische varianten doorgerekend, waarbij de 3 achterliggende factoren systematisch zijn gevarieerd (zie figuur).

Deze 7 varianten schetsen dus uitdrukkelijk geen waarschijnlijke en plausibele toekomst, maar brengen in kaart hoe gevoelig de CBS-prognose over de omvang en samenstelling van de bevolking in 2050 is voor veranderingen in de achterliggende factoren.

Tabel: Zeven varianten bevolkingsgroei uit ‘Verkenning Bevolking 2050’

Variant	kindertal	levensverwachting	migratie	Kenmerken
Groei				Hoog kindertal, levensverwachting en migratie
Krimp				Laag kindertal, levensverwachting en migratie
Groen				Hoog kindertal en lage levensverwachting
Grijs				Laag kindertal en hoge levensverwachting
Lage migratie				Laag migratiesaldo
Arbeid				Hoge arbeids- en studiemigratie
Asiel				Hoge asielmigratie

Bron: NIDI, CBS

De conclusie van dit deel van de verkenning was dat er weliswaar veel onzeker is als een prognose wordt gemaakt die 30 jaar verder in de toekomst ligt, maar dat er óók ‘zekerheden’ zijn. Zo is zeker dat een heel groot deel van de huidige bevolking in 2050 nog in leven is en dat heeft een grote invloed op de omvang en samenstelling van de bevolking in 2050. De conclusie op basis van deze 7 projecties is dat in 2050 de Nederlandse bevolking *groter*, *grijzer* en (etnisch) *gemengder* zal zijn dan in 2020.

Deze veranderingen in de bevolkingssamenstelling hebben vervolgens ook weer maatschappelijke effecten. De huidige studie brengt deze in kaart voor vier thema’s, te weten: Arbeid, Opleiding, Wonen en Zorg om zodoende een beeld te krijgen van waar er aangrijpingspunten voor beleid zijn en wat de beleidsruimte is.

Algemene conclusie

De verkenning laat zien dat in alle doorgerekende bevolkingsvarianten het aandeel ouderen in de bevolking toeneemt, dat het aandeel van de bevolking in de werkzame leeftijden krimpt en dat het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond stijgt. De richting van de ontwikkeling is dus

duidelijk, maar de omvang van de veranderingen hangt af van de ontwikkeling in migratie, geboorte en levensverwachting in de komende dertig jaar.

Dit betekent ook dat er invloed mogelijk is op het eindbeeld van 2050, want demografische ontwikkelingen kunnen worden bijgestuurd door bijvoorbeeld regulering van migratie en het bevorderen van het kindertal, maar ook door in te zetten op het beïnvloeden van de gevolgen van de vergrijzing. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan investeren in onderwijs, gezondheidspreventie en participatiebevordering. Omdat de demografische gevolgen op de verschillende maatschappelijke domeinen onderling samenhangen en elkaar over en weer beïnvloeden, is een integrale en domeinoverstijgende aanpak noodzakelijk.

Bevolkingsomvang neemt toe

Op 1 januari 2020 telde Nederland 17,4 miljoen inwoners. De omvang van de bevolking in 2050 is afhankelijk van het geboortecijfer, de levensverwachting (sterfte) en de migratie (migratiesaldo). Alleen als zowel het geboortecijfer, de levensverwachting als de migratie laag zijn zal de bevolking krimpen tot 17,1 miljoen in 2050. In alle andere varianten zal de bevolkingsomvang in 2050 groter zijn dan in 2020: tot 21,8 miljoen als zowel geboortecijfer, levensverwachting als migratie hoog zijn.

Bevolkingssamenstelling verandert

Het aandeel ouderen neemt toe en dat leidt ertoe dat het aandeel van de bevolking in de werkzame leeftijd daalt. Momenteel telt Nederland zo'n 800 duizend 80-plussers (zo'n 5% van de bevolking). Dit aantal verdubbelt bij een geringe stijging van de levensverwachting en verdrievoudigt bij een sterke stijging van de levensverwachting. In 2050 zal het aandeel 80-plussers naar verwachting tussen de 8% en 13% van de bevolking bedragen.

Momenteel hebben zo'n 4,2 miljoen mensen een migratieachtergrond (24% van de bevolking). Bij een laag migratiesaldo in de komende 30 jaar groeit dit aantal naar 5,3 miljoen (31%) en bij een hoog migratiesaldo naar 8,3 miljoen (40%) in 2050.

Bevolking in werkzame leeftijd neemt af

Deze demografische ontwikkelingen hebben tot gevolg dat het aandeel van de bevolking in de werkzame leeftijd (tussen 20 jaar en AOW-leeftijd) daalt van 60% van de bevolking in 2020 naar 57% à 59% in 2050. Dat komt doordat de bevolking met een Nederlandse achtergrond in de werkzame leeftijd met ruim een miljoen krimpt. Deze krimp wordt deels gecompenseerd door het aantal personen met een migratieachtergrond in de werkzame leeftijd, maar zelfs bij een hoog migratiesaldo resteert een afname van het aandeel werkzamen in de bevolking.

Maatschappelijke gevolgen

Deze demografische ontwikkelingen hebben forse implicaties voor de Nederlandse samenleving anno 2050.

Zo leidt de vergrijzing bijvoorbeeld niet alleen tot een daling van het aandeel van de bevolking in de werkzame leeftijd, maar ook tot een stijgende zorgvraag. Een ander gevolg is de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens (doordat ouderen langer zelfstandig wonen, ook nadat een partner is overleden) en dat heeft weer consequenties voor de woonbehoefte. Verder zal de stijgende zorgvraag groter zijn dan de groei van de beroepsbevolking, zodat een groter deel van de beroepsbevolking in de zorg werkzaam zal moeten zijn.

Beleidsruimte

Toch zijn de demografische factoren niet allesbepalend: beleid kan nog invloed uitoefenen op hoe de Nederlandse samenleving er in 2050 uitziet. En daarbij hoeft niet uitsluitend gedacht te worden aan het beïnvloeden van de factoren die de demografie bepalen maar ook aan de beïnvloeding van andere relevante factoren. Bij de eerstgenoemde zou het gaan om het ontwikkelen van beleid dat het geboortecijfer, sterfte (of levensverwachting) of de omvang en samenstelling van de migratie beïnvloeden, terwijl de beleidsruimte bij de laatstgenoemde categorie vooral betrekking heeft op gedragsveranderingen. Daarbij kan worden gedacht aan bevordering van de arbeidsmarktparticipatie, of aan gezondheidspreventie en het bevorderen van een gezonde leefstijl.

Als bijvoorbeeld ouderen langer doorwerken en de arbeidsparticipatie onder vrouwen toeneemt (zowel voor wat betreft het aantal vrouwen dat werkt, als het aantal uren dat zij werken) en de arbeidsparticipatie van delen van de bevolking met migratieachtergrond toeneemt, kan dit volgens de verkenning resulteren in een stijging van het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking. Als de arbeidsparticipatie niet verandert daalt het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking van de huidige 46% naar 41% tot 44% in 2050.

Ook hier wordt de interdependentie tussen de sectoren zichtbaar. Als het beleid erin slaagt om via een beleid van (gezondheids)preventie en leefstijlbeïnvloeding de gezonde levensverwachting te laten stijgen, heeft dit niet alleen direct invloed op de zorgbehoefte, maar ook op de arbeidsmarktsituatie. En dan gaat het niet alleen om een relatieve afname van het aantal werkenden dat in de zorgsector nodig is, maar ook om een stijging van de arbeidsdeelname: extra gezonde levensjaren maakt langer doorwerken van ouderen en dus een hogere participatiegraad mogelijk.

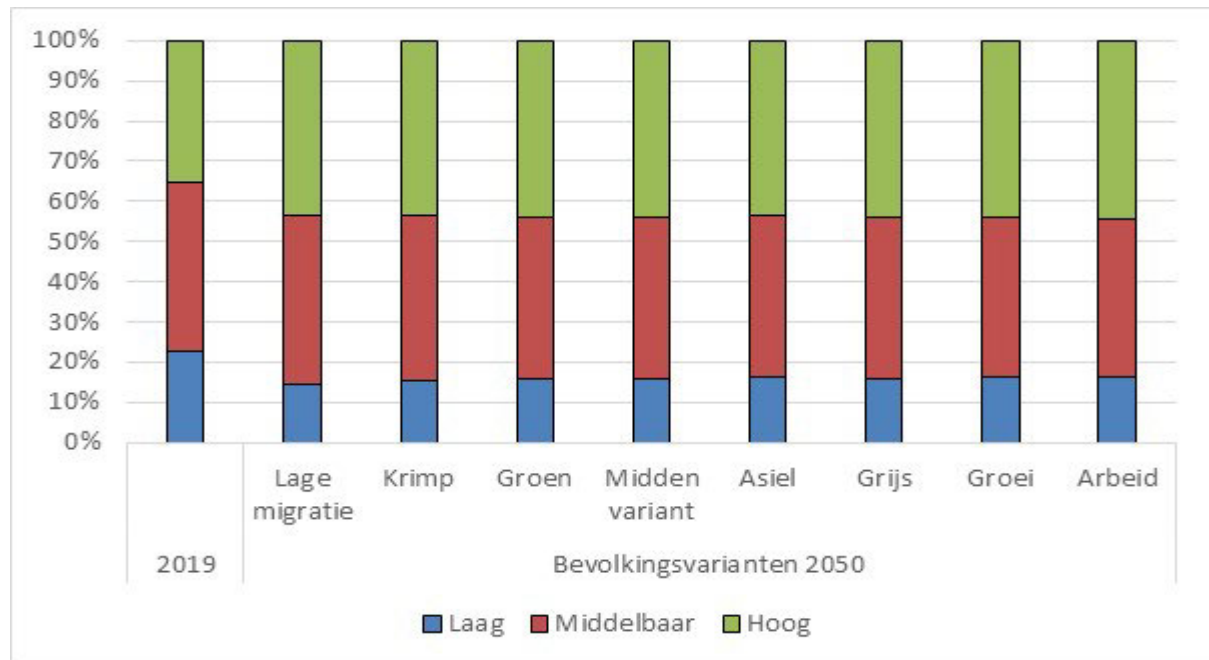
Beïnvloeding van het eindbeeld in 2050 via de demografische factoren als kindertal en migratie vormen volgens het rapport overigens geen bruikbare route om de effecten van de vergrijzing te compenseren. Een hoger kindertal leidt namelijk pas op zeer lange termijn (na 2050) tot een substantiële toename van de beroepsbevolking. In de tussentijd resulteert het zelfs in een extra verkrapping op de arbeidsmarkt aangezien de arbeidsvraag in de kinderopvang en het onderwijs toenemen. En ook migratie vormt volgens de studie hooguit een deeloplossing om de effecten van vergrijzing te mitigeren, aangezien arbeidsmigranten van nu niet noodzakelijkerwijze geschikt zijn voor de arbeidsvraag van morgen. Een bewust, actief en selectief migratiebeleid, waarbij niet alleen aandacht is voor instroom, maar ook voor behoud en vertrek, ligt dan ook in de rede.

Onderzoeksbevindingen per thema

Opleiding

De bevolking in Nederland zal in 2050 hoger opgeleid zal zijn dan nu. Dat is een zekerheid aangezien de huidige hoger opgeleide jongere generaties de plaats innemen van de oudere generaties die lager opgeleid zijn (generatie-effect). Het aandeel hoog opgeleiden zal toenemen van 35% nu, naar 44% in 2050. Het aandeel middelbaar opgeleiden (42%) blijft stabiel en het aandeel laagopgeleiden zal dalen van 23% naar 16%.

Bevolking van 25 tot 65 jaar naar opleidingsniveau, 2019 en 2050

Daarbij zullen in 2050 vrouwen hoger opgeleid zijn dan mannen: bij vrouwen stijgt het aandeel hoger opgeleide 25–65-jarigen van 36% naar 48%. Bij mannen bedragen de respectieve percentages 34 en 39. Deze ontwikkeling is een belangrijke onderlegger voor de samenleving anno 2050. Aangezien hoger opgeleiden gemiddeld gezonder zijn dan lager opgeleiden, heeft dit niet alleen effect op de zorgvraag (die daardoor relatief geringer zal zijn), maar ook op het arbeidsaanbod: er wordt verwacht dat ouderen in de toekomst langer in staat zullen zijn om te werken en langer zullen werken. De koppeling van de AOW-leeftijd aan de levensverwachting is hier een al bestaand geïnstitutionaliseerd voorbeeld van. Gezonde ouderen zullen verder ook langer in staat zijn om zelfstandig te blijven wonen, zodat dit ook van invloed is op wonen.

Overigens is het onzeker of de vraag naar hoogopgeleiden gelijke tred zal houden met de stijging van het opleidingsniveau van de bevolking. Schaarste op de arbeidsmarkt in het laagopgeleide segment zou kunnen leiden tot nieuwe stromen arbeidsmigranten, maar het is ook denkbaar dat juist de middenklasse – door verdringing – onder druk komt te staan.

Tenslotte zal ook de *samenstelling* van de bevolking naar opleidingsniveau gaan schuiven: momenteel heeft 76% van de hoogopgeleiden een autochtoon Nederlandse achtergrond, maar bij hoge arbeids- en studiemigratie zal dit in 2050 gedaald zijn tot 54%.

Arbeid

De verkenning laat zien dat de beroepsbevolking met een Nederlandse achtergrond de komende dertig jaar krimpt, maar dat de beroepsbevolking met een migratieachtergrond toeneemt en de daling deels compenseert. Niettemin daalt, zelfs bij hoge migratie, het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking indien de arbeidsdeelname niet stijgt. Bij een aantal categorieën is nog ruimte voor een stijging van de arbeidsdeelname: zo ligt het percentage werkenden onder vrouwen lager dan onder mannen. Het NIDI laat zien dat als meer vrouwen gaan werken én meer uren betaald gaan werken, het aandeel van de beroepsbevolking gemeten in fte's in

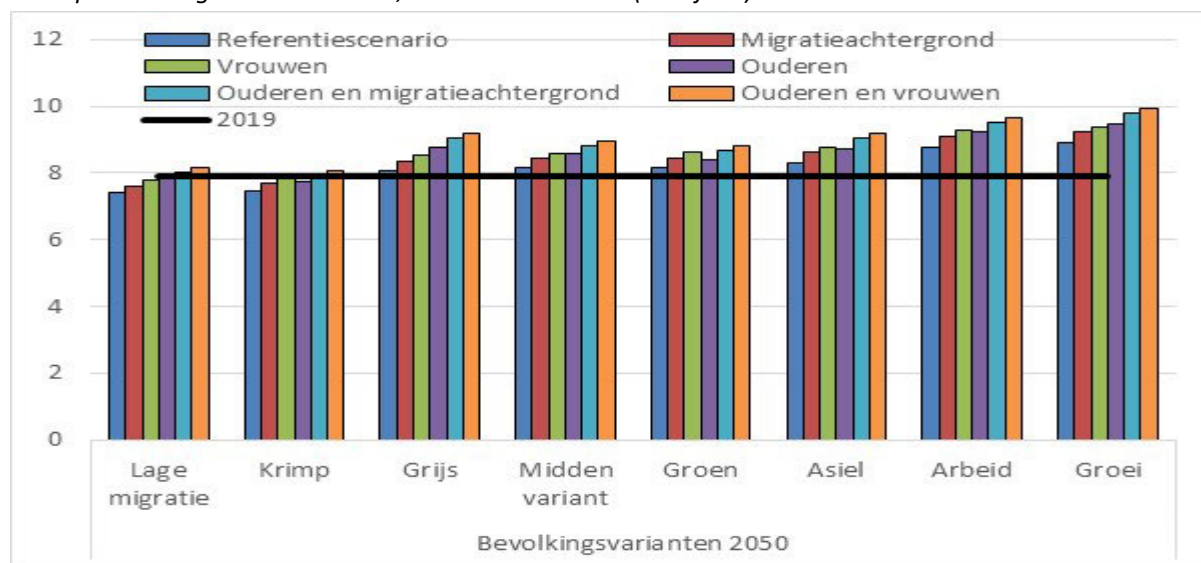
de bevolking toeneemt. Ook het langer doorwerken door ouderen heeft een positief effect op het aandeel van de beroepsbevolking. De koppeling van de AOW-gerechtigde leeftijd aan de stijging van de levensverwachting leidt naar verwachting tot meer werkende ouderen. Tenslotte is er nog ruimte voor een stijging van de arbeidsparticipatie bij de bevolking met een migratieachtergrond: bij een deel van deze bevolkingscategorie blijft de arbeidsdeelname achter bij die van de bevolking met een (autochtoon) Nederlandse achtergrond. Ook hier ligt een potentieel voor extra arbeidsaanbod.

Enkele cijfers maken de bewegingen die achter dit proces schuilgaan inzichtelijk:

- door de stijging van het opleidingsniveau zal de arbeidsdeelname stijgen (de arbeidsparticipatie van hoger opgeleiden ligt hoger dan die van lager opgeleiden), wat de beroepsbevolking in omvang (*aantal*) met 200 duizend doet groeien;
- bij een laag migratiesaldo (van 10 tot 20 duizend per jaar) krimpt de beroepsbevolking tot 2050 met een half miljoen, terwijl bij een hoog migratiesaldo (van ruim 90 duizend per jaar) de beroepsbevolking in de komende 30 jaar met 900 duizend toeneemt: in dit laatste geval staat tegenover de krimp van de autochtoon Nederlandse beroepsbevolking met 1,1 miljoen een groei van de bevolking met migratieachtergrond van 2 miljoen;
- het *aandeel* van de beroepsbevolking in de totale bevolking neemt in alle doorgerekenende migratiescenario's in de komende 30 jaar af: als de arbeidsdeelname niet verandert loopt het aandeel terug van de huidige 46% naar 42% in 2050;
- bij een gemiddelde stijging van de levensverwachting zal de beroepsbevolking in de komende 30 jaar met 400 duizend groeien als de arbeidsdeelname in hetzelfde tempo stijgt als de (aan de levensverwachting gekoppelde) AOW-leeftijd. Bij een sterkere stijging van de levensverwachting kan dit aantal oplopen tot 800 duizend;
- als meer vrouwen betaald werk gaan doen en meer uren per week gaan werken, heeft dit net zo'n groot effect op de omvang van de beroepsbevolking als een stijging van het gemiddelde jaarlijkse migratiesaldo met zo'n 30 duizend.

Het NIDI presenteert om te beginnen het *referentiescenario*, waarin wordt verondersteld dat het gedrag van mensen - de arbeidsdeelname - niet verandert. Dit scenario brengt dus uitsluitend de demografische effecten in kaart voor 2050. Daarbij is wel rekening gehouden met zogeheten generatie-effecten: omdat de bevolking in 2050 hoger opgeleid is dan momenteel, leidt dit in dit scenario al tot een hogere arbeidsdeelname van vrouwen en ouderen in 2050. Daarnaast presenteert het NIDI vijf *what-if scenario's*, waarin gedragsveranderingen worden doorgerekend, die een beeld geven van de beleidsruimte: drie scenario's laten zien wat het effect is van een hogere arbeidsdeelname onder respectievelijk ouderen, vrouwen en personen met migratieachtergrond en twee scenario's brengen in kaart wat het effect is als er bij twee van de drie groepen een toename van de arbeidsdeelname plaatsvindt.

Beroepsbevolking in 2019 en 2050, 6 arbeidsscenario's (x miljoen)

De conclusie van deze exercitie is dat bij lage migratie (de bevolkingsvarianten *Lage migratie* en *Krimp*) de beroepsbevolking met zo'n half miljoen krimpt als de arbeidsdeelname niet stijgt (Referentiescenario). Bij gemiddelde migratie (de bevolkingsvarianten *Grijs*, *Middenvariant* en *Groen*) groeit de beroepsbevolking (in aantallen) met 200 tot 300 duizend als de participatiegraad niet toeneemt en bij de varianten met hoge migratie (*Asiel*, *Arbeid* en *Groeï*) is de stijging respectievelijk 400 duizend, 900 duizend en 1 miljoen. Echter, omdat niet alleen het aantal werkenden groeit, maar ook (door de dubbele² vergrijzing) het aantal niet-werkzamen, daalt in alle varianten de beroepsbevolking als percentage van de totale bevolking (1^e kolom in de tabel).

Beroepsbevolking als percentage van de totale bevolking in 2019 en 2050, 6 arbeidsscenario's en 8 bevolkingsvarianten

Bevolkings-varianten	Referentie-scenario	Hogere arbeidsdeelname van				
		Ouderen	Personen met migratieachtergrond	Vrouwen	Ouderen en personen met migratieachtergrond	Ouderen en vrouwen
2019	45,6					
2050						
Lage migratie	42,1	44,4	43,1	44,1	45,4	46,2
Krimp	43,7	45,2	45,1	46,0	46,6	47,3
Grijs	42,1	45,7	43,5	44,4	47,1	47,8
Middenvariant	42,1	44,3	43,6	44,4	45,7	46,4
Groen	42,1	43,2	43,6	44,4	44,7	45,4
Asiel	41,8	43,9	43,4	44,1	45,5	46,1
Arbeid	42,6	44,7	44,2	45,0	46,2	46,9
Groeï	40,8	43,6	42,4	43,1	45,1	45,7

De conclusie is dat alleen bij een combinatie van hogere arbeidsdeelname van ouderen, personen met een migratieachtergrond en/of van vrouwen het aandeel van de beroepsbevolking kan toenemen (de groene getallen in de tabel). De omrekening naar fte's toont een min of meer vergelijkbaar beeld, met dien verstande dat vooral de stijging van de arbeidsdeelname van vrouwen een groot effect blijkt te

² *Dubbele* vergrijzing is het verschijnsel dat vooral het aantal 80-plussers toeneemt

hebben: substantieel groter dan het effect van ouderen of groepen met een migratieachtergrond. Dat komt doordat vrouwen momenteel niet alleen minder vaak werken dan mannen, maar ook minder uren werken.

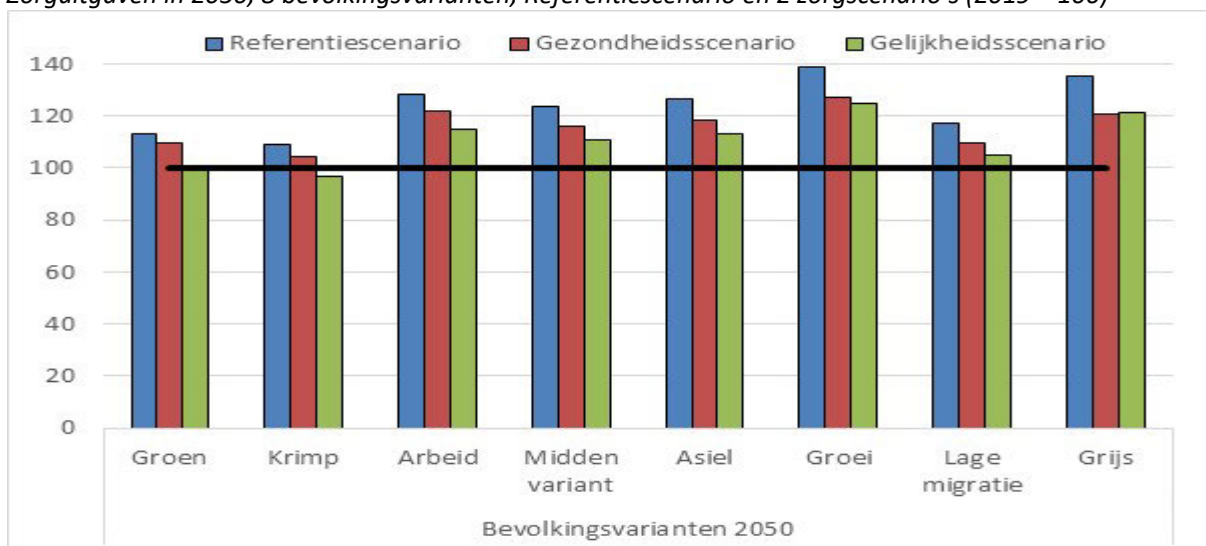
Zorg

De vergrijzing, en dan vooral de dubbele vergrijzing, zal leiden tot een toename van de vraag naar zorg en daarbij gaat het zowel om gezondheidszorg (ziekenhuiszorg, huisartszorg, wijkverpleging en ggz) als langdurige zorg (vallend onder de wet langdurige zorg, zoals verpleeghuiszorg of intensieve zorg thuis) en zowel professionele als mantelzorg. Hierdoor neemt de spanning tussen zorgvraag en -aanbod toe. Deze spanning kan volgens de verkenning worden beperkt door enerzijds in te zetten op het afremmen van de groei van de zorgvraag door te investeren in preventie en anderzijds op de groei van de beroepsbevolking door middel van arbeidsmigratie en verhoging van arbeidsdeelname.

Bij een gemiddelde stijging van de levensverwachting zouden de uitgaven aan de gezondheidszorg die onder de basisverzekering vallen met 24% toenemen. De toename van de levensduur leidt in dit (referentie)scenario tot meer jaren met chronische ziekte. Als de levensverwachting sterker stijgt kan de uitgavenstijging toenemen tot 35%. De stijging van het opleidingsniveau van de bevolking heeft overigens een dempend effect: zonder deze stijging zou de uitgavenstijging in dit geval 40% bedragen.

Als de stijging van de levensverwachting vooral uit gezonde jaren bestaat (het what-if *Gezondheidsscenario*) wordt de stijging van de uitgaven teruggebracht tot 16%. Momenteel zijn de zorgkosten voor lager opgeleiden hoger dan voor hoger opgeleiden en als wordt verondersteld dat in 2050 de gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden zijn verdwenen (het what-if *Gelijkheidsscenario*) wordt de stijging ruim gehalveerd en teruggebracht tot 11%. Hier ligt dus nadrukkelijk ruimte voor het beleid om het eindbeeld te beïnvloeden.

Zorguitgaven in 2050, 8 bevolkingsvarianten, Referentiescenario en 2 zorgscenario's (2019 = 100)

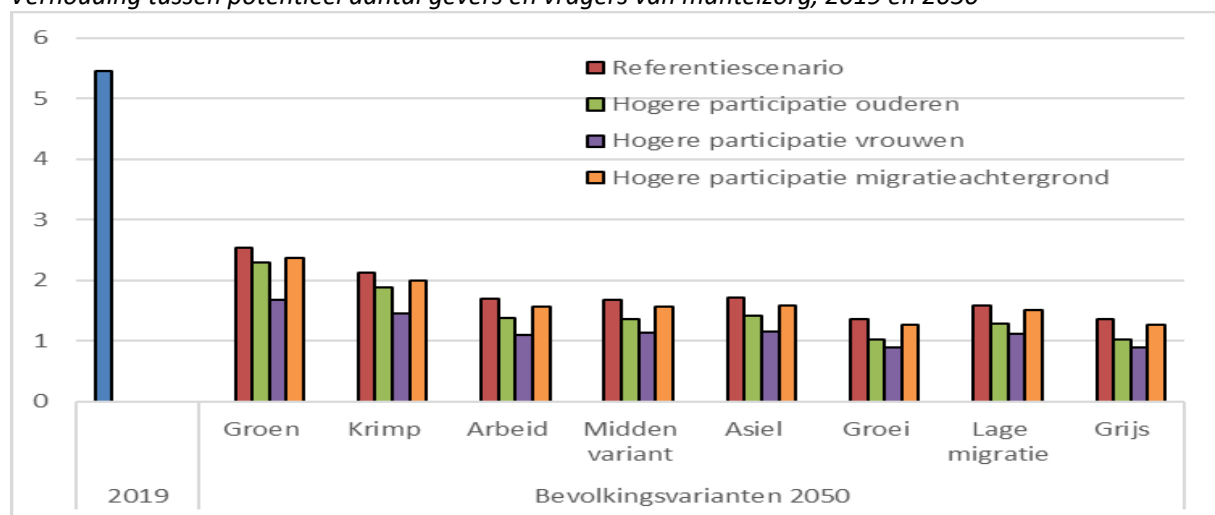

De uitgaven aan langdurige zorg (vooral in verpleeghuizen) nemen door de vergrijzing sterker toe dan de uitgaven aan gezondheidszorg: bij een gemiddelde stijging van de levensverwachting met 64% en bij een sterke stijging van de levensverwachting zelfs met 117%.

De arbeidsmarkteffecten van deze ontwikkelingen zijn zonder meer fors te noemen. Bij een sterke stijging van de levensverwachting zal het aantal mensen dat werkzaam is in de thuiszorg en verpleeghuizorg – ceteris paribus – ruimschoots verdubbelen van de huidige 400 duizend naar 900 duizend in 2050. Het aantal werkzamen in ziekenhuiszorg, huisartszorg en ggz hangt vooral af van de bevolkingsgroei en bij hoge bevolkingsgroei zal dit aantal toenemen van 400 duizend naar 500 duizend. Al met al zal in 2050 een groter deel van de beroepsbevolking in de zorg werkzaam zijn: afhankelijk van het scenario zal de huidige 10,6% toenemen tot 17,7% (bij sterke vergrijzing). Als de participatie van vrouwen en ouderen toeneemt, kan dit percentage worden teruggebracht tot 13,9.

Bij dit alles kan mantelzorg minder soelaas bieden dan momenteel het geval is: door de dubbele vergrijzing en de toenemende arbeidsparticipatie neemt de verhouding tussen het aantal potentiële gevers en vragers van mantelzorg sterk af. In 2019 stonden tegenover elke 85-plusser ruim vijf niet-werkende 50-75-jarigen. In 2050 zal dit in meeste door gerekende bevolkingsvarianten minder dan 2 zijn!

Verhouding tussen potentieel aantal gevers en vragers van mantelzorg, 2019 en 2050

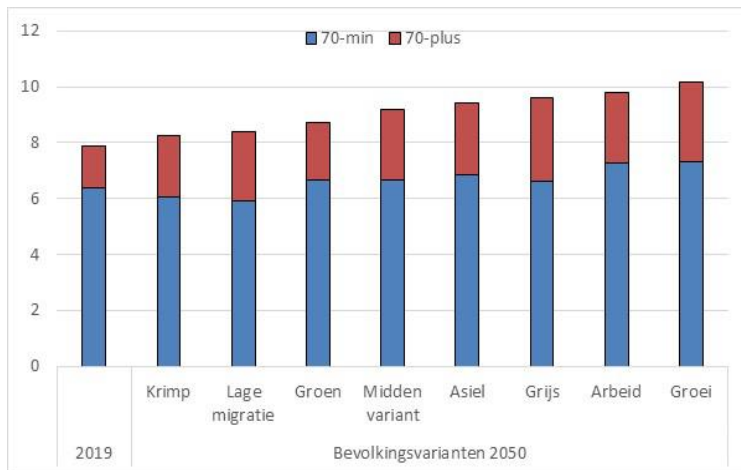

Tenslotte is duidelijk dat de gezondheidszorg als gevolg van de (dubbele) vergrijzing voor een steeds groter deel ouderenzorg zal worden.

Wonen

Momenteel telt Nederland bijna 8 miljoen huishoudens. In 2050 zal het aantal huishoudens waarschijnlijk hoger liggen: want, alleen bij het scenario 'krimp' is het verwachte aantal ongeveer gelijk aan het huidige aantal, terwijl bij de meeste andere scenario's die zijn door gerekend, het aantal in 2050 tussen de 1 tot 2 miljoen hoger ligt dan in 2019. Aan die huishoudensgroei dragen zowel migratie als een stijgende levensverwachting - met de daarbij behorende vergrijzing - bij: zowel onder ouderen als onder de bevolking met een migratieachtergrond is namelijk het aantal en aandeel *eenpersoonshuishoudens* groot. De gemiddelde huishoudensgrootte zal afnemen van de 2,2 personen per huishouden in 2019 naar 2,0 in 2050. Overigens zal zelfs in het krimpscenario het aantal huishoudens in de komende 15 jaar nog met enkele honderdduizenden toenemen om pas daarna te gaan krimpen.

Aantal huishoudens, 2019 en 2050 (x miljoen)

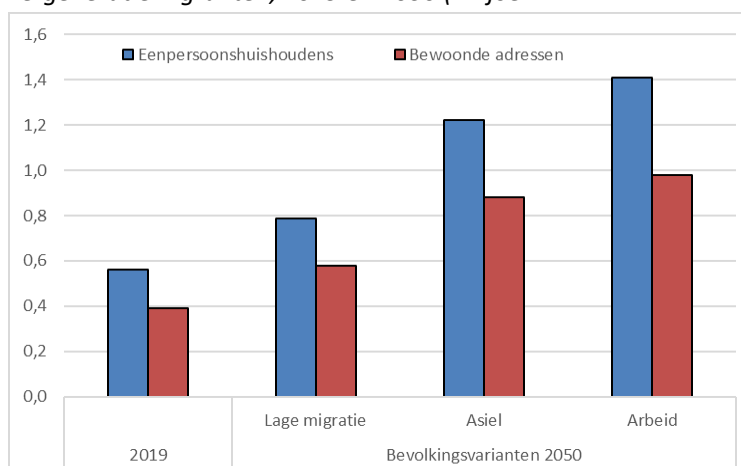
De bevolkingsgroei leidt uiteraard tot een groeiende vraag naar woningen en bij een bevolkingsgroei in combinatie met een dalende huishoudensgrootte, neemt de woningbehoefte nog sterker toe. Aangezien bijna twee derde van de totale huishoudensgroei zich in de komende 10 jaar manifesteert concentreert zich in die periode de grote woningbouwopgave.

Daarbij zijn er grote regionale

verschillen aangezien de bevolkingsgroei zich concentreert in de grote en middelgrote steden. Deze steden blijven jongeren trekken voor een studie of een baan, terwijl ook migranten zich vooral in de steden vestigen. Daar staat tegenover dat veel regio's in de drie noordelijke provincies, in Limburg en in Zeeuws-Vlaanderen, Twente, de Achterhoek en de kop van Noord-Holland met bevolkingskrimp worden geconfronteerd. Deze krimpregio's krijgen met een forse vergrijzing te maken en er dreigt leegstand van woningen en winkels, sluiting van scholen en ziekenhuizen en personeelstekorten in de zorg.

Ook op het woondomein is sprake van beleidsruimte: als ouderen kunnen worden gestimuleerd om naar een kleinere woning te verhuizen of naar (nieuwe) vormen van gemeenschappelijk wonen, zoals semizelfstandige en semicollectieve woonvormen voor ouderen, wordt de doorstroming bevorderd en kan de bestaande voorraad beter worden benut. En ook betere huisvesting voor (arbeids)migranten, die momenteel relatief vaak woonruimte delen, is van invloed.

Eenpersoonshuishoudens en door hen bewoonde adressen, 1e-generatiemigranten, 2019 en 2050 (miljoen)

Bij deze doorrekening is verondersteld dat het aandeel dat een woning deelt niet wijzigt. En dit aandeel is vooral hoog bij jongeren en migranten. Als what-if scenario is daarom doorgerekend hoeveel extra woningen er in 2050 nodig zouden zijn als alle eenpersoonshuishoudens een eigen adres zouden hebben. Bij de variant 'hoge arbeidsmigratie' is dat verschil het omvangrijkst: dit vraagt 0,4 miljoen extra woningen.

Zowel migratie als vergrijzing leiden dus tot een stijging van het aantal eenpersoonshuishoudens, maar de gevolgen voor de woonvraag zijn verschillend en de grote bouwopgave ligt in de komende 10 jaar.

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: reminder aanleveren input a.s. woensdag
Datum: dinsdag 7 december 2021 14:19:03
Bijlagen: [image001.png](#)
[nidi verkenning_ocw opgaven_.docx](#)

Ha 5.1.2.e,

Omdat morgen mijn vrije dag is, bijgevoegd alvast een eerste ruwe bijdrage voor de gevraagde input. Ik heb de vraag bij de verschillende beleidsdirecties uitgezet, dus mogelijk krijg ik in de loop van de week nog wat aanvullingen, maar voor een eerste start zijn dit denk ik wel de belangrijkste thema's (heb daarbij overigens ook uit wat eerdere bronnen getapt (zoals het RA-fiche).

Groet,

5.1.2.e

Van: 5.1.2.e

Verzonden: maandag 6 december 2021 16:31

Aan: 5.1.2.e

Onderwerp: reminder aanleveren input a.s. woensdag

Beste collega's,

Even een vriendelijke reminder om a.s. woensdag jullie input aan te leveren voor ons overleg volgende week maandag (dank aan LNV voor de reeds geleverde input).

Voor de Catshuissessie in maart 2020 hebben we bijgaande two-pagers opgesteld. Wellicht zijn die behulpzaam bij het (eventueel updaten en) aanleveren van jullie bijdrage.

Dank en groeten, 5.1.2.e

Dubbel zie nr. 1

Dubbel zie nr. 1

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: Stukken interdep. overleg 13 dec + 2 VERZOEKEN AAN JULLIE
Datum: woensdag 8 december 2021 17:16:28

Dag 5.1.2.e

Hierbij!

5.1.2.i / 5.2.1

-
-
-

-
- -
 -

Vriendelijke groet,

5.1.2.e

.....
Directie Algemene Economische Politiek

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Bezuidenhoutseweg 73 | Postbus 20401 | 2500 EK Den Haag

B Zuid, 2e etage

.....
T 06 5.1.2.e - 070 5.1.2.e

5.1.2.e @minezk.nl

Dubbel, zie nr. 1

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: Stukken interdep. overleg 13 dec + 2 VERZOEKEN AAN JULLIE
Datum: donderdag 9 december 2021 13:36:36
Bijlagen: [Inventarisatie kabinetsreactie.docx](#)
[image001.png](#)

Ha 5.1.2.e
Hierbij nog de input van IenW. Excuses voor de later aanlevering!

Groet,
5.1.2.e

Dubbel zie nr. 1

Dubbel zie nr. 1

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: reminder aanleveren input a.s. woensdag
Datum: donderdag 9 december 2021 14:58:18
Bijlagen: [image001.png](#)
[nidi verkenning_ocw opgaven_.docx](#)

Ha 5.1.2.e

Bijgevoegd nog een kleine toevoeging in de tabel bij laaggeletterdheid.

Groet,

5.1.2.e

Dubbel zie nr. 4

Dubbel zie nr. 1

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: Input maandag
Datum: donderdag 9 december 2021 19:19:25

Ha 5.1.2.e

Sorry voor de late reactie op je verzoeken.

Voor agendapunt 2 vind ik het best lastig. We zitten vooral aan de voorkant (instroomkant) van de demografie. Nietemin denk ik aan de volgende punten:

5.1.2.i / 5.2.1

[Redacted text block]

Voor agendapunt 3 is onze kennisagenda onze input.

Hopelijk helpt dit.

Groet,

5.1.2.e

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

Ministerie van Justitie en Veiligheid

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Ministry of Justice and Security

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: verzoek: snelle check SZW-inbreng interdep. overleg maandag Verkenning bevolking 2050
Datum: vrijdag 10 december 2021 17:22:30
Bijlagen: [Document2 \(003\) 5.1.2.e .docx](#)

Ha 5.1.2.e,
Hierbij in het document van 5.1.2.e ook mijn opmerkingen. Heb vooral gekeken naar de teksten over EU-arbeidsmigratie.
Leuk om weer de teksten te zien die we voor de Catshuissessie hadden verzonden. Was nog in die goede oude tijd toen COVID en boosterprikken ons niets zeiden en we bij corona aan een zonnige middag op het Plein moesten denken ☺
Goed weekend en succes maandag!
Hartelijke groet,
5.1.2.e

Van: 5.1.2.e
Verzonden: vrijdag 10 december 2021 16:28
Aan: 5.1.2.e
CC: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: verzoek: snelle check SZW-inbreng interdep. overleg maandag Verkenning bevolking 2050
Dankjewel 5.1.2.e, fijn dat je er tijd voor kon vrijmaken gelet op mijn 'overval'! Ik neem de disclaimer zeker mee!
Goed weekend,
Groeten, 5.1.2.e
Verzonden met BlackBerry Work(www.blackberry.com)

Van: 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>
Verzonden: 10 dec. 2021 16:04
Naar: 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: verzoek: snelle check SZW-inbreng interdep. overleg maandag Verkenning bevolking 2050

Ha 5.1.2.e
Zie bijgevoegd mijn suggesties voor aanpassing. Ik heb het ook aan de EU-collega's binnen AV gestuurd, maar weet niet of die er vandaag nog in slagen er een blik op te werpen.
Volgens mij is dit document een goede eerste aanzet voor een overzicht van de uitdagingen, maar het vergt zeker nog nadere uitwerking/afstemming binnen SZW. Als je het interdepartementaal wilt verspreiden, zou ik dat dus wel nadrukkelijk met die disclaimer doen.
Groet,
5.1.2.e

Van: 5.1.2.e
Verzonden: vrijdag 10 december 2021 15:22
Aan: 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>; 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>
CC: 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>; 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>; 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>; 5.1.2.e <5.1.2.e@minszw.nl>
Onderwerp: FW: verzoek: snelle check SZW-inbreng interdep. overleg maandag Verkenning bevolking 2050

Ha 5.1.2.e en 5.1.2.e,
Zien jullie kans om een snelle blik te werpen op bijgevoegd document vanuit het perspectief van EU-arbeidsmigratie? 5.1.2.e van S&I heeft dit opgesteld ter voorbereiding van het interdepartementale overleg over demografie van volgende week maandag (zie ook onderstaande mail).
Groet,
5.1.2.e

Van: 5.1.2.e @minszw.nl>

Verzonden: vrijdag 10 december 2021 14:47

Aan: 5.1.2.e @minszw.nl>; 5.1.2.e @minszw.nl>

CC: 5.1.2.e @minszw.nl>; 5.1.2.e @minszw.nl>

Onderwerp: verzoek: snelle check SZW-inbreng interdep. overleg maandag Verkenning bevolking 2050

Hoi 5.1.2.e en 5.1.2.e

Geen idee of jullie werken vandaag, maar ik waag de gok. Maandag is er interdepartementaal overleg over de follow up van het NIDI rapport (Verkenning bevolking 2050). Ik heb alle departementen gevraagd om aan te geven welke uitdagingen zij zien gelet op de conclusies van het rapport, deze waar mogelijk te voorzien van beleidsopties en eventuele kennis- en onderzoeksvragen te mailen. De reacties zijn rijp en groen dus daar probeer ik nu één verhaal van te maken. 5.1.2.e en 5.1.2.e zijn maandag ook aanwezig.

Zouden jullie een blik willen werpen op bijgaande SZW-input? Ik heb dit van de week voorbesproken met 5.1.2.e en 5.1.2.e. Het overleg maandag is nadrukkelijk een aftrap om uit te wisselen welke departementale opgaven we nu zien en – vooral – hoe we dit verder willen uitwerken met elkaar in het licht van de op te stellen kabinetsreactie. Dat is voor nu even de scope, het is o.a. afwachten of en wat het nieuwe RA mogelijkserwijs aan richting gaat geven. Daarom, mochten jullie kans zien even mee te lezen: put je niet uit in revisies, hoor (tenzij het aantoonbaar onjuist is natuurlijk, maar ik heb geput uit onder meer de paper voor de Catshuissessie). Ik wil eigenlijk vooral weten of ik dit in dit stadium kan opnemen, uitgaande van het feit dat e.e.a. nog verder uitgewerkt zal gaan worden.

Alvast dank en groeten, 5.1.2.e

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: RE: overzicht aangeleverde opgaven nav eindrapport NIDI
Datum: zondag 12 december 2021 23:09:06
Bijlagen: [Factsheet Organisatie & Regie.pdf](#)
[Factsheet Preventie & Gezondheid.pdf](#)
[Factsheet Vernieuwing & werkplezier.pdf](#)
[image004.png](#)
[Inventarisatie departementale opgaven in schema.docx](#)

Beste 5.1.2.e

Vanwege drukte op ander dossier hierbij mijn verlate reactie. Mijn aanvullingen op de sheet zijn:

5.1.2.i / 5.2.1

Deze aanvulling heb ik verwerkt in de bijlage incl. de 3 factsheets waarnaar ik verwijst.
Tot morgen.

Vriendelijke groeten van 5.1.2.e

Van: 5.1.2.e

Verzonden: zondag 12 december 2021 16:22

Aan: 5.1.2.e

Onderwerp: overzicht aangeleverde opgaven nav eindrapport NIDI

Urgentie: Hoog

Beste collega's,

Met veel dank voor de bijdragen die ik mocht ontvangen hierbij het overzicht ervan in één document (1e bijlage). Ik heb het tevens in het schema gegoten dat 5.1.2.e (OCW) me aanleverde (2e bijlage).

Ik stel voor dat we morgen tijdens het overleg na de kennismaking met een goeie kop koffie de tijd nemen om de eerste bijlage rustig te lezen voordat we overgaan tot de bespreking van de agendapunten. Dus voor wie dit vandaag leest: geniet vooral van je zondag, morgen verder!

Groeten, 5.1.2.e

Dubbel zie nr. 1

Dubbel zie nr. 1

Organisatie en Regie

Knelpunten

Benodigde afspraken tussen zorgorganisaties over verbeteringen of oplossingen voor knelpunten komen soms moeizaam en soms helemaal niet tot stand. Hiervoor zijn de volgende knelpunten geïdentificeerd:

- **Fragmentatie** in het zorgaanbod kan het moeilijker maken om afspraken te maken over systeemfuncties, zoals de opvang van piekbelasting, complexe casuïstiek, nachtelijke beschikbaarheid en afstemming met andere zorgsoorten.
- **Belangentegenstellingen** kunnen verbeteringen in de organisatie van de zorg belemmeren, zoals de verplaatsing van zorg van de tweede naar de eerste lijn, of de opschaling van nieuwe, digitaal ondersteunde zorgvormen.
- **Verkeerde prikkels** kunnen investeringen in de weg staan, doordat de baten van een investering bij andere zorgpartijen terecht komen dan partijen die de investering hebben gedaan. Investerings in bijvoorbeeld preventie of een passend woon en zorgaanbod voor ouderen of mensen met een beperking, komen daardoor niet tot stand.
- **Schotten tussen verschillende zorgsoorten** kunnen een obstakel vormen om de zorg goed te organiseren rondom de behoefte van de patiënt. Dit is met name het geval wanneer mensen zorg uit meerdere domeinen nodig hebben en wanneer de situatie van mensen (abrupt) verandert en de betrokken zorgverleners dit niet kunnen opvangen, vaak ook doordat er organisatieschotten, bekostigingsproblemen of wettelijke knelpunten zijn.

Beleidsopties intensiveren van samenwerking in de regio

- **Faciliteren van/sturen op totstandkoming regiobeelden:**

Wanneer zorgpartijen voor hun eigen regio inzichtelijk maken wat het huidige zorgaanbod is en wat de behoefte aan zorg in de toekomst is, ontstaat er een gezamenlijk beeld van de opgave om de zorg toekomstbestendig te maken. Dit biedt een basis op grond waarvan zorginkopers en zorgaanbieders tot een gezamenlijke visie kunnen komen over hoe de noodzakelijke transformatie in de desbetreffende regio moet worden georganiseerd.

- **Faciliteren van regiobeelden:** Door per regio postcoderapportages aan te bieden over de vraag naar zorg, gezondheid en sociaal economische indicatoren, kunnen zorgpartijen op weg geholpen worden bij de totstandkoming van het regiobeeld en wordt de eenduidigheid in de weergave van trends en ontwikkelingen verhoogd.

- **Minimumeisen aan het regiobeeld:** Door nader in te vullen over welke inhoudelijke onderwerpen het regiobeeld en de regiovisie dienen te gaan en welke partijen deelnemen aan het opstellen daarvan, kan beter worden gewaarborgd dat de benodigde regiobeelden ook daadwerkelijk tot stand komen en van voldoende kwaliteit zijn.

- **Vastleggen verantwoordelijkheden:** Door de verantwoordelijkheden van zorgverzekeraars, zorgkantoren, gemeenten en zorgaanbieders ten aanzien van de totstandkoming van de regiobeelden vast te leggen in wet- en regelgeving, ontstaat duidelijkheid en kunnen partijen hierop worden aangesproken door toezichthouders.

- **Eenduidigheid over ‘de regio’:** Door één regioindeling vast te leggen als basis voor de samenwerking tussen gemeenten, zorgverzekeraars en zorgaanbieders, wordt de bestuurlijke complexiteit in de zorg verminderd en kunnen zorgpartijen gemakkelijker afspraken maken over de inrichting van de zorg in de regio.

- **Basis op orde:** Door in de regiobeelden vast te leggen welke zorgfuncties in de basis in iedere regio goed georganiseerd moeten zijn, kan de beschikbaarheid van deze functies beter worden gewaarborgd. De totstandkoming van deze regioafspraken kan mogelijk ondersteund worden door één domeinoverstijgend hoofdlijnenakkoord af te sluiten, waar in de regioafspraken nadere invulling aan gegeven kan worden. Eventueel kan dit worden ondersteund via wetgeving.

- **Congruente inkoop:** Door grootschaliger gebruik te maken van congruente inkoop, kunnen zorgverzekeraars elkaar in staat stellen om waar nodig meer regie te voeren op de totstandkoming van de benodigde veranderingen. Congruente inkoop kan mogelijk worden gefaciliteerd door samen met zorgverzekeraars en zorgaanbieders inkoopleidraden op te stellen, met een beschrijving van de randvoorwaarden waarbinnen partijen verantwoorde zorg kunnen leveren.

- **Waarborgen van systeemfuncties via representatie:** Door voor specifieke zorgfuncties, zoals de acute zorg, inkoop in representatie toe te staan, kan het opdrachtgeverschap van deze zorgfuncties worden versterkt. Een alternatieve mogelijkheid is om de NZa de bevoegdheid te geven om – bij impasses – de afspraken die zorgaanbieders met de grootste verzekeraar in de regio maken algemeen verbindend te verklaren voor andere verzekeraars in de regio.

- **Capaciteitsregulering:** Door voor specifieke segmenten van de zorg de vrije toetreding van nieuwe aanbieders in te perken, kan de overheid sturen op een doelmatige spreiding van schaarse of dure zorgcapaciteit.

- **Meer publieke regie in de regio:** De overheid kan zorgpartijen ondersteunen en stimuleren bij de totstandkoming van de benodigde afspraken, door voor elke regio een onafhankelijke bemiddelaar te benoemen. Een verdergaande optie is om in wet- en regelgeving expliciet te maken welke inspanningen de betrokken partijen minstens moeten verrichten om de benodigde afspraken te maken.

- **Meer (regionale) flexibele organisatievormen:** Door in iedere regio een flexibele schil van zorgmedewerkers te vormen, worden zorgaanbieders beter in staat gesteld om piekbelasting op te vangen. De organisatieoverstijgende, flexibele inzet van zorgpersoneel kan verder worden vergemakkelijkt door de btw-verplichting voor de uitleen van zorgpersoneel weg te nemen.

Beleidsopties bevorderen van coördinatie tussen domeinen

- **Een spil in de wijk.** Door een spil in de wijk (bijv. het wijkteam of de huisarts) aan te wijzen en te bekostigen, die waar nodig de zorg voor kwetsbare inwoners coördineert, kunnen deze inwoners sneller naar de juiste zorg op de juiste plek geholpen worden en kan de samenhang tussen het zorgdomein en het sociaal domein worden verbeterd.
- **Versterken van cliëntondersteuning.** Door de cliëntondersteuning te organiseren rondom de behoefte van de cliënt, kunnen cliënten met een complexe zorgvraag beter geholpen worden om de weg naar de juiste zorg op de juiste plek te vinden. Daarbij kan het zowel om meer integrale of juist meer specialistische cliëntondersteuning gaan.
- **Meer manoeuvreerruimte voor zorgkantoren.** Door zorgkantoren meer manoeuvreerruimte te geven bij de inkoop van cliëntondersteuning, kunnen zij cliënten ondersteunen bij het voorbereiden op en het aanvragen van een indicatiebesluit. Hierdoor kan een betere match worden gemaakt tussen vraag en aanbod en kan het heen-en-weer schuiven met kwetsbare mensen worden voorkomen.
- **Coördinatie van domeinoverstijgende zorg en de zorgplicht.** Door de wettelijke verantwoordelijkheid van zorginkopers voor een goede aansluiting tussen verschillende zorgsoorten te versterken en/of in meer detail uit te werken, kan het toezicht hierop worden versterkt.

- **Regie zorginkopers.** Door zorgverzekeraars meer mogelijkheden te geven om niet-gecontracteerde zorg tegen te gaan, kunnen zij de doelmatigheid van de zorg beter waarborgen en kunnen zij beter sturen op een goede organisatie en voldoende beschikbaarheid van belangrijke zorgfuncties. Dit kan bijvoorbeeld door het wijzigen of schrappen van artikel 13 van de zorgverzekeringswet.
- **Ruimte voor experimenten domeinoverstijgende samenwerking.** Door ruimte te bieden voor tijdelijke experimenten met domeinoverstijgende samenwerking, kunnen nieuwe leveringsvormen ontwikkeld worden. Succesvolle voorbeelden kunnen vervolgens als basis dienen voor toekomstige vernieuwing.
- **Toezicht op kwaliteit.** Door meer kwaliteitsnormen te ontwikkelen voor sector- en domeinoverstijgende zorg, kan de IGJ beter toezien op de samenwerking tussen zorgaanbieders in zorgnetwerken.

Beleidsopties financiële prikkels

- **Bekostiging van coördinatie/systeemfuncties.** Door specifieke coördinatie-taken en systeemfuncties apart te bekostigen, kan de totstandkoming van deze functies beter worden gewaarborgd. Het stelt zorginkopers in staat aparte afspraken te maken over de financiering en inrichting van deze functies en te voorkomen dat zorgaanbieders de benodigde inzet voor deze functies afwentelen op elkaar.
- **Tegemoetkoming transformatiekosten.** Door zorgverzekeraars zorgaanbieders waar nodig (gedeeltelijk) te laten compenseren voor de schade die zij leiden door het voorkomen, verplaatsen en vervangen van zorg, wordt voorkomen dat economische belangen de totstandkoming van deze veranderingen belemmeren.
- **Bekostigen op basis van beschikbaarheid.** Door aanbieders van belangrijke populatiegerichte zorgfuncties te bekostigen op basis van beschikbaarheid, in plaats van productie, beschikken zij over meer financiële zekerheid, zodat zij beter kunnen investeren in de benodigde capaciteit en de samenwerking met andere zorgaanbieders.

- **Domeinoverstijgende samenwerking een duurzame basis geven.** Door financiële belemmeringen voor specifieke domeinoverstijgende consultatiefuncties weg te nemen, kunnen zorgaanbieders vanuit verschillende domeinen elkaar gemakkelijker bijstaan. Door de complexiteit van sommige consultatiefuncties, is hiervoor juridisch en financieel maatwerk nodig.
- **Poolen van middelen uit verschillende domeinen.** Door middelen voor hulpvragen op het grensvlak van zorg en maatschappelijke ondersteuning te bundelen, kunnen verzekeraars en gemeenten de beschikbare middelen flexibeler en doelmatiger inzetten, rondom de behoefte van de cliënt. De overheid kan dit ondersteunen.
- **Voorkomen van afwenteling tussen domeinen.** Door de wettelijke verantwoordelijkheden van zorgkantoren, zorgverzekeraars en gemeenten in de zorg voor ouderen beter op elkaar af te stemmen en prikkels voor afwenteling te dempen, worden zorginkopers beter geprikkeld om passende zorg te leveren en afhankelijkheid van zwaardere zorgvormen te voorkomen.
- **Vereenvoudiging van de overgangen tussen domeinen.** Door het volledig pakket thuis en het modulair pakket thuis over te hevelen naar de Zorgverzekeringswet en/of de Wet maatschappelijke ondersteuning, kan de zorg voor thuiswonende ouderen gemakkelijker mee groeien met de zorgbehoefte, zonder dat de oudere naar een ander regime hoeft over te gaan. Een andere optie is om het verpleeghuis sterker te positioneren als ‘last resort’ voorziening, door de toegangsdrempel voor integrale verblijfszorg te verhogen.
- **Prikkelwerking eigen bijdragen.** Door verschillen in eigen betalingen tussen domeinen te heroverwegen, wordt voorkomen dat financiële overwegingen een rol spelen om wel of niet te kiezen voor de zorg die zij nodig hebben. Op deze manier kan ook voorkomen worden dat cliënten soms met moeilijk uit te leggen verschillen in eigen bijdragen worden geconfronteerd, wanneer hun zorgvraag verandert.
- **Scheiden van wonen en zorg.** Door de financiering van wonen en de financiering van zorg in de WLZ te ontvlechten, wordt het gemakkelijker om nieuwe woon-zorg combinaties te realiseren. Ouderen kunnen dan bijvoorbeeld gemakkelijker kiezen voor een collectieve woonvorm, waarin medebewoners naar elkaar kunnen omkijken, en de zorg naar behoefte georganiseerd kan worden.
- **Herpositionering van de ouderenzorg binnen de Zorgverzekeringswet.** Door alle medische en verpleegkundige zorg voor ouderen in de Zorgverzekeringswet onder te brengen, zijn er minder coördinatieproblemen en kan de zorg met meer eenvoud en overzicht georganiseerd worden. Zorgverzekeraars worden dan samen met gemeenten verantwoordelijk voor het in samenhang organiseren van wonen, zorg en ondersteuning voor alle ouderen en hebben een sterkere prikkel om te investeren in het voorkomen of uitstellen van afhankelijkheid van zwaardere zorgvormen.
- **Doelmatigheidsprikkels in de langdurige zorg.** Een meerjarig taakstellend budgettair kader, in combinatie met afspraken over capaciteit, innovatie, kwaliteit, werkgeverschap en doelmatigheid, geeft zorgkantoren en aanbieders meer zekerheid en een prikkel om regionale afspraken te maken om de zorg toekomstbestendig te maken. Dit kan bereikt worden door een hoofdlijnenakkoord af te sluiten met zorgkantoren en aanbieders.

Preventie en Gezondheid

Er is veel winst te behalen door gezondheid voorop te zetten en zorg te voorkomen. Een belangrijke zwakte van ons zorgstelsel betreft echter de focus op ziekte en het verlenen van zorg. Een vijfde van de ziektelast is gerelateerd aan ongezond gedrag en ongezonde leefstijl, die dus vermijdbaar is. Er is daarom een beweging nodig naar het bevorderen van gezondheid. Dat vraagt onder andere om meer focus op eigen regie, leefstijl en preventie, maar ook om een krachtiger inzet op de aanpak van sociale problematiek.

Knelpunten

- **Ons zorgstelsel is sterk gericht op ziekte en zorgverlening.** Hierdoor worden problemen soms onnodig gemedicaliseerd en laten we kansen liggen om mensen op andere manieren te helpen hun gezondheid en welbevinden te verbeteren.
- **Sterke productieprikkelers** kunnen een belemmering zijn om de behoeften van de cliënt centraal te stellen en kunnen ertoe leiden dat er meer of andere zorg wordt verleend dan nodig is.
- **Onheldere verantwoordelijkheden van verschillende partijen** op het gebied van preventie leiden tot onduidelijkheid over wie initiatief moet nemen voor het aanbod en wie verantwoordelijk is voor de uitvoering en coördinatie ervan.
- **Er is sprake van onderinvestering in preventie**, doordat de opbrengsten van preventie onzeker kunnen zijn, vaak lang op zich laten wachten en maar voor een deel terugkomen bij de partijen die deze initiatieven financieren en bekostigen.
- **Zorg kan niet alle problemen van mensen oplossen**, bijvoorbeeld als ze onlosmakelijk verbonden zijn met het leven of te maken hebben met andere aspecten, zoals de woon- of werksituatie.

Beleidsopties krachtiger inzet op het voorkomen van zorg

- **Bevorderen van eigen regie.** Door in te zetten op het vergroten van de gezondheidsvaardigheden en zelfredzaamheid van mensen, via onderwijs, trainingen campagnes of langere consulten bij de huisarts of specialist, kan het vermogen van mensen om verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gezondheid worden versterkt. Hierdoor kunnen mensen gezonder leven en kan onnodige medicalisering voorkomen worden.
- **Het faciliteren van mantelzorg en zelfhulp.** Door mantelzorgers en vrijwilligers in de zorg beter te faciliteren kan het potentieel van informele zorg worden vergroot en kan het beroep op professionele zorg worden verlaagd. Opties zijn betere afspraken over mantelzorg in CAO's, een versterking van de respijtzorg, een vergoeding van de door mantelzorgers gemaakte kosten en korting op aanvullende zorgverzekeringen.
- **Overheidsmaatregelen voor meer gezonde keuzen.** Door een gezonde leefstijl aantrekkelijker te maken, kunnen mensen gestimuleerd worden om hun leefstijl te verbeteren en structureel te maken in hun dagelijks leven. Dit kan onder meer door prijsmaatregelen, regulering van het aanbod van ongezonde producten en het betrekken van gezondheidsdoelen bij de inrichting van de leefomgeving.
- **Een krachtige sociale basis en een integrale aanpak van sociale problematiek.** Door de aanpak van sociale problematiek te versterken, kan voorkomen worden dat mensen afhankelijk worden van zwaardere of langdurige zorg en ondersteuning. Dit vraagt om een intensivering van de aanpak van schulden, maar ook om een integrale blik, bijvoorbeeld bij gezinnen met multiproblematiek.

Beleidsopties betere inbedding van preventie en leefstijl

- **Sturen op een kernindicator voor gezondheid.** Door een kerncijfer voor gezondheid een belangrijke plek te geven in de besluitvorming, en maatregelen op het gebied van bijvoorbeeld de omstandigheden waarin mensen wonen en werken meer te beoordelen op gezondheidseffecten, kunnen we kansen om gezondheid te bevorderen via andere beleidsterreinen beter benutten.
- **Verduidelijken van de wettelijke taak van gemeenten om (de samenhang binnen) de publieke gezondheid te bevorderen.** Door in de wet concreet uit te werken wat er van gemeenten verwacht wordt op het gebied van preventie en de financiering van deze taken te versterken, kunnen gemeenten inwoners en met name ook risicogroepen beter ondersteunen bij het vinden van een gezonde leefstijl en het voorkomen van gezondheidsrisico's.
- **Naar een regionale aanpak voor de uitvoering en financiering van preventieactiviteiten.** Door op regionaal niveau, gezamenlijke gezondheidsdoelen te stellen en niet-vrijblijvende afspraken te maken over wie welke preventieactiviteiten organiseert en hoe deze gefinancierd worden, kunnen gemeenten en verzekeraars elkaars preventieaanpak versterken. De totstandkoming van de benodigde afspraken kan versterkt worden door de taken en verantwoordelijkheden voor het organiseren van de samenwerkingsafspraken duidelijker te beleggen en gemeenten daarbij een coördinerende rol te geven.
- **Een wettelijke taak voor zorgverzekeraars om mee te werken aan de regionale samenwerkingsstructuur.** Door in de wet te expliciteren wat er van zorgverzekeraars verwacht wordt in de samenwerking met gemeenten op het gebied van preventie, kan beter worden gewaarborgd dat deze samenwerking in alle regio's tot stand komt. Daarnaast kan het Zorginstituut nader duiden wat de precieze taken van zorgverzekeraars zijn bij het aanbod van geïndiceerde en zorg gerelateerde preventie.
- **Gezondheid op het werk.** Werkgevers kunnen de gezondheid van hun werknemers bevorderen, onder meer door een gezonde leefstijl te faciliteren, een minder stressvolle werkomgeving te creëren en door een goede samenwerking tussen de bedrijfsarts en de huisarts. Door werkgevers een financiële prikkel te geven, kunnen meer werkgevers worden gestimuleerd om te investeren in de gezondheid van hun medewerkers.

Financiële prikkels

- **Innovatieve contractvormen.** Door innovatieve contracten af te sluiten, waarin afspraken over een betere organisatie van zorg en afspraken over de vergoeding van zorg elkaar versterken, kunnen zorgverzekeraars, gemeenten en zorgkantoren volumeprikkels dempen en de doelmatigheid van de zorg vergroten. De overheid kan de totstandkoming van innovatieve contractvormen waar nodig ondersteunen, of sturen door aanpassingen in de bekostiging van de zorg.
- **Bekostiging op basis van cliëntprofielen.** Door de bekostiging in te richten op basis van gestandaardiseerde cliëntprofielen, is het niet nodig dat voor iedere cliënt verantwoord wordt welke zorgverrichtingen precies nodig zijn. Op deze manier hebben zorgaanbieders de ruimte om de zorgvraag af te stemmen op de behoefte van de cliënt.
- **Contractering op basis van shared savings.** Zorginkopers kunnen het voor zorgaanbieders lonend maken om in te zetten op het voorkomen van zorg, door afspraken te maken op basis van shared savings. Een verdergaande oplossingsrichting is om met een coalitie van aanbieders op lokaal of regionaal niveau afspraken te maken over gezamenlijke gezondheidsdoelen en de verdeling van de hiervoor benodigde investeringen en de uiteindelijke opbrengsten.
- **Richting bekostiging van populaties.** Door zorgaanbieders te vergoeden op basis van de kenmerken van de populatie waar zij zorg aan leveren, kunnen zorgaanbieders geprikkeld worden om de zorg doelmatig te organiseren en samen te werken met andere aanbieders en andere domeinen om door middel van preventie en een andere manier van zorg verlenen te voorkomen dat mensen zwaardere zorg nodig hebben of afhankelijk worden van zorg.
- **Aanvullende middelen voor gemeenten.** Om gemeenten in staat te stellen goed uitvoering te geven aan de uitbreiding van taken en verantwoordelijkheden kan de uitkering via het Gemeentefonds worden vergroot.
- **Preventiefonds.** Door financiële middelen voor preventie van zorgverzekeraars, overheid (gemeenten en rijksoverheid) en eventueel werkgevers te bundelen in een regionaal preventiefonds, kunnen partijen gemakkelijker investeren in een gezamenlijke aanpak van preventie. Eventuele opbrengsten kunnen terug vloeien in het fonds.

Factsheet hoofdstuk 4

Vernieuwing en werkplezier

Knelpunten

- **Randvoorwaarden voor vernieuwing en werkplezier.** Het vernieuwen van de zorg kan alleen door samenwerking tussen alle zorgpartijen. De randvoorwaarden om hiertoe te komen zijn nog onvoldoende op orde. Belangrijke aandachtspunten zijn dat er nog beperkte informatie is over de uitkomsten van de zorg, onvoldoende informatie over het nut van veel behandelingen in het basispakket, dat zorgprofessionals een hoge werkdruk ervaren door onder andere administratieve lasten en dat de gegevensuitwisseling nog niet altijd even gemakkelijk gaat.
- **Te hoge regeldruk en gebrekkige gegevensuitwisseling.** De zorg kent een hoge regeldruk, omdat veel verantwoording wordt gevraagd over bijvoorbeeld vergoeding en kwaliteit van zorg. Het effect is dat zorgprofessionals per werkweek tot wel 40% van hun tijd bezig zijn met administratie. Het helpt niet dat de gegevensuitwisseling vaak gebrekkig en achterhaald is. Dit komt deels doordat zorgverleners vanwege het beroepsgeheim niet alle gegevens altijd mogen delen en deels doordat er nog geen eenduidige afspraken zijn over taal en techniek om data elektronisch uit te wisselen.
- **Onvoldoende gepast gebruik van zorg en onderbenutting van digitalisering.** Van veel behandelingen in de zorg is de meerwaarde nog onvoldoende aangetoond. Ook duurt het vaak lang voordat inzichten over de meerwaarde van zorg terecht komen in de dagelijkse praktijk. Het afbouwen van behandelingen heeft ook financiële impact op de zorgaanbieder. De corona-pandemie onderstreept dat veel zorg ook digitaal kan plaatsvinden, maar de beweging om zorg dichterbij huis te verlenen komt moeizaam op gang. Dit komt onder andere door de manier waarop de zorg is georganiseerd en door gebrek aan kennis.
- **Ondanks brede interesse is werken in de zorg onvoldoende aantrekkelijk.** Om deze brede interesse te benutten is het nodig om de aantrekkelijkheid van het zorgvak en de werkomstandigheden te verbeteren. Door de combinatie van een hoge mate van regeldruk, de hoge werkdruk, te weinig ervaren zeggenschap door professionals en een ervaren gebrek aan loopbaanperspectief en -mogelijkheden is werken in de zorg lang niet altijd even aantrekkelijk.

Beleidsopties ruimte voor noodzakelijke vernieuwing

- **Zorgprofessionals maken de zorg en zijn de sleutel tot verandering.** De beoogde veranderingen in de zorg moeten samen met de zorgverleners worden georganiseerd. Dit vraagt aandacht voor investering in opleiding om tot meer persoonsgerichte zorg te komen, het stimuleren van samenwerking tussen verschillende zorgprofessionals en zorgverleners in staat te stellen eenvoudiger en meer digitaal zorg te verlenen.
- **Verbetering kwaliteitsnormen curatieve en langdurige zorg.** Door meer inzet op het komen tot zowel multidisciplinaire richtlijnen als richtlijnen die voldoen aan de stand van de wetenschap en praktijk kunnen we komen tot meer samenhangende, gepaste en meer digitale zorg. Kwaliteitsrichtlijnen en normen komen nu namelijk veelal voort uit kennis en ervaring van een specifiek discipline. In de langdurige zorg kunnen arbeidsbesparende innovaties een belangrijke bijdrage leveren aan de krapte op de arbeidsmarkt.
- **Beter benutten ervaringsdeskundigheid patiënten en cliënten.** Door de zorg meer uitkomstgericht te maken en zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de behoefte van de patiënt is het belangrijk om patiënten- en cliëntenorganisaties beter in staat te stellen om de stem van de patiënt goed te organiseren.
- **Een versterking van verander- en organisatiekracht.** Om in de regio's leeromgevingen te creëren op meerdere niveaus (zorgverleners, management en bestuur) worden zorgpartijen in staat gesteld serieus met de beoogde veranderingen aan de slag te gaan. Deze leeromgevingen kunnen werken als motor van verandering in de regio, waarbij het helpt als deze activiteiten ook kunnen worden bekostigd.

Beleidsopties gepast gebruik en uitkomstgerichte zorg

- **Meer tijd voor het gesprek in de spreekkamer en samen beslissen.** De ontwikkeling van uitkomstindicatoren en inspanning om de zorg meer uitkomstgericht te maken kan worden verdiept en verbreed. Het is van belang de komende jaren in zowel de curatieve als de langdurige zorg intensief in te blijven zetten op het ontwikkelen van keuzemogelijkheden voor behandelingen en deze kwaliteitsinformatie publiek beschikbaar te stellen, zodat patiënten en artsen meer nog dan nu samen kunnen beslissen over welke zorg nodig is.
- **Naar een goed onderbouwd basispakket.** Door op grotere schaal onderzoek naar de effectiviteit van zorg in het basispakket te stimuleren, met veel aandacht voor doorvertaling van deze inzichten naar de praktijk, komen we tot een beter onderbouwd basispakket. Het is namelijk van belang dat mensen zorg krijgen die daadwerkelijke aangetoonde meerwaarde heeft en ook wordt de zorg zo minder arbeidsintensief.
- **Doorlichting van het basispakket op effectiviteit en waarde voor de patiënt.** Door de komende jaren voort te bouwen op de brede beweging van het stimuleren van gepast gebruik van zorg, worden zorgprofessionals ondersteund en gestimuleerd om in de praktijk de meest passende zorg in te zetten. Hiervoor is het nodig om meer zicht te krijgen op welke nieuwe innovaties er op ons afkomen en breder te toetsen of zorg van bewezen nut is.

Beleidsopties ruimte voor de professional en meer werkplezier

- **De (over)stap naar de zorg stimuleren.** Door scholingsprogramma's voor herregistratie te evalueren en verbeteren, wordt het voor herintreders makkelijker gemaakt om terug te komen naar de zorg. Ook zijn er meerdere mogelijkheden om het potentieel aan zij-instromers actiever te benutten, bijvoorbeeld door het initiatief van de Nationale Zorgklas voort te zetten en door te ontwikkelen.
- **Voldoende loopbaanmogelijkheden.** Door initiatieven als Sterk in je Werk en de Zorginspirator te ondersteunen en uit te breiden worden zorgverleners ook de komende jaren goed ondersteund bij loopbaanmogelijkheden. Daarnaast is het van belang om in te zetten op het ontwikkelen van regionale leer- en praktijkroutes, om zo professionals sneller te laten in- en doorstromen op de arbeidsmarkt.
- **Meer zeggenschap van zorgprofessionals.** Door meer ruimte voor (mede)zeggenschap van de zorgprofessional te creëren krijgt de professional meer autonomie en regie in de eigen organisatie. Op deze manier wordt bevorderd dat de zorgprofessional optimaal kan functioneren, meer werkplezier ervaart en in samenspraak met de organisatie tot betere kwaliteit van zorg kan komen.
- **Efficiëntere inzet van personeel.** Door bij het opstellen van richtlijnen en protocollen voor zorgverlening meer rekening te houden met arbeidsschaarste en aandacht te hebben voor taakherschikking, kan worden bijgedragen aan een efficiënte inzet van personeel.
- **Minder werk- en regeldruk.** Ook de komende jaren vragen om voortzetting van alle initiatieven om administratieve lastendruk terug te dringen en de gegevensuitwisseling te verbeteren. De overheid dient hierop actiever te toetsen bij wet- en regelgeving en ook zorgorganisaties moeten worden gefaciliteerd bij het terugdringen van de interne regeldruk.

- **Meer resultaatafspraken over goed werkgeverschap.** Door te stimuleren dat zorginkopers resultaatafspraken maken over bijvoorbeeld goed werkgeverschap en terugdringing van ziekteverzuim, wordt eraan bijgedragen dat de zorg een aantrekkelijke sector blijft om in te werken.
- **Aandacht voor goed bestuur.** Door binnen zorgorganisaties blijvende aandacht te hebben voor goed bestuur, wordt gestimuleerd dat leren en ontwikkelen een belangrijke plaats heeft en de organisatie een prettig, gezond, open en toekomstgericht werkklimaat heeft. De IGJ en de NZa zijn hierbij agenderend en stimulerend.

Beleidsopties gegevensuitwisseling bevorderen

- **Standaardisatie gegevensuitwisseling.** Door ook de komende jaren in te zetten op de beweging tot standaardisatie van gegevensuitwisseling, wordt in de zorgpraktijk veel tijd bespaard, het werkplezier vergroot en worden fouten voorkomen. Er wordt reeds gewerkt aan een kaderwet die gaat verplichten dat uitwisseling van gegevens tussen zorgverleners elektronisch gaat.
- **Veilig data delen.** Door meer duidelijkheid te scheppen over welke ruimte de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) biedt bij het gebruik en de uitwisseling van zorgdata, wordt gestimuleerd dat data zo veilig mogelijk wordt gedeeld. Het is van belang hierbij ook de kansen van nieuwe technologieën (o.a. AI) te benutten.
- **Mensen en medische data en apps.** Door de komende jaren verder in te zetten op de beschikbaarheid en het gebruik van digitale gezondheidsomgevingen, worden patiënten zelf in staat gesteld hun eigen gezondheidsgegevens te verzamelen, te beheren en te delen. Met de ontwikkeling van de Persoonlijke Gezondheidsomgeving (PGO) zijn de afgelopen jaren al de eerste stappen gezet.

Beleidsopties financiële prikkels

- **Versterking van de randvoorwaarden voor gepast gebruik via de zorginkoop en een generiek kwaliteitskader voor passende zorg.** Door gepast gebruik een grotere rol te geven in de contractering en zorginkoop, kunnen zorginkopers actiever toezien op de naleving van gepast gebruik in de praktijk. Mogelijke instrumenten hiervoor zijn een kwaliteitskader passende zorg, dat zorgaanbieders en inkopers kan faciliteren bij het maken van contractafspraken over gepast gebruik. Ook congruente inkoop kan helpen dit doel te bereiken. Ten slotte kan meer gepast gebruik worden bereikt via meerjarige innovatieve contracten, waarbinnen randvoorwaarden worden gecreëerd voor aanbieders om anders te gaan werken.
- **Digitaal ondersteunde zorg meer vanzelfsprekend maken.** Door de bekostiging voor digitale zorg te verruimen en facultatieve prestaties hiervoor te creëren, kan meer ruimte worden gemaakt voor het vervangen van fysieke door digitale zorg. Ook kunnen zorgverzekeraars digitale innovatie bevorderen via contractering of door kwijtschelding van het eigen risico bij het gebruik van digitale zorg.
- **Ondersteuning van innovators bundelen.** Door alle fondsen, subsidieregelingen en programma's van VWS die gericht zijn op innovatie te bundelen worden innovators nog beter ondersteund bij het vinden van financiering voor hun projecten. Ook kan ondersteuning worden geboden door goede informatievoorziening over de ontwikkeling, implementatie en opschaling van innovaties, evenals het bieden van methodologische ondersteuning bij onderzoek.
- **Meer gelijkgerichtheid.** Door innovatieve contracten te sluiten met zorgaanbieders kunnen zorginkopers meer gelijkgerichtheid stimuleren binnen de zorgaanbieder. Daarmee wordt de focus op het leveren van productie verminderd. Verdergaand kan om dit doel te bereiken ook worden gestimuleerd dat medisch-specialisten meer in loondienst gaan werken.
- **Verandering in de bekostiging.** Een andere wijze van bekostiging kan bijdragen aan meer gepast gebruik van zorg en vernieuwing van de zorg stimuleren. Daartoe is een andere bekostigingswijze nodig, waarbij niet meer het vergoeden van het aantal behandelingen centraal staat. Het dempen van de volumeprikkel is een belangrijke randvoorwaarde voor de benodigde veranderingen.
- **Bekostiging op basis van bundels.** Door samenhangende zorgactiviteiten te bekostigen op basis van integrale tarieven worden zorgaanbieders gestimuleerd om de samenwerking met andere aanbieders in hun netwerk zo optimaal mogelijk te organiseren. Zorgaanbieders worden zo meer gestimuleerd te investeren in nieuwe en multidisciplinaire vormen van het verlenen van zorg.
- **Bekostiging op basis van verrichtingen.** Door de huidige bekostigingswijze van diagnose-behandelcombinaties los te laten en zorg meer te declareren op basis van specifieke verrichtingen, worden zorgverzekeraars in staat gesteld om gericht gepaste en innovatieve zorg in te kopen. Ook hebben zorgverzekeraars dan meer ruimte om in te kopen op het niveau van zorgnetwerken en populaties.

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: conceptverslag overleg 13 december jl. en bijlagen
Datum: vrijdag 17 december 2021 16:29:00
Bijlagen: [2020_0707 Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld Drukker, Diverser en Dubbelgrijs Nidi.pdf](#)
[2021_0413 Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld opleiding, arbeid, zorg en wonen Nidi.pdf](#)
[20210614 Outline Verkenning.pdf](#)
[20211213 Verslag Bijeenkomst 13 december 2021.docx](#)
[image001.png](#)

Beste collega's,

Hierbij zoals toegezegd – met dank aan 5.1.2.e – het (concept)verslag van ons overleg afgelopen maandag. Tevens zijn de stukken bijgevoegd waarnaar 5.1.2.e refereerde.

Wij kijken begin volgende week nog even goed naar de geannoteerde opzet voor de bijdragen op de geclusterde thema's en ook of we nog tot mogelijke aanvullingen op die thema's komen. Mochten jullie daar nog gedachten over hebben, dan nemen we die graag mee.

5.1.2.e, onze zeer gewaardeerde collega van ASEA, kan helaas niet bij het overleg aanwezig zijn, maar is inmiddels bijgepraat. Hij heeft het aanbod gedaan de totstandkoming van de bijdrage op het thema krapte op de arbeidsmarkt te coördineren.

Groeten, 5.1.2.e

Hartelijke groet,

5.1.2.e

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Directie Samenleving en Integratie (S&I)

Parnassusplein 5 | 2511 VX | Den Haag

Postbus 90801 | 2509 LV | Den Haag

06 5.1.2.e | 5.1.2.e @minszw.nl

Onderzoeksignalement

2020-0707

Titel : Bevolking 2050 in beeld; Drukker, Diverser en Dubbelgrijs

Uitgave : Nidi en CBS

Verschijningsdatum : 7 juli 2020

Het Nidi voert op verzoek van het Kabinet een verkenning uit naar de gevolgen van veranderingen in de omvang en samenstelling van de Nederlandse bevolking anno 2050. In het kader van deze verkenning is in het 2^e halfjaar van 2019 een inventarisatie gemaakt van de stand van de kennis op dit gebied. Die fase leverde niet alleen inzicht op in de kennis die er beschikbaar is ten aanzien van demografische ontwikkelingen op termijn van 30 jaar, maar bood ook inzicht in de lacunes die er op kennisgebied bestaan.¹ De rapportage over deze 1^e inventariserende fase mondde uit in een voorstel om in de 2^e fase van dit project een zevental scenario-varianten door te rekenen om zo meer zicht te krijgen op de zekerheden en onzekerheden rond de uitkomsten van de bevolkingsprognose die het CBS – ook in het kader van dit project – in december 2019 publiceerde.

Het huidige rapport bevat de demografische projecties voor 2050 die voor deze 7 varianten zijn uitgevoerd, te weten voor de varianten Groei, Krimp, Groen, Grijs, lage migratie, hoge arbeidsmigratie en hoge asielmigratie. Begin 2021 verschijnt nog een rapport over de maatschappelijke gevolgen (de maatschappelijke projecties) van deze demografische ontwikkelingen.

NIDI/CBS

Onderzoeksopzet

Er zijn drie factoren van invloed op de ontwikkeling van de bevolking: de geboorten (en dan vooral het gemiddelde aantal kinderen dat vrouwen krijgen; de *Total Fertility Rate*), de sterfte, en de migratie (en dan met name het migratiesaldo).

Op basis van veronderstellingen over deze factoren brengt het CBS periodiek zogeheten bevolkingsprognoses uit en in het kader van de Verkenning Bevolking 2050 heeft het CBS de prognose voor de periode tot 2060 geactualiseerd en in december 2019 gepubliceerd.

Deze prognose kan worden gezien als de meest waarschijnlijke toekomst en kan worden opgevat als een zogeheten middenprognose. Dat betekent natuurlijk allerm minst dat het ‘zeker’ is dat de Nederlandse bevolking er in 2050 uitziet zoals de CBS-prognose voorspelt. Want, hoe verder een projectie in de toekomst ligt, des te groter is de onzekerheid rond de uitkomst. Er kan immers in de

¹ Zie: *Voortgangsrapportage, Zekerheden en onzekerheden over de gevolgen van veranderingen in de bevolking* en het *Achtergronddocument, Inventarisatie van toekomstverkenningen*. Uitgave: Nidi, 2019

tussentijd van alles veranderen: zo zal bijvoorbeeld de corona-crisis direct invloed hebben op de omvang van de sterfte, maar ook indirect zullen er waarschijnlijk invloeden zijn. Zo zullen er ook via economische gevolgen van de crisis afgeleide effecten zijn, bijvoorbeeld in termen van werkloosheid, investeringsgedrag of consumptie.

Om een gevoel te krijgen bij de mate van zekerheid en onzekerheid rond de CBS-(midden)prognose hebben Nidi en CBS een zevental demografische varianten doorgerekend, waarbij de 3 achterliggende factoren systematisch zijn gevarieerd (zie figuur).

Deze varianten schetsen dus uitdrukkelijk geen waarschijnlijke en plausibele toekomst, maar brengen in kaart hoe gevoelig de CBS-prognose over de omvang en samenstelling van de bevolking in 2050 is voor veranderingen in de achterliggende factoren.

Tabel: Zeven varianten bevolkingsgroei uit 'Verkenning Bevolking 2050'

Variant	kindertal	levensverwachting	migratie	Kenmerken
Groei				Hoog kindertal, levensverwachting en migratie
Krimp				Laag kindertal, levensverwachting en migratie
Groen				Hoog kindertal en lage levensverwachting
Grijs				Laag kindertal en hoge levensverwachting
Lage migratie				Laag migratiesaldo
Arbeid				Hoge arbeids- en studiemigratie
Asiel				Hoge asielmigratie

Bron: NIDI, CBS

Algemene conclusie

Groter, Grijzer, Gemengder

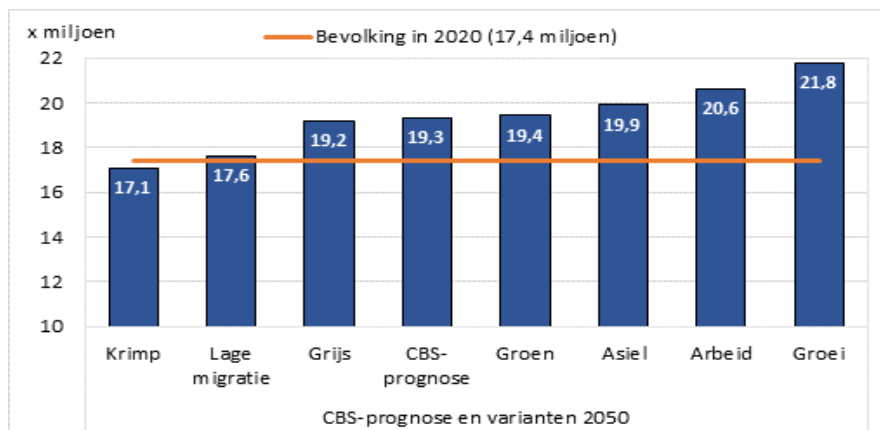
De conclusie van de verkenning is dat er weliswaar veel onzeker is als een prognose wordt gemaakt die 30 jaar verder in de toekomst ligt, maar dat er óók enkele 'zekerheden' zijn. Zo is zeker dat een heel groot deel van de huidige bevolking in 2050 nog in leven is en daarmee een grote invloed heeft op de omvang en samenstelling van de bevolking in 2050. De conclusie die uit de demografische projecties naar voren komt is dat in 2050 de Nederlandse bevolking *groter* zal zijn dan in 2020, *grijzer* zal zijn dan in 2020 en (etnisch) gemengder zal zijn dan in 2020.

Onderzoeksbevindingen per thema

Groter

In het rapport wordt toegelicht dat uitsluitend in de krimpvariant de bevolking in 2050 een fractie (zo'n 300 duizend) kleiner zal zijn dan momenteel het geval is. In deze variant wordt verondersteld dat zowel het geboortecijfer, de levensverwachting en het migratiesaldo in de periode tot 2050 dermate fors lager zijn dan wat in de CBS-prognose voor 2050 wordt verondersteld, dat deze variant overeenkomt met de ondergrens van de (tweezijdige) 95%-marge van de CBS-bevolkingsprognose, oftewel: de kans dat dit (enkelzijdige) scenario zich voordoet is kleiner dan 2½ procent.

Bevolkingsomvang in 2020 en in 2050 per variant en volgens de CBS-prognose

In alle andere varianten (ook in de CBS-prognose uit 2019 die voor deze exercitie als referentie geldt) is de bevolking in 2050 groter dan in 2020; in de meest extreme variant - *Groei* - zelfs bijna 4½ miljoen². De groei van de bevolking is blijkens de

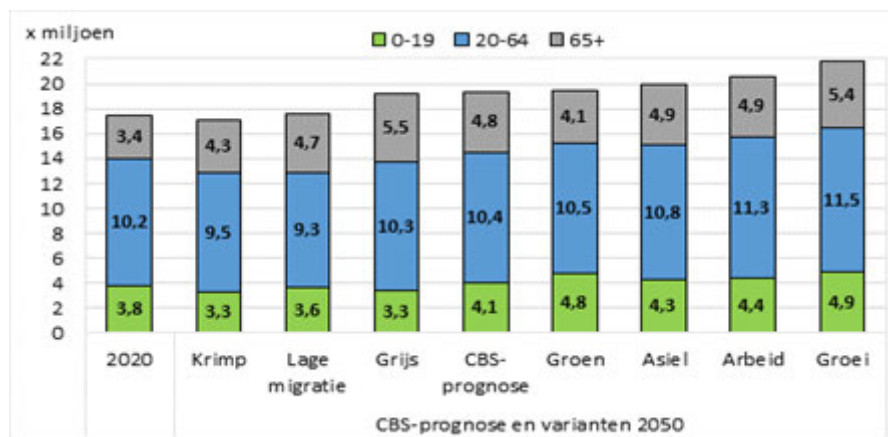
doorrekeningen van het NIDI en CBS volledig toe te schrijven aan de bevolking met een migratieachtergrond. De categorie Nederlanders zonder migratieachtergrond daalt volgens de CBS-prognose van 13,2 miljoen in 2020 naar 12,4 miljoen in 2050. Bijgevolg zou de Nederlandse bevolking zonder de aanwezigheid van groepen met een migratieachtergrond in absolute zin krimpen en heel sterk vergrijzen: de verhouding tussen het aantal 65-plussers en het aantal 20-64-jarige binnen deze categorie neemt toe van 39% naar 60%. Alleen in de variant *Groei* neemt de omvang van de categorie Nederlanders zonder migratieachtergrond licht toe (met 200 duizend), hetgeen bijdraagt aan de bevolkingsgroei.

Verder blijkt dat de bevolking niet alleen in personen toeneemt, maar vooral in het aantal huishoudens. Het aantal huishoudens groeit procentueel sterker dan het aantal personen en hierbij is de groei van het aantal eenpersoonhuishoudens (vooral in de categorie 70-plussers) een belangrijke factor. Deze huishoudensgroei concentreert zich in de dichtbevolkte regio's.

Grijzer

Verder is duidelijk dat de bevolking in de toekomst zal vergrijzen: in alle doorgerekende varianten (dus ook in de varianten *Krimp* en *Groen*) is het aantal 65-plussers groter dan in 2020 en neemt het aandeel 20 tot 65-jarigen in de bevolking af.

Bevolking naar leeftijd in 2020 en 2050 per variant en volgens de CBS-prognose

Het NIDI en CBS stellen verder vast dat er sprake zal zijn van zogeheten *dubbele vergrijzing*: niet alleen het aantal 65-plussers neemt toe, maar ook het aantal (en aandeel) van de bevolking dat

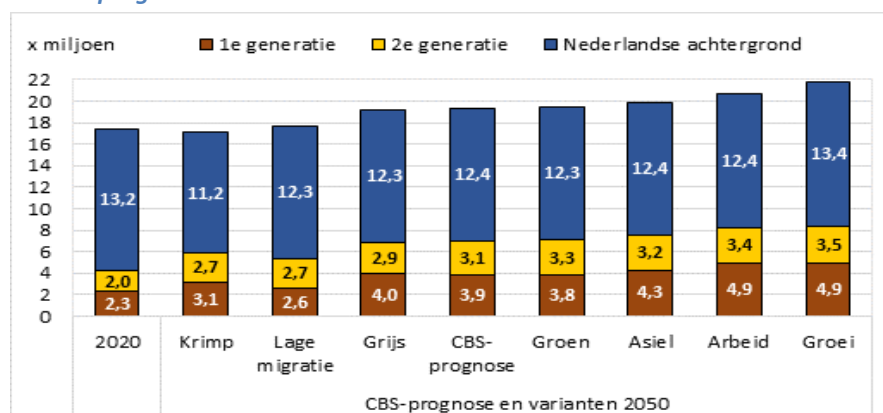
² Ook hier geldt dat de kans op dit scenario 2½ procent is.

ouder is dan 80 zal fors toenemen. Bij een matige stijging van de levensverwachting zal dit aantal 80-plussers verdubbelen en bij een sterke stijging zelfs verdrievoudigen. Zoals hierboven al is aangegeven, is de vergrijzing vooral onder de bevolking zonder migratieachtergrond omvangrijk. Dat laat onverlet dat ook in de bevolking met een migratieachtergrond vergrijzing optreedt: het aantal 65-plussers neemt bij deze categorie in alle varianten toe van ongeveer een half miljoen in 2020 tot grofweg een miljoen in 2050. Niettemin maken zij ook in 2050 een minderheid van ongeveer een kwart uit van de categorie 65-plussers. Nu is dat een zevende.

Gemengder

Tot slot neemt het aantal en aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond in alle varianten toe, óók wanneer er sprake is van weinig immigratie (de variant *Lage migratie*). Dit is een gevolg van het feit dat de zittende bevolking met een migratieachtergrond gemiddeld jonger is dan de bevolking zonder migratieachtergrond en een groter deel daarvan zich dus nog in de vruchtbare leeftijd bevindt. Daardoor worden er in deze groep meer kinderen geboren dan in de het deel van de bevolking zonder migratieachtergrond (terwijl zij gemiddeld niet meer kinderen krijgen). In deze variant neemt het aandeel toe van (momenteel) bijna een kwart naar ruim een derde in 2050. In alle varianten draagt ook de geprognosticeerde migratie in de periode 2020-2050 aan de groei bij, waarbij de toename van het bevolkingsaandeel met een migratieachtergrond het sterkst is in de varianten *Groei* en *Arbeid* (hoge arbeidsmigratie). In de laatste variant zal naar verwachting 40% van de bevolking in 2050 een migratieachtergrond hebben.

Bevolking naar achtergrond en generatie in 2020 en 2050 per variant en volgens de CBS-prognose

Verder blijkt uit de rapportage dat ook de *samenstelling* van de groep met een migratieachtergrond substantieel zal wijzigen: in 2050 zal het aandeel dat afkomstig is uit de zogeheten klassieke migratielanden³ in alle

doorgerekende varianten lager liggen dan in 2020, terwijl het aandeel afkomstig uit arbeids- en studiemigratielanden zal toenemen en het aandeel uit asiellanden in de meeste varianten licht toeneemt.

In het rapport wordt overigens – in lijn met wat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in 2018 adviseerde – een nieuwe classificatie van herkomstgroepen geïntroduceerd die betekenisvoller is dan de oude categorisering in ‘westers’ en ‘niet westers’ en een veel rijker inzicht biedt in de effecten die verschillende migratiestromen hebben.

³ Voormalig Nederlands-Indië, Suriname, voormalige Nederlandse Antillen, Turkije, Marokko

Verkenning 2050 MT-SZI 14 juni 2021

Aanleiding

Motie Dijkhoff: Verkenning van de omvang en samenstelling van de bevolking midden deze eeuw.

Wetenschappelijke klankbordgroep: Godfried Engbersen, Mark Bovens, Pieter Hooijmeier, Jet Bussemaker, Paul Scheffer

Opzet

De meest **waarschijnlijke** situatie CBS bevolkingsprognose 2050 (middenprognose)

Onzekerheid rond die uitkomst in kaart brengen door de 3 factoren te variëren die van invloed zijn op de demografie:

1. Kindertal
2. Sterfte (levensverwachting)
3. Migratie(saldo)

Zeven bevolkingsvarianten

1. Krimp	laag TFT, levensverwachting en migratiesaldo ($p = < 2\frac{1}{2}\%$)
2. Groei	hoog TFT, levensverwachting en migratiesaldo
3. Groen	hoog TFT, laag levensverwachting, gemiddeld migratiesaldo
4. Grijs	Laag TFT, hoog levensverwachting, gemiddeld migratiesaldo
5. Lage migratie	laag migratiesaldo, rest gem.
6. Hoge arbeidsmigratie	hoog arb en studie rest gem
7. Hoge asielmigratie	hoog asiel, rest gem

Migratieachtergrond (NIEUWNIEUWNIEUW-NU NÒG BETER ☺)

1. Arbeids/studiemigranten
 - a. West-EU
 - b. Oost-Eu
 - c. Buiten EU: Europa, Oost-Azië, Amerika, Oceanië
2. Asielmigranten
 - a. Midden-Oosten en Afrika
3. Klassieke groepen
 - a. Turkije en Marokko
 - b. Indonesië, Suriname, Antillen

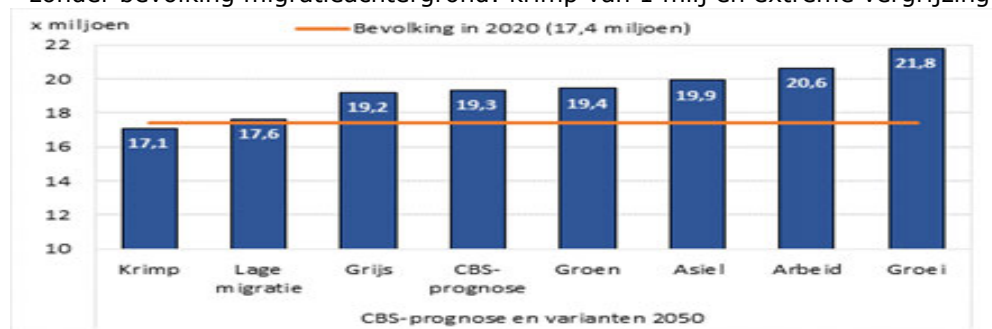
Resultaten

• Demografische Projecties: DDD of GGG

ZEKER

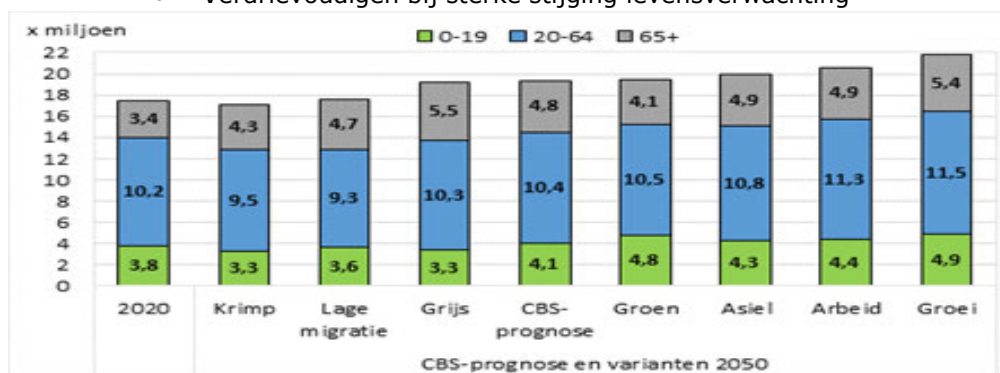
1. In 2050 is de bevolking **Groter... Drukker**

- van 17,4 naar maximaal 21.8 miljoen (groei),
- alleen Krimp-scenario iets (300 duizend) kleiner 17,1 (kans is kleiner dan 2½ %)
- zònder bevolking migratieachtergrond: krimp van 1 milj en extreme vergrijzing

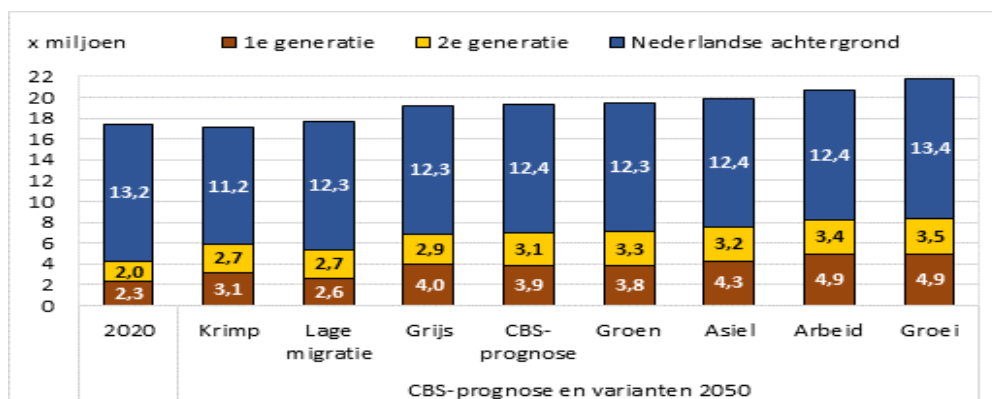
2. In 2050 is de bevolking **Grijzer ... Dubbelgrijs** (80+)

- het aandeel 65+ neemt in alle varianten toe en het aandeel 20-65 af
 - Nu 58,8%
 - Wordt 52,7% lage migratie tot 55,5% krimp
- er is sprake van dubbele vergrijzing:
 - nu 5% van de bevolking 80+
 - Verdubbelen bij matige stijging levensverwachting
 - Verdrievoudigen bij sterke stijging levensverwachting

3. In 2050 is de bevolking **gemengder ... diverser**

- Aantal** NI neemt in alle varianten af (muv groei)
- aandeel** NI neemt in alle varianten af (driekwart naar grofweg twee derde)

- **Maatschappelijke Projecties:**

1. Voor de thema's Opleiding, Arbeid, Zorg en Wonen
2. Status Quo oftewel referentiescenario's: demografie + opleidingsontwikkeling (generatie-effecten) doorgerekend

3. What if scenario's gedragsveranderingen

Beroepsbevolking krimpt

- a) Arbeid, hogere arbeidsdeelname van

- ouderen
- Vrouwen
- Migranten
- Ouderen en vrouwen
- Ouderen en migranten

verderop

- b) Zorg,

- Referentiescenario: extra jaren zijn chronisch zieke jaren zorguitgaven:
+24% matige stijging levensverwachting
tot
35% hoge stijging levensverwachting
- Gezondheidsscenario: extra jaren vooral gezonde jaren
stijging zorguitgaven teruggebracht tot 16%
- Gelijkheidsscenario: gezondheidsverschillen tussen hoog en laag opgeleiden verdwijnen
stijging zorguitgaven teruggebracht tot 11%

- c) Wonen

- Referentiescenario: aantal huishoudens neemt 1 tot 2 miljoen toe, vooral sterke stijging eenpersoonshuishoudens
- Woningbouwopgave vooral de komende 10 jaar
400 duizend (krimp) tot 1,2 miljoen (groei)
- What if als alle 1 persoonshuishoudens een eigen adres hebben is vooral afhankelijk van migratie.
Leidt tot 1 miljoen extra woningen hoge arbeidsmigratie en 900 duizend bij hoge asielmigratie

4. Resultaten arbeid

- Arbeid afname Beroeps Bevolking
 1. Beroepsbevolking krimpt in de komende 30 jaar, zeker als %
 2. Referentiescenario is al inclusief de winst van de stijging opleidingsniveau
 - a) Vrouwen fors effect
 - b) Migranten fors effect
 3. What if scenarios
 - a) Hogere arbeidsdeelname ouderen
 - b) Hogere arbeidsdeelname Vrouwen
 - c) Hogere arbeidsdeelname migratieachtergrond
 - d) Hogere arbeidsdeelname ouderen+ ... migranten
 - e) Hogere arbeidsdeelname ouderen+ ... vrouwen

conclusie:
alleen bij een combinatie van hogere arbeidsdeelname van ouderen, personen met een migratieachtergrond en/of van vrouwen het aandeel van de beroepsbevolking kan toenemen.

Vooraf deelname vrouwen heeft groot effect

- *Beroepsbevolking als percentage van de totale bevolking in 2019 en 2050, 6 arbeidsscenario's en 8 bevolkingsvarianten*

Bevolkings-varianten	Referentie-scenario	Ouderen	Hogere arbeidsdeelname van			
			Personen met migratieachtergrond	Vrouwen	Ouderen en personen met migratieachtergrond	Ouderen en vrouwen
	percentage					
2019	45,6					
2050						
Lage migratie	42,1	44,4	43,1	44,1	45,4	46,2
Krimp	43,7	45,2	45,1	46,0	46,6	47,3
Grijs	42,1	45,7	43,5	44,4	47,1	47,8
Middenvariant	42,1	44,3	43,6	44,4	45,7	46,4
Groen	42,1	43,2	43,6	44,4	44,7	45,4
Asiel	41,8	43,9	43,4	44,1	45,5	46,1
Arbeid	42,6	44,7	44,2	45,0	46,2	46,9
Groei	40,8	43,6	42,4	43,1	45,1	45,7

Conclusies

1. Hoofdconclusies hebben hoge mate van zekerheid (geen koffiedikkijkerij)
2. Werk aan de beleidswinkel!
 - a) Wat voor land willen we anno 2050 zijn? Politieke keuzes
 - b) Beleid dat aangrijpt op de demografische factoren (TFT, migratie) volstaat niet
 - c) Beleidsopties moeten aangrijpen op gedrag
 - d) Andere elementen die buiten de verkenning zijn gebleven... technologische ontwikkelingen, productiviteitstoename?
3. Opleidingsniveau is een sleutel variabele, maar als generatie-effect al meegenomen in de referentiescenario's (volgende generatie is hoger opgeleid, dus gezonder en kent hoger participatiegraad...)
4. Arbeidsmarkt

participatiegraad moet omhoog als we op hetzelfde niveau willen blijven

 - a) Ouderen moeten langer doorwerken
 - koppeling AOW-leeftijd
 - ouderen moeten gezonder worden
 - b) Vooral bij vrouwen is veel winst te behalen:
 - vaker aan het werk en
 - meer uren aan het werk
 - c) Migratie is geen probleem, maar een deel van de oplossing
 - zonder migratie krimpt de beroepsbevolking de komende 30 jaar
 - actief migratiebeleid ontwikkelen
5. Integrale domeinoverstijgende aanpak nodig
 - a) Bijvoorbeeld Gezondheidspreventie betekent
 - Minder zorgbehoefte
 - Dus minder zorgverleners (arbeidsvraag)
 - Gezondere ouwetjes, die langer kunnen doorwerken (arbeidsaanbod)
 - Twee- of driesnijdende messen...

Veronderstellingen bevolkingsvarianten				
	laag	Gemiddeld	hoog	
Bevolking 1-1-2020		17,4 miljoen		
CBS middenprognose Bevolking 2050		19,3 miljoen totaal		
		+ 1,9 miljoen, wv 1,7 door migratie 200.000 natuurlijke aanwas		
migratie	28.000 p/j	56.000 p/j	93.000 p/j	±10% kans
bevolking 2050	18.2 miljoen	19,3 miljoen	20,6 miljoen	
TFT	1,5	1,8		
Bevolking 2050		+ miljoen		
levensverwachting		83 gemiddeld	86 gemiddeld	
Bevolking 2050			+ miljoen	

WRR-advies Samenleven in verscheidenheid

Minder vergezichten dan Nidi.... Meer down to earth. Maar sluit goed aan bij Nidi-inzichten.

conclusies

- NI is migratiesamenleving
- Toenemende diversiteit (superdiversiteit) maakt het samenleven ingewikkelder

Beleidsaanbevelingen

- structurele ontvangstvoorzieningen
- Activerende arbeidsmarktbeleid (|| Nidi)
- Naast integratiebeleid een samenleefbeleid
 - o Publieke familiariteit (ontmoetingen... wat de boer niet kent...onbekend maakt onbemind)
 - o Culturele familiariteit (interculturele competenties)

verslag

**Directie Samenleving en
Integratie**
Afdeling PH A

Contactpersoon

5.1.2.e

T 070-**5.1.2.e**

5.1.2.e @minszw.nl

5.1.2.e

T 070-**5.1.2.e**

5.1.2.e @minszw.nl

Datum

15-12-2021

Onze referentie

2021-0000211845

Auteur

5.1.2.e

Bijlage(n)

Aantekeningen **5.1.2.e** N di
studies,
onderzoekssignalen 2020-
0707 en 2021-0413

Omschrijving

Bijeenkomst 13 december 2021

Datum en tijdstip overleg

15 december 2021 09:30 - 11:30

Aanwezig

5.1.2.e (BZK), **5.1.2.e** (SZW,
voorzitter), **5.1.2.e** ((EZK), **5.1.2.e**
(I&W), **5.1.2.e** (VWS), **5.1.2.e**
(OCW), **5.1.2.e** (JenV), **5.1.2.e**
(SZW), **5.1.2.e** (SZW, verslag), **5.1.2.e**
(LNV).

Afwezig

[[extra info]]

[[extra info]]

1. **5.1.2.e** opent de vergadering.
2. Aangezien er nieuwe gezichten zijn, volgt een kort kennismakingsrondje
3. **5.1.2.e** licht het doel van de bijeenkomst toe, namelijk: wat leggen we onze directeuren voor, voor het directeurenoverleg van januari/februari over de Kabinetsreactie op het eindrapport van Nidi *Bevolking in Beeld: Opleiding, Arbeid, Zorg en Wonen*. Omdat de vergaderstukken erg laat zijn verstuurd wordt een leespaauze van een kwartier ingelast.
4. **5.1.2.e** geeft een korte samenvatting van het Verkenning Bevolking 2050 tot nu toe en de inzichten die het project heeft opgeleverd (zie bijlagen).
5. Na hervatting van de bijeenkomst wordt rondje gehouden waarin de eerste reacties worden gegeven op het document met de input die de verschillen departementen ten behoeve van de opzet en invulling van de Kabinetsreactie hebben aangeleverd. De volgende punten worden genoemd:
 - De inzichten die de Verkenning heeft opgeleverd zijn complex, heel breed met veel onderlinge interferenties tussen de maatschappelijke domeinen;
 - De beleidsopgave die uit de verkenning volgt is dan ook complex en vraagt een domein overstijgende samenhangende aanpak;

- Dit vereist interdepartementale coördinatie. En die behoefte gaat verder dan uitsluitend de Kabinetsreactie: voor het effectief beïnvloeden van de eindbeelden die de verkenning oplevert, is vanwege de onderlinge interferenties tussen de beleidsterreinen een afgestemde en gecoördineerde beleidsontwikkeling noodzakelijk;
- Verder is ook de mate van politiek standpunt/commitment en de beleidsmatige governance structuur van betekenis voor de mogelijkheden om een dergelijke afstemming te realiseren. Daarbij is ook de vraag relevant of een staatscommissie een effectieve vorm is (Motie Den Haan c.s.), of dat een ministeriële onderaad demografie een bruikbaar vehikel zou kunnen zijn om de coördinatie vorm te geven. Het is verstandig om het Regeerakkoord af te wachten: daarin zullen de ambities op het terrein van demografie duidelijk worden. Het RA vormt daarmee een belangrijk markerings- en vertrekpunt, ook al omdat die duidelijkheid oplevert over de verdeling van portefeuilles en dossiers over (nieuwe) ministeries.
- Om de complexiteit behapbaar te houden is clustering van onderwerpen zinvol en ook mogelijk: een aantal samenhangen is in de studie zichtbaar. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om:
 - i. de geprognostiseerde arbeidsmarktkrapte: die zal niet alleen generiek van aard zijn, maar specifiek bij de zorg en in het onderwijs forse effecten hebben. Dit leidt tot concurrentie tussen sectoren en (deel)markten en dat vraagt om onderlinge afstemming en coördinatie om contraproductieve effecten te voorkomen. Die afstemming/coördinatie zal een enorme opgave zijn aangezien markten ook een eigen vraag/aanbod dynamiek hebben die lastig te beïnvloeden is. Overigens komt daar nog een internationale concurrentie om arbeidskrachten bij: Nederland is niet het enige land waar vergrijzing en krimp van de beroepsbevolking speelt;
 - ii. De effecten van diversiteit op het samen leven in Nederland;
 - iii. Het ruimtelijk beslag en de onderlinge verwevenheid tussen huisvesting, mobiliteit en infrastructuur
- Het voorstel is om de onderwerpen te clusteren en elk cluster in groepjes uit te werken. Gedacht wordt aan een clustering in drieën: Krapte Arbeid(smarkt) inclusief houdbaarheid van financiën, Samenleven en Ruimtedruk (infra en wonen); oftewel Profit, People, Planet. Daarin moeten ook thema's als migratie, houdbaarheid van de overheidsfinanciën een plek krijgen;
- Als dwarsdoorsnijdend thema wordt de regionale dimensie genoemd;
- Er wordt vastgesteld dat er best veel opgaven liggen voor de komende 10 jaar en dat dit vraagt om urgentie in de besluitvorming;
- Maar óók belangrijk is om de integraliteit te benadrukken en een lange-termijn perspectief te schetsen;
- Met betrekking tot de kabinetsreactie wordt voorgesteld om daarin vooral een agenda neer te zetten: beleidsopties liggen een stap

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
15-12-2021

Onze referentie
2021-0000211845

verder en vragen meer tijd, doordinking en afstemming. Dit voorstel wordt breed omarmd.

- Er is daarbij wel behoefte aan een geannoteerde opzet van de beleidsreactie als (uniforme) structuur voor de groepjes die met de onderwerpen/clusters aan de slag gaan.
- Daarbij wordt voorgesteld om
 - i. ook een beeld te schetsen wat er op de korte termijn (binnen de kabinetsperiode van 4 jaar kan worden opgepakt
 - ii. zoveel mogelijk een evidence based benadering te kiezen
 - iii. aan te geven waar witte vlekken bestaan en wellicht al voorstellen op te nemen om in die lacunes te voorzien (zo wordt bijvoorbeeld een IBO genoemd rond de concurrerende behoeften met betrekking tot arbeid ("vissen in dezelfde vijver")
 - iv. gebruik te maken van de rapporten die in het kader van de Brede Maatschappelijke Heroverwegingen zijn opgesteld, de fiches voor de formatie en het regeerakkoord en de "grote nota's" en beleidsagenda's die ongetwijfeld in het begin van de nieuwe kabinetsperiode zullen verschijnen. Dat geldt ook voor kabinetsreacties op bijvoorbeeld het WRR-advies over de houdbaarheid van de zorg. Verder: andere lopende trajecten zoals de ruimtelijke verkenningen (PBL) en de Nationale Omgevingsvisie (NOVI)
 - v. en misschien als illustratie te laten zien wat er gebeurt (kan gebeuren) als onderlinge afstemming en coördinatie van beleid achterwege blijft

6. Conclusie is :

- dat we starten met een 1^e clustering en dat we die na de kerst (lees: nieuwe jaar) bij elkaar brengen voor het directeurenoverleg. In dit verband wordt besloten het directeurenoverleg te verschuiven van eind januari naar eind februari zodat de voldoende voorbereidingstijd beschikbaar komt.
- 5.1.2.e en 5.1.2.e een geannoteerd voorstel voor de kabinetsreactie opstellen en die delen
- 5.1.2.e en 5.1.2.e een eventuele aanvulling op de eerste clustering van thema's zullen voorstellen

7. Met betrekking tot de deelname aan dit traject wordt nog besproken dat het wellicht nuttig is om MinFin en AZ uit te nodigen.

8. Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt en 5.1.2.e sluit de vergadering onder dankzegging voor de inbreng.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
15-12-2021

Onze referentie
2021-0000211845

Van: 5.1.2.e

Aan: 5.1.2.e

Onderwerp: Rapporten Brede Maatschappelijke Heroverwegingen

Datum: vrijdag 17 december 2021 16:41:00

Bijlagen: [image001.png](#)

[1. Digitalisering als dwarsdoorsnijdend thema in de BMH.pdf](#)

[2. Toekomstbestendige mobiliteit.pdf](#)

[3. Een betere overheid voor burgers en bedrijven.pdf](#)

[4. Klaar voor klimaatverandering.pdf](#)

[5. Naar een inclusieve samenleving.pdf](#)

[6. Naar een economie zonder afval.pdf](#)

[7. Tenminste houdbaar tot Bewegen naar een duurzaam voedselsysteem.pdf](#)

[8. Zorg voor een veilige omgeving.pdf](#)

[9. Veiligheid en veranderende machtsverhoudingen.pdf](#)

[10. Ongekend talent.pdf](#)

[11. Innovatieve samenleving.pdf](#)

[12. Fundament op orde kwalitatief goed onderwijs met kansen voor iedereen.pdf](#)

[13. Naar een toekomstbestendig zorgstelsel.pdf](#)

[14. Ferlijk werk.pdf](#)

[15. Speelbal of spelverdeler Concurrentiekracht en nationale veiligheid in een open economie.pdf](#)

[16. Naar een wendbare migratieketen.pdf](#)

[17. Ruimte voor wonen.pdf](#)

In aanvulling: bijgevoegd vinden jullie alle rapporten die in het kader van de Brede Maatschappelijke Heroverwegingen zijn opgesteld en die in april 2020 aan de Kamer zijn aangeboden. Een aantal van jullie is vast betrokken geweest bij dit traject. Op alle 16 onderwerpen zijn in kaart gebracht welke mogelijkheden er zijn voor investeringen, besparen en het stopzetten van beleid en welke effecten dat heeft (effecten van de coronacrisis zijn niet meegenomen). Het doel van deze exercitie was om in de toekomst onderbouwde keuzes mogelijk te maken, door inzicht te verschaffen in effectieve beleids- en uitvoeringsopties en de mogelijke gevolgen daarvan. De rapporten gaan (uiteraard) niet in op de wenselijkheid van de opties. Mede afhankelijk van het eerste beeld van het CA kunnen de rapporten een behulpzame bron van informatie zijn voor de uitwerking van de thema's.

Fijn weekend,
Groeten, 5.1.2.e

Dubbel zie nr. 13

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: Schone versie! Geannoteerde opzet voor uitwerking van de 3 thema's
Datum: donderdag 23 december 2021 11:04:00
Bijlagen: [image001.png](#)
[Geannoteerde opzet voor uitwerking thema's DFF 231221.docx](#)
Prioriteit: Hoog

Volgens mij hebben jullie een gisteren een document met revisies ontvangen. Dat was natuurlijk niet de bedoeling. Hierbij de schone versie!

Groeten 5.1.2.e

Van: 5.1.2.e

Verzonden: woensdag 22 december 2021 16:23

Aan: 5.1.2.e

Onderwerp: Geannoteerde opzet voor uitwerking van de 3 thema's

Beste collega's,

Voor onder de Kerstboom of wanneer je je verveelt tijdens de vakantie: hierbij alvast de geannoteerde opzet t.b.v. het opstellen van de bijdragen op de drie thema's die we hebben vastgesteld (economisch (arbeidsmarktkrapte), ruimte en milieu (ruimtedruk) en samenleven (sociale samenhang)).

We hopen dat dit behulpzaam zal zijn bij het opstellen van de bijdragen en om die tot één lopend geheel te maken. Zoals in mijn vorige mail aangegeven zal 5.1.2.e het eerste thema coördineren. Ik heb 5.1.2.e gevraagd of hij dat voor het 2e thema kan verzorgen (maar dat hangt nog even want hij is al vrij) en ik of mijn collega 5.1.2.e zal dat voor het 3e thema doen.

Rest ons jullie voor nu allemaal hele fijne feestdagen te wensen en een hele gezellige jaarwisseling!

Hartelijke groeten, mede namens 5.1.2.e 5.1.2.e

Hartelijke groet,

5.1.2.e

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Directie Samenleving en Integratie (S&I)

Parnassusplein 5 | 2511 VX | Den Haag

Postbus 90801 | 2509 LV | Den Haag

06 5.1.2.e | 5.1.2.e @minszw.nl

Geannoteerde opzet vooruitwerking bijdrage op de thema's:

1. Arbeidsmarktkrapte (breder geformuleerd: Economisch → Profit)
Trekker: **5.1.2.e** (SZW)
2. Ruimte(druk) (breder geformuleerd: ruimte en milieu → Planet)
Trekker: **5.1.2.e** (LNV) ?
3. Sociale samenhang (breder geformuleerd: samen leven → People)
Trekker: **5.1.2.e** / **5.1.2.e** (SZW)

1. Aanleiding

Wat zegt het eindrapport *Bevolking 2050 in beeld: opleiding, zorg, arbeid en wonen* over het thema?

2. Analyse per departement

- Uitwerking opgaven:

Voor welke beleidsdomeinen binnen jouw departement hebben de gestelde demografische zekerheden gevolgen en hoe manifesteren die zich naar verwachting (indien nog niet bekend, zijn er voornemens dit te onderzoeken)? Met andere woorden: welke opgaven tekenen zich af?

- *Graag zoveel mogelijk voorzien van onderbouwing op grond van onderzoeken/of andere bronnen.*
- *Witte vlekken ook benoemen (dit kunnen we opnemen in een voorstel voor vervolgonderzoek/onderzoeksagenda)*

- Regionale verschillen:

Tekenen zich naar aanleiding van de opgave(n) regionale verschillen af?

M.a.w.: zien vooral bepaalde regio's zich geconfronteerd met de gevolgen van de demografische ontwikkelingen en zo ja, hoe?

- Prioritering

Welke opgaven tekenen zich al de komende 10 jaar af en welke later?

- Wat doen we al en hoe effectief is dat?

Denk hierbij aan bestaand beleid, wetgeving, de inzet van instrumenten (bijv. City Deals, pilots, bestuurlijke afspraken), etc

- Indien van toepassing: wat staat er ten aanzien van de opgaven in het Coalitieakkoord?

- Toekomstige beleidsopties:

Tip: in dit kader is op veel thema's al denkwerk verricht, bijvoorbeeld de beleidsopties die in het kader van de Brede Maatschappelijke Heroverwegingen al zijn geïdentificeerd en de fiches ter voorbereiding op de formatie.

- Welk beleid is theoretisch denkbaar (los van de wenselijkheid) om de opgaven te adresseren?
- Wat betekent dit wanneer er een duidelijk onderscheid te maken valt in opgaven die zich de komende 10 jaar manifesteren en opgaven waarvan de gevolgen zich daarna aftekenen?

- En welke onderlinge invloeden en afhankelijkheden zijn er met andere beleidsvelden?

3. Analyses samenvoegen tot één integrale tekst

- Graag aandacht voor hoe gevolgen van demografische ontwikkelingen in de domeinen onderling op elkaar uitwerken, idem voor de beleidsopties.
- Leveren beleidsopties op het ene domein bijvoorbeeld perverse prikkels op een ander domein? En zo ja, hoe is dat dan op te lossen?

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.e
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: agenda en stukken directeurenoverleg SV, PDV, IZ, ASEA, AV en S&I a.s. maandag (info ter voorbereiding)
Datum: woensdag 12 januari 2022 12:37:00
Bijlagen: [Bijlage 1 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.pdf](#)
[Bijlage 2 Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld opleiding arbeid zorg en wonen Nidi \(004\).pdf](#)
[Bijlage 3 TK 59725 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 4 Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen Demografie SZW en JenV.docx](#)
[Bijlage 5 Motie Den Haan c.s. 35 925, nr. 55.pdf](#)
[Bijlage 6 Inventarisatie departementale opgaven in schema.docx](#)
[image001.png](#)
[Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 7 TK 218095 Stand van zaken uitvoering Motie Den Haan c.s..docx](#)

Beste collega's,
Hierbij de agenda en de stukken voor het directeurenoverleg volgende week maandag van 14.00-15.30 uur over (de follow up van) het traject Verkenning bevolking 2050. Het doel is de deelnemers te informeren over het traject en de belangrijkste uitkomsten tot nu toe, en op basis daarvan vast te stellen of de tot nu toe niet/ nauwelijks inhoudelijk aangehaakte directies SV en PDV dienen te worden betrokken bij het opstellen van de inhoudelijke beleidsreactie op het eindrapport 'Bevolking 2050 in beeld: opleiding, zorg, arbeid en wonen' van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en het CBS.

Achtergrondinformatie

Het startpunt van deze verkenning werd gevormd door de Algemene Politieke Beschouwingen in 2018, toen de Kamer de motie Dijkhoff c.s.^[1] aannam. De motie verzocht het kabinet scenario's te ontwikkelen waarin de gevolgen van demografische veranderingen in Nederland op verschillende beleidsterreinen in kaart werden gebracht en deze te voorzien van beleidsopties. De coördinatie van deze verkenning ligt bij S&I. Verder zijn JenV, EZK, BZK, JenV, VWS, OCW, LNV en IenW betrokken.

De afgelopen jaren heeft het NIDI ism het CBS in dit kader verschillende rapporten opgeleverd. Het laatste rapport, 'Bevolking 2050 in beeld: opleiding, zorg, arbeid en wonen', is op 13 april 2021 aan de Kamer aangeboden. Hierin is een doorrekening opgenomen van de maatschappelijke gevolgen (de maatschappelijke projecties) die de demografische ontwikkelingen uit de eerder doorgerekende varianten hebben op de domeinen arbeid, opleiding, zorg en wonen. Dit eindrapport is op 2 juni 2021 in een technische briefing met de vaste Kamercommissie van SZW toegelicht door het NIDI en het CBS. Het rapport laat zien dat in de zeven doorgerekende bevolkingsvarianten het aandeel ouderen in de bevolking toeneemt, dat het aandeel van de bevolking in de werkzame leeftijden krimpt en dat het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond stijgt: in 2050 is de Nederlandse bevolking *groter, grijzer* en (etnisch) *gemengder* dan in 2020. Bijgevoegd vinden jullie het rapport, het onderzoekssignalement dat 5.1.2.e (S&I) heeft opgesteld en de Kamerbrief waarmee het rapport is aangeboden. Gelet op de demissionaire status bevat de brief geen inhoudelijke beleidsreactie; aangegeven is dat dat is voorbehouden aan het nieuwe kabinet.

De richting van de demografische ontwikkelingen is dus duidelijk, maar de omvang van de veranderingen hangt af van de ontwikkeling in migratie, geboorte en levensverwachting in de komende dertig jaar. Dit betekent ook dat er invloed mogelijk is op het eindbeeld van 2050, want demografische ontwikkelingen kunnen worden bijgestuurd door bijvoorbeeld regulering van migratie en het bevorderen van het kindertal, maar ook door in te zetten op het beïnvloeden van de gevolgen van de vergrijzing. De politieke aandacht voor de (gevolgen van de) demografische ontwikkelingen is groot; zie bijlage 4 voor een indruk. Daarnaast is tijdens de laatste APB de motie Den Haan c.s. aangenomen (bijlage 5), die het kabinet verzoekt samen met de planbureaus een methode te ontwikkelen om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen en te verkennen of en hoe een staatscommissie "bevolkingsgroei en vergrijzing" aanbevelingen kan doen voor beleidsopties, en hierover voor het einde van het jaar te rapporteren. De Kamerbrief over de stand van zaken is vorige week uitgegaan en is ook bijgevoegd (bijlage 6).

Waar staan we nu

Momenteel wordt interdepartementaal in kaart gebracht welke opgaven voorliggen als gevolg van de uitkomsten van het eindrapport, waar mogelijk voorzien van beleidsopties (bijlage 6). Concreet gaan we in eerste instantie aan de slag met het uitwerken van de thema's *economisch* (arbeidsmarktkrapte – trekker SZW/ASEA), *ruimte en milieu* (ruimtedruk – trekker LNV) en *samenleven* (sociale samenhang – trekker SZW/S&I). Dit zijn thema's die meerdere domeinen/ departementen raken en zowel bij de inhoudelijke uitwerking als bij het identificeren van mogelijke beleidsopties proberen we dat dus domeinoverstijgend/ integraal te doen. Tevens wordt een interdepartementale kennis- en onderzoeksagenda opgesteld die zich richt op het bieden van feiten, analyses en inzichten die ondersteunend zijn voor beleidsmatige keuzes en die kennislacunes moet identificeren. Ook wordt momenteel overleg gevoerd met het NIDI

en de planbureaus in het kader van de motie Den Haan c.s.

Binnen SZW zijn ASEA, IZ en AV tot nu toe inhoudelijk geïnformeerd over c.q. betrokken bij de Verkenning. Gelet op waar we nu staan met het starten van het opstellen van de inhoudelijke kabinetsreactie, delen we de opgedane kennis en inzichten graag breder om vast te stellen of en welke andere SZW-directies een inhoudelijke bijdrage willen of zouden moeten leveren.

We hopen dat deze mail en bijlagen behulpzaam zijn bij de voorbereiding van jullie directeur.

Mocht het aanleiding geven tot vragen, weet ons dan te vinden!

Hartelijke groeten, mede namens **5.1.2.e**,

5.1.2.e

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Directie Samenleving en Integratie (S&I)

Parnassusplein 5 | 2511 VX | Den Haag

Postbus 90801 | 2509 LV | Den Haag

06 **5.1.2.e** | **5.1.2.e** @minszw.nl

^[1] Tweede Kamer, vergaderjaar 2018–2019, 35 000, nr. 8

**Directie Samenleving en
Integratie**
Afdeling PH A

Contactpersoon

5.1.2.e

T 070-**5.1.2.e**

5.1.2.e @minszw.nl

Datum

12 januari 2022

Onze referentie

Bijlage(n)

6

agenda

Omschrijving	Follow up Verkenning bevolking 2050
Vergaderdatum en - tijd	17 januari 2022 14:00 - 15:30
Vergaderplaats	Webex

1. Opening en mededelingen

2. Uitkomsten rapporten NIDI/ CBS

Hiertoe zijn bij ter informatie de volgende bijlagen meegestuurd:

1. Eindrapport Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen
2. Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen
3. Brief Tweede Kamer Aanbieding eindrapport Verkenning bevolking 2050

5.1.2.e (S&I) zal de uitkomsten kort toelichten waarna er gelegenheid is voor het stellen van vragen.

3. Stand van zaken

Hiertoe zijn bij de uitnodiging voor het overleg ter informatie de volgende bijlage meegestuurd:

4. Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen demografie SZW en JenV
5. Motie Den Haan c.s.
Deze motie verzoekt het kabinet verzoekt samen met de planbureaus een methode te ontwikkelen om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen en te verkennen of en hoe een staatscommissie "bevolkingsgroei en vergrijzing" aanbevelingen kan doen voor beleidsopties, en hierover voor het einde van het jaar te rapporteren.

Ter aanvulling treffen jullie hierbij aan:

6. Inventarisatie departementale opgaven in schema

Dit schema is in december door de betrokken departementen opgesteld (SZW, OCW, JenV, OCW, VWS, EZK, LNV en IenW – input BZK ontbreekt nog) waarin - als gevolg van de uitkomsten van het eindrapport - een eerste doordenking van de voorliggende departementale opgaven is opgenomen. Ook is aangegeven welke directies en departementen bij het adresseren van de opgaven zijn of dienen te worden betrokken en of de opgave de komende 10 jaar speelt. Verder is in kaart gebracht welke onderzoeken relevant zijn. De opgaven voor SZW zijn afgestemd tussen ASEA, AV en S&I.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
12 januari 2022

Onze referentie

7. Brief Tweede Kamer Stand van zaken uitvoering motie Den Haan c.s.
Deze brief is 7 januari jl. verzonden.

5.1.2.e (S&I) zal kort toelichten wat de stand van zaken is.

4. Reacties/ reflecties aanwezigen

Tot nu toe zijn binnen SZW de directies S&I, ASEA en AV inhoudelijk betrokken bij het traject. Voor het opstellen van de kabinetsreactie (toegezegd te verschijnen in de eerste helft van 2022) en afhankelijk van de ambities van het nieuwe kabinet ten aanzien van het adresseren van de opgaven als gevolg van de door het NIDI en CBS vastgestelde demografische zekerheden willen we graag weten of de opgaven voor SZW zoals in het schema opgenomen vooralsnog volledig zijn en of en welke aanknopingspunten andere directies eventueel zien om een bijdrage aan het vervolg te leveren.

5. Conclusies/ vervolgafspraken

6. WVTTK/ sluiting

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.i
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: agenda en stukken directeurenoverleg SV, PDV, IZ, ASEA, AV en S&I a.s. maandag
Datum: woensdag 12 januari 2022 12:41:00
Bijlagen: [Bijlage 1 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.pdf](#)
[Bijlage 2 Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld opleiding arbeid zorg en wonen Nidi \(004\).pdf](#)
[Bijlage 3 TK 59725 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 4 Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen Demografie SZW en JenV.docx](#)
[Bijlage 5 Motie Den Haan c.s. 35 925, nr. 55.pdf](#)
[Bijlage 6 Inventarisatie departementale opgaven in schema.docx](#)
[Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 7 TK 218095 Stand van zaken uitvoering Motie Den Haan c.s..docx](#)
[Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050.docx](#)

Hoi 5.1.2.e,
Hierbij de agenda en de stukken voor het interne directeurenoverleg a.s. maandag van 14 tot 15.30 uur. Zou jij die naar de deelnemers willen sturen?
Dank en groeten, 5.1.2.e

Van: 5.1.2.i
Aan: 5.1.2.e
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: FW: agenda en stukken directeurenoverleg SV, PDV, IZ, ASEA, AV en S&I a.s. maandag
Datum: woensdag 12 januari 2022 13:27:01
Bijlagen: [Bijlage 1 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.pdf](#)
[Bijlage 2 Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld opleiding arbeid zorg en wonen Nidi \(004\).pdf](#)
[Bijlage 3 TK 59725 Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 4 Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen Demografie SZW en JenV.docx](#)
[Bijlage 5 Motie Den Haan c.s. 35 925, nr. 55.pdf](#)
[Bijlage 6 Inventarisatie departementale opgaven in schema.docx](#)
[Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050.docx](#)
[Bijlage 7 TK 218095 Stand van zaken uitvoering Motie Den Haan c.s..docx](#)
[Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050.docx](#)

Allen,
Bijgaand de stukken voor het DO van a.s. maandag 17 januari 14.00 uur. Voor inhoudelijke informatie kunt u terecht bij 5.1.2.e .

Met vriendelijke groet,

5.1.2.e

*Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
DGSZI/Directie Samenleving & Integratie
Postadres: Postbus 90801/2509 LV/Den Haag
Bezoekadres: Parnassusplein 5, 2511 VX, Den Haag*

Email: 5.1.2.i @minsztw.nl

Werkdagen: maandag t/m donderdag 09.00-17.00 uur

Van: 5.1.2.e
Aan: 5.1.2.i
Cc: 5.1.2.e
Onderwerp: Geannoteerde Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050 DEF
Datum: vrijdag 14 januari 2022 14:35:00
Bijlagen: [Geannoteerde Agenda overleg follow up Verkenning bevolking 2050 DEF.docx](#)

Hoi 5.1.2.e

Hierbij de geannoteerde agenda voor het directeurenoverleg maandag om 14 uur over de follow up van de Verkenning bevolking 2050.

Groeten 5.1.2.e

**Directie Samenleving en
Integratie**
Afdeling PH A

Contactpersoon**5.1.2.e**T 070-**5.1.2.e****5.1.2.e** @minszw.nl**Datum**

12 januari 2022

Onze referentie**Bijlage(n)**

6

agenda

Omschrijving Follow up Verkenning bevolking 2050
Vergaderdatum en - tijd 17 januari 2022 14:00 - 15:30
Vergaderplaats Webex

Aanwezig

5.1.2.e (VZ), **5.1.2.e** (IZ), **5.1.2.e**
(ASEA), **5.1.2.e**
(ASEA), **5.1.2.e** (SV), **5.1.2.e**
(PDV), **5.1.2.e** (AV), **5.1.2.e**,
5.1.2.e.

Woord vooraf: de cursieve tekst betreft info die in de algemene agenda is
opgenomen die alle deelnemers hebben ontvangen.

1. Opening en mededelingen

- Voor het overleg zijn de directies IZ, SV, PDV, AV en ASEA uitgenodigd. De stukken zijn ook met WR gedeeld, die heeft aangegeven inhoudelijk geïnformeerd te willen worden over de kabinetsreactie maar op dit moment geen mogelijkheid ziet om aan te sluiten.
- Je kunt aangeven dat het doel van het overleg drieledig is: enerzijds om de deelnemers te informeren over het traject (de belangrijkste uitkomsten van het eindrapport 'Bevolking 2050 in beeld: opleiding, zorg, arbeid en wonen' van het NIDI en het CBS en de huidige stand van zaken) en anderzijds om op basis daarvan vast te stellen of de tot nu toe niet/nauwelijks inhoudelijk aangehaakte directies IZ, SV en PDV betrokken willen c.q. dienen te worden bij het opstellen van de inhoudelijke kabinetsreactie op het eindrapport. Tot slot willen we graag van gedachten wisselen over de vraag hoe de interdepartementale samenwerking om te komen tot een domeinoverstijgende agenda en aanpak het best vorm en inhoud kan krijgen en geborgd zou kunnen worden.
- AV en ASEA zijn al inhoudelijk aangehaakt op het traject. Er is dus een verschil in informatiepositie tussen de aanwezige directies over de (follow up van de) Verkenning. AV en ASEA zijn samen met S&I ook inhoudelijk betrokken bij het initiatief van de DG's **5.1.2.e** (JenV) en **5.1.2.e** en **5.1.2.e** (SZW) om samen op te trekken op de thema's migratie en samenleven en hebben een bijdrage geleverd aan de Kamerbrief over het WRR-rapport Samenleven in verscheidenheid.

2. Uitkomsten rapporten NIDI/ CBS

- Ter inleiding op dit punt kun je memoreren aan de presentatie van het eindrapport door **5.1.2.e** (directeur NIDI) in het Beleidsoverleg van 17 juni jl. Om de geheugens op te frissen zal **5.1.2.e** de uitkomsten nog even kort op een rij zetten en de gelegenheid geven eventueel verdiepende vragen te stellen over de opzet en inhoud van het rapport.
- Je kunt een aantal observaties die in het Beleidsoverleg zijn gedaan naar voren brengen:
 - gezondheidsverschillen (waar een heldere boodschap van het NIDI uit sprak dat we focus moeten leggen op het jonge kind, eerste levensjaren; het NIDI pleitte voor betere kinderopvang)
 - vlottendheid (NL kan dat meer beïnvloeden volgens het NIDI, we zijn slecht in behouden van goede mensen. Het is ook deels gevolg van beleid; denk ook in je beleid aan wie je wil binden (bijv kenniswerkersregeling, of voor andere sectoren dan waar ze voor kwamen). NL trekt bijvoorbeeld weinig kennismigranten aan omdat de kinderopvang hier slecht bekend staat in EU (mensen komen 'automatisch' maar blijf-beslissing is veel beter geïnformeerd).
 - een beleidsreactie op dit rapport raakt zowel veel directies binnen SZW en heeft interdepartementaal veel kruisverbanden. De SG moedigde jou in dat verband aan om die interdepartementale afstemming alvast te gaan organiseren, en niet te wachten op een opdracht uit het RA. Hier kom je op terug bij agendapunt 3.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
12 januari 2022

Onze referentie

Bij de uitnodiging voor het overleg zijn ter informatie de volgende bijlagen meegestuurd:

1. *Eindrapport Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen*
2. *Onderzoekssignalement Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen*
3. *Brief Tweede Kamer Aanbieding eindrapport Verkenning bevolking 2050*

3. Stand van zaken

- Je kunt aangeven dat er eind vorig jaar een start is gemaakt met het opstellen van de inhoudelijke beleidsreactie en **5.1.2.e** vragen om een toelichting.
- Voor jouw informatie (dit zal **5.1.2.e** toelichten): het schema dat interdepartementaal is opgesteld is nadrukkelijk een eerste aanzet en dus nog niet volledig.
- Los van dat dit nog wordt aangescherpt, zodat we weten welke thema's in de kabinetsreactie moeten worden geadresseerd, zijn we van start gegaan met het uitwerken van 3 thema's die door meerdere departementen als opgave zijn opgemerkt, nl:
 - Arbeidsmarktkrapte (breder geformuleerd: Economisch → Profit)
Trekker: SZW (ASEA)
 - Ruimte(druk) (breder geformuleerd: ruimte en milieu → Planet)
Trekker: LNV
 - Sociale samenhang (breder geformuleerd: samen leven → People)
Trekker: SZW (S&I)

- In de uitwerking wordt aandacht besteed aan het opstellen van een gezamenlijke analyse, het identificeren van de beleidsopties, of en wat er in het CA over staat, of er zich regionale verschillen voordoen en of de opgave de komende 10 jaar of later speelt. Ook proberen we vast te stellen of beleidsopties tot perverse prikkels of negatieve effecten op een ander domein leiden en zo ja, hoe dit voorkomen of geminimaliseerd kan worden.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
12 januari 2022

Onze referentie

Voor dit agendapunt zijn bij de uitnodiging voor het overleg ter informatie de volgende bijlagen meegestuurd:

4. Formatievraag en vragen begrotingsbehandelingen demografie SZW en JenV

5. Motie Den Haan c.s.

Deze motie verzoekt het kabinet verzoekt samen met de planbureaus een methode te ontwikkelen om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen en te verkennen of en hoe een staatscommissie "bevolkingsgroei en vergrijzing" aanbevelingen kan doen voor beleidsopties, en hierover voor het einde van het jaar te rapporteren.

Ter aanvulling zijn de volgende bijlagen verstuurd:

6. Inventarisatie departementale opgaven in schema

Dit schema is in december door de betrokken departementen opgesteld (SZW, OCW, JenV, OCW, VWS, EZK, LNV en IenW – input BZK ontbreekt nog) waarin - als gevolg van de uitkomsten van het eindrapport - een eerste doordenking van de voorliggende departementale opgaven is opgenomen. Ook is aangegeven welke directies en departementen bij het adresseren van de opgaven zijn of dienen te worden betrokken en of de opgave de komende 10 jaar speelt. Verder is in kaart gebracht welke onderzoeken relevant zijn. De opgaven voor SZW zijn afgestemd tussen ASEA, AV en S&I.

7. Brief Tweede Kamer Stand van zaken uitvoering motie Den Haan c.s.

Deze brief is 7 januari jl. verzonden.

4. Reacties/ reflecties aanwezigen

- Je kunt de deelnemers vragen of de opgaven voor SZW zoals in het schema opgenomen vooralsnog volledig zijn en of en welke aanknopingspunten andere directies eventueel zien om een bijdrage aan het vervolg te leveren. Ook kun je vragen of zij nog andere punten willen meegeven ten aanzien van de (uitwerking van de) opgenomen opgaven.
- Je kunt aangeven dat in meerdere Kamerbrieven over de Verkenning is gepleit voor een domeinoverstijgende, integrale beleidsagenda en – aanpak. De demografische zekerheden hebben immers impact op tal van terreinen, hetgeen de noodzaak onderstreept de gevolgen van deze ontwikkelingen – en de wijze waarop deze te adresseren - in samenhang te doordenken. Het Coalitieakkoord biedt hier geen haakje voor.
- De vraag ligt voor hoe deze domeinoverstijgende aanpak vorm en inhoud gegeven en geborgd kan worden. Je kunt de deelnemers informeren naar

hun ideeën hierover en aangeven dat deze vraag ook in het interdepartementale directeurenoverleg (dat begin maart zal plaatsvinden op initiatief van S&I) aan de orde komt.

- Je kunt eventueel meegeven dat er een (nieuwe) Ministeriele Commissie Migratie en Samenleving is ingesteld. Het zou een geschikt gremium kunnen zijn om de follow up van de Verkenning bevolking 2050 een plek te geven. De directies S&I, AV en ASEA hebben bij BO aangegeven indien gewenst/ mogelijk graag mee te denken over de scope van de MC. BO heeft dit neergelegd bij AZ (uitkomst op moment van schrijven nog onbekend).

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
12 januari 2022

Onze referentie

5. Conclusies/ vervolgspraken

- S&I is – en blijft vooralsnog – voorzitter van het interdepartementale directeurenoverleg van de Verkenning bevolking 2050. Voorheen heette dat de 'Stuurgroep Rijk', die sprak over (de voortgang van) het onderzoek van het NIDI en CBS. S&I was ook de enige directie van SZW die deelnam (uiteraard werd de input intern afgestemd met AV en ASEA en indien relevant IZ). Nu we aan de slag zijn met het opstellen van de kabinetsreactie is het relevant om naast S&I ook een andere directie te vragen namens SZW aan te sluiten bij het interdepartementale overleg. Dat stelt jou in staat je rol van voorzitter goed te kunnen vervullen en draagt eraan bij dat de bredere SZW-input goed over het voetlicht wordt gebracht. **5.1.2.e** en ik zijn van mening dat het gelet op het thema (arbeids)migratie inhoudelijk het meest voor de hand ligt dat AV aansluit (ASEA heeft een meer strategische invalshoek).
- Je kunt aangeven dat de bedoeling is om in de eerste helft van 2020 een kabinetsreactie gereed te hebben en dat met de input uit dit overleg een planning en programmering hiervoor gemaakt gaat worden en dat hierbij ook aandacht gegeven wordt aan betrokkenheid vanuit 'de samenleving' bij deze kabinetsreactie en het vervolg.
- Als je het daarmee eens bent, kun je voorstellen dat AV naast S&I deelneemt aan het interdepartementale overleg. Maar mocht je dat open willen houden, dan kun je de vraag uiteraard gewoon neerleggen aan de aanwezigen.
- Je kunt de deelnemers tot slot vragen of zij het op prijs stellen de concept-kabinetsreactie te zijner tijd in een overleg te bespreken dan wel of afstemming per mail volstaat voor hen.

6. WVTTK/ sluiting

Van: 5.1.2.i
Aan: 5.1.2.e
Onderwerp: Stukken Directeurenoverleg Follow up Eindrapport NIDI/ CBS: Bevolking 2050 in beeld: opleiding, zorg, arbeid en wonen 24 maart
Datum: dinsdag 22 maart 2022 09:38:48
Bijlagen: [Bijlage 1 TK 218095 Stand van zaken uitvoering Motie Den Haan c.s..docx](#)
[Bijlage 2 Inventarisatie departementale opgaven in schema.docx](#)
[Bijlage 3 Arbeidsmarktkrapte.docx](#)
[Bijlage 4 Arbeidsmarktkrapte - bijdragen departementen.docx](#)
[Bijlage 5 Voorgenomen onderzoek NIDI en planbureaus.docx](#)
[Bijlage 6 ACVZ Verkenning Naar een brede welvaartsbenadering in het arbeidsmigratiebeleid.pdf](#)
[Agenda Stuurgroep Rijk 24 maart 2022.docx](#)

Allen,
Bijgaand treft u de stukken aan voor het directeurenoverleg van 24 maart.
Met vriendelijke groet,

5.1.2.e

*Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
DGSZI/Directie Samenleving & Integratie
Postadres: Postbus 90801/2509 LV/Den Haag
Bezoekadres: Parnassusplein 5, 2511 VX, Den Haag*

Email: 5.1.2.i @minszw.nl
Werkdagen: maandag t/m donderdag 09.00-17.00 uur

agenda

**Directie Samenleving en
Integratie**
Afdeling PH A

Contactpersoon

5.1.2.e
T 070-**5.1.2.e**
5.1.2.e @minsw.nl
T 06-**5.1.2.e**
5.1.2.e @minsw.nl

Datum

21 maart 2022

Onze referentie

Bijlage(n)

7

Omschrijving	Overleg Stuurgroep Rijk
Vergaderdatum en - tijd	24 maart 2022 14:00 - 15:30
Vergaderplaats	Webex

[[extra info]] [[extra info]]

1. Opening en mededelingen

2. Stand van zaken

Eindrapport NIDI/ CBS

Het eindrapport van het NIDI en het CBS, Verkenning bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen, is op 13 april 2021 aan de Kamers aangeboden. In het eindrapport is een doorrekening opgenomen van de maatschappelijke gevolgen (de maatschappelijke projecties) die de demografische ontwikkelingen uit de eerder doorgerekende varianten hebben op de domeinen arbeid, opleiding, zorg en wonen. In de aanbiedingsbrief is aangegeven dat het nieuwe kabinet met een inhoudelijke beleidsreactie op het rapport komt. De werkgroep is na de zomer gestart met de voorbereidingen.

Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst'

Het Coalitieakkoord gaat alleen in het hoofdstuk over migratie expliciet in op demografie. Op p. 42 staat: "Demografische ontwikkelingen, waaronder migratie, zijn van grote invloed op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt en woningmarkt in Nederland. Om meer grip te krijgen op migratie en tijdig te kunnen anticiperen willen wij periodiek inzicht krijgen op de verwachte arbeids-, kennis- en asielmigratie".

Grof samengevat (p. 46) kiest dit kabinet ervoor om grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken op het gebied van stikstof, klimaat, (achterstallig) onderhoud en woningbouw. Daarnaast investeert de coalitie in een kansrijke start (onderwijs en kinderopvang), bestaanszekerheid en middeninkomens. Ook trekt de coalitie extra geld uit voor een sterke en dienstbare overheid, waarbij de burger centraal staat. De coalitie besteedt extra middelen aan pandemische paraatheid. Tegelijk, met het oog op de lange termijn gezondheid van de overheidsfinanciën, neemt de coalitie maatregelen om de sterk groeiende zorguitgaven af te vlakken. De coalitie investeert verder in veiligheid, zowel

nationaal als internationaal. Met de extra intensiveringen in defensie brengen we de defensie-uitgaven op het EU-NAVO-gemiddelde. Deze coalitie gebruikt daarnaast de middelen uit het Europees herstellfonds ter financiering van de plannen uit onder meer dit coalitieakkoord. De coalitie verhoogt de lasten gericht op het bevorderen van een gezonde leefstijl, vergroening en het tegengaan van belastingontwijking en verlaagt die gericht, met name voor lage- en middeninkomens, werkenden en gezinnen.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
21 maart 2022

Onze referentie

Ministeriele Commissie Migratie en Samenleving

Het Constituerend Beraad heeft besloten tot de oprichting van de Ministeriele Commissie Migratie en Samenleving (MCMS). Het doel van de MCMS is om vanuit een domeinoverstijgende blik over beleid ten aanzien van migratie (asiel, regulier en intra-EU), integratie (waaronder inburgering) en samenleven in verscheidenheid te besluiten. Hierbij worden vraagstukken t.a.v. instroom, opvang en huisvesting, terugkeer, grenzen, maar ook economische, sociale en maatschappelijke opgaven die samenhangen met migratie zoals integratie en samenleven (bijv. het wegwijs maken van migranten), scholing en de behoefte op de arbeidsmarkt in samenhang besproken en afgewogen. Dwarsdoorsnijdende thema's zoals buitenlands beleid, het absorptievermogen van de samenleving en het behoud van draagvlak in de Nederlandse samenleving worden hierbij betrokken.

De MP, MinJenV, MinRB, SJenV, MinSZW, MinAPP, MinBZK, MinVRO, MinBZ, MinOCW, MPVO en MinFin zijn vast lid van de MCMS. Alle andere bewindspersonen zijn formeel agendalid van de MCMS; zij hebben een open uitnodiging en kunnen aansluiten als de agenda hier aanleiding toe geeft.

Demografie is een thema dat expliciet aan de orde komt in de MCMS. In het Instellingsbesluit staat:

- Om gericht integraal beleid te kunnen ontwikkelen ten aanzien van demografische ontwikkelingen in Nederland – en conform de wens in het Coalitieakkoord – wordt periodiek inzicht gegeven in de te verwachten arbeids-, kennis- en asielmigratie. Mogelijk kan gewerkt gaan worden met een beleidsmatig richtgetal van migratie naar Duits voorbeeld (afhankelijk van het ACVZ-advies, juni 2022).
- Besluitvorming inzake sociaal-economische gevolgen van alle migratie, zoals ten aanzien van de woning- en arbeidsmarkt, scholing en integratie. Daarbij is het van belang dat in de MCMS bij besluitvorming continue aandacht is voor de sociaal-maatschappelijke aspecten van migratie zoals het samenleven in verscheidenheid. Zo valt besluitvorming over ontvangst en wegwijs maken van alle migranten ook onder de MCMS, evenals besluitvorming over sociale samenhang of samenlevingsopbouw in relatie tot migratie. Ook zal de follow-up van het NIDI/CBS rapport over demografische ontwikkelingen (Rapport Verkenning Bevolking 2050) in de MCMS besproken worden.

Integrale beleidsagenda en een gecoördineerde uitvoering daarvan

In meerdere Kamerbrieven over de Verkenning bevolking 2050 is aangegeven dat de demografische zekerheden de komende 30 jaar beleidsmatige opgaven met zich meebrengen die in de komende – en daaropvolgende – kabinetsperiode(n) een integrale en domeinoverstijgende beleidsagenda en een gecoördineerde uitvoering daarvan vragen. Niet alleen omdat de maatschappelijke uitdagingen samenhangen, maar ook omdat beleidsingrepen op verschillende terreinen elkaar direct en indirect versterken, of omdat een beleidsinterventie op verschillende terreinen effect kan sorteren (zie kader).

De Verkenning laat ondubbelzinnig zien dat de (dubbele) vergrijzing grote gevolgen heeft. Zo neemt, als gevolg van de vergrijzing, de bevolking in de werkzame leeftijd af, terwijl de vergrijzing tegelijkertijd tot een stijgende zorgvraag leidt. Een groter deel van de beroepsbevolking zal dan ook in de zorgsector werkzaam moeten zijn om aan die toenemende vraag het hoofd te kunnen bieden. Dat levert bij een krimpende beroepsbevolking uiteraard spanning op. Het NIDI en CBS laten zien dat er ten aanzien van het Nederland van de toekomst in potentie nog veel te kiezen valt.

Een goed voorbeeld daarvan is de invloed die de koppeling van de AOW-leeftijd aan de levensverwachting heeft op de omvang van de (potentiële) beroepsbevolking. Dat effect wordt reeds in deze verkenning zichtbaar: de invoering van deze beleidsmaatregel heeft tot gevolg dat de potentiële beroepsbevolking minder snel krimpt als gevolg van de vergrijzing dan wanneer die koppeling niet had plaatsgevonden. Een krimpende beroepsbevolking vraagt om keuzes ten aanzien van het verhogen van de arbeidsproductiviteit en de arbeidsparticipatie. Het NIDI en het CBS concluderen dan ook dat de arbeidsparticipatie omhoog moet om in de sterk vergrijnde Nederlandse samenleving anno 2050 aan de arbeidsvraag te kunnen voldoen. Uit de variantenanalyse komt naar voren dat de arbeidsparticipatie van ouderen zal moeten stijgen – langer doorwerken wordt het devies –, dat de arbeidsparticipatie van vrouwen zal moeten toenemen – zowel het aantal vrouwen dat werkt als het aantal uren dat vrouwen werken (waarbij er een – indirecte – link is naar het kinderopvangbeleid) –, en dat arbeidsmigratie een deel van de oplossing kan vormen.

Daar tekenen zij direct bij aan dat niet één of twee van deze oplossingen volstaan, maar dat een combinatie van de genoemde opties nodig is¹. Een succesvol preventiebeleid heeft bijvoorbeeld ook weer effecten op verschillende domeinen: zo neemt bij toename van het aantal gezonde levensjaren niet alleen de zorgbehoefte af, maar – via een koppeling van de levensverwachting aan de AOW-leeftijd – bijvoorbeeld ook de arbeidsparticipatie toe. Het mes snijdt dus aan twee kanten.

De toenemende diversiteit naar herkomst die uit de rapportage naar voren komt, zal ook invloed hebben op de samenleving. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het onderwijs aan een in diversiteit toenemende leerling populatie, maar ook aan de huisvestingsbehoeften die verschillen voor uiteenlopende migratiebewegingen met een ander verblijfsperspectief. En zo heeft een groeiende bevolking niet alleen gevolgen voor bijvoorbeeld de woningmarkt, de infrastructuur en de fysieke leefomgeving, maar ook voor het onderwijs en de zorg. Daarbij is het dus belangrijk om te beseffen dat oplossingen op het ene terrein gevolgen (kunnen) hebben voor maatschappelijke vraagstukken op andere terreinen.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
21 maart 2022

Onze referentie

Motie Den Haan c.s.

Deze motie is ingediend tijdens de laatste Algemeen Politieke Beschouwingen. De motie verzoekt het kabinet samen met de planbureaus een methode te ontwikkelen om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen en te verkennen of en hoe een staatscommissie “bevolkingsgroei en vergrijzing” aanbevelingen kan doen voor beleidsopties, en hierover voor het einde van het jaar te rapporteren. Op 7 januari jl. is bijgevoegde brief over de stand van zaken van de uitvoering van de motie naar de Tweede Kamer gestuurd (bijlage 1). Hierin is toegezegd dat de inhoudelijke kabinetsreactie op het eindrapport in de eerste helft van 2022 aan de Kamer wordt aangeboden. Daarmee is de planning van de motie dus aangepast.

In de brief staat ook: “het doel van de interdepartementale samenwerking is het opstellen van een gezamenlijke analyse van de beleidsinhoudelijke opgaven op de in het eindrapport onderzochte domeinen en de beleidsopties om die opgaven te adresseren. Hierbij is expliciet aandacht voor het in samenhang doordenken van zowel de opgaven als (de gevolgen van) de beleidsopties.” Tevens is aangegeven dat de kabinetsreactie “de inhoudelijke basis moet vormen voor een besluit over

¹ Beleid en Maatschappij 2021 (48) p. 324

hoe periodiek inzicht in de demografische ontwikkeling kan worden geborgd, welke vorm van interdepartementale besluitvorming het best past bij dit grote integrale vraagstuk en of een staatscommissie een constructieve rol kan spelen. Gegeven de complexiteit en integraliteit van het vraagstuk is een in tijd en reikwijdte afgebakende opdracht aan een mogelijke staatscommissie een randvoorwaarde.”

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
21 maart 2022

Onze referentie

3. Besprekpunten

Het doel van dit overleg is het hebben van een gedachtewisseling over de vragen waarmee de werkgroep zich geconfronteerd ziet (besprekpunten 3.1 t/m 3.3). Richtinggevende uitspraken zijn nodig voor enerzijds de inhoudelijke voorbereiding van de kabinetsreactie en anderzijds de wijze waarop de uitvoering van de motie Den Haan c.s. het best ter hand kan worden genomen met betrekking tot een (eventuele) samenwerking met de planbureaus als de (eventuele) oprichting van een Staatscommissie, zodat toegewerkt kan worden naar de toegezegde Kamerbrief voor de zomer.

Toelichting

De werkgroep heeft de opgaven die zij voor zich ziet naar aanleiding van de geschetste demografische zekerheden (bevolkingsgroei, vergrijzing en meer diversiteit) geïnterpreteerd. Deze (voorlopige) inventarisatie is opgenomen in bijlage 2. Het streven was erop gericht inzichtelijk te maken om welke opgaven het gaat, op welke termijn die zich voordoen (binnen 10 jaar of later), of er sprake is van regionale verschillen, welke andere departementen raakvlakken hebben met de desbetreffende opgave(n) en welke beleidsopties er zijn om de ontwikkelingen te adresseren. Daarna is een start gemaakt met de uitwerking van een aantal opgaven ((arbeidsmarkt)krapte, (ruimte)druk en sociale samenhang).

3.1 Kabinetsreactie

Zoals de ter illustratie meegestuurd stukken met betrekking tot het thema krapte laten zien (bijlagen 3 en 4), levert de uitwerking inhoudelijk behoorlijke worstelingen op. Bijlage 4 betreft de volledige departementale bijdragen en illustreert goed waarom een samenhangende en uitputtende uitwerking/doordenking allesbehalve een eenvoudige exercitie is:

- Beleid om krapte tegen te gaan is heel breed. Het betreft productiviteitsverhoging, participatiebevordering en een goed geschoolde beroepsbevolking met de juiste vaardigheden. Kortom: grote delen van het werkveld van EZK, SZW en OCW zijn hier onder te vatten. Het is niet doenlijk al het beleid en de bijbehorende kennistrjecten hier in kaart te brengen.
- Daarnaast hebben departementen hun eigen insteek bij het krapteprobleem (als gevolg van vergrijzing) en de bijbehorende oplossingen:
 - SZW, OCW en EZK houden zich generiek met het thema bezig. SZW vanuit de werking van de arbeidsmarkt en participatiebevordering. OCW vanuit de aansluiting tussen het onderwijs en de gevraagde vaardigheden op de arbeidsmarkt. En EZK vanuit productiviteitsbevordering en economische groei.
 - VWS houdt zich sectoraal met het thema bezig, omdat de zorgvraag sterk toe zal nemen bij een achterblijvend arbeidsaanbod, wat noopt tot meer mensen, meer doelmatigheid en/of het inperken van de groeiende zorgvraag. Ook andere departementen maken zich zorgen over krapte in “hun” collectieve sector, zoals bijvoorbeeld OCW. De krapteproblemen daar zijn echter minder expliciet gekoppeld aan vergrijzing. Ook departementen die verantwoordelijk zijn voor een

- maatschappelijke transitie houden zich vanuit dat perspectief bezig met krapte (BZK: bouwopgave, EZK: duurzaamheidsopgave).
- Daarnaast zijn er talloze dwarsverbanden tussen de werkvelden van ministeries. Krapte kan bestreden met een hogere arbeidsparticipatie van vrouwen (SZW), wat niet losstaat van vrouwenemancipatie (OCW). Arbeidsmigratie (SZW/JenV) kan tekorten tegengaan, maar heeft ook consequenties voor het gebruik van collectieve voorzieningen en de woningbehoefte (BZK, VWS, OCW, etc.). Inzetten op hogere participatie onder ouderen (SZW) staat niet los van gezond ouder worden (VWS). Op basis van de invulling van de formats door de departementen is het nu nog niet mogelijk de dwarsverbanden gedetailleerd in kaart te brengen.
 - De uitwerking van het thema krapte laat goed zien dat er heel veel dwarsverbanden zijn tussen de betrokken departementen en dat deze hun beslag al krijgen in interdepartementale samenwerking. De motie Paternotte bijvoorbeeld verzoekt de regering op zeer korte termijn een aanpak tegen arbeidsmarkttekorten (het betreft krapte in de volle breedte (conjunctureel, sectoraal, transitie) en niet alleen vergrijzingskrapte) te formuleren zowel generiek als specifiek voor de sectoren wonen, zorg, onderwijs, klimaat, (internationale) veiligheid en kinderopvang, daarin te kijken naar succesvol internationaal beleid en de mogelijkheden binnen het beroepsonderwijs, en de Kamer voor het zomerreces daarover te rapporteren. Er wordt rond deze motie en in de Centraal Economische Commissie al intensief interdepartementaal samengewerkt.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
21 maart 2022

Onze referentie

Bespreekpunten:

Om tot (de contouren van) een integrale beleidsagenda te kunnen komen, liggen de volgende vragen voor:

- Wordt het streven naar het opstellen van een integrale beleidsagenda (nog steeds) door de Stuurgroep onderschreven?
- Zo ja:
 - Zou naar de mening van de Stuurgroep gestart zou moeten worden met het inzichtelijk maken van de belangrijkste opgaven, de onderlinge verbanden en de wijze waarop 'oplossingen' in het ene domein door kunnen werken op andere domeinen? Of is een andere aanvliegroute effectiever?
 - (Zoals ook in de Kamerbrief bij de aanbieding van het tussenrapport is opgenomen): om hierin keuzes te maken dienen we ons een beeld te vormen van hoe we willen dat het Nederland van toekomst eruit komt te zien, maar ook wat we daarbij onwenselijk vinden. Het gaat hierbij onder meer om keuzes over hoe we Nederland willen inrichten, maar ook wat voor samenleving we willen zijn. Dus: van welk kader willen we uitgaan om te bepalen welke oplossingsrichtingen er zijn dan wel nader onderzoek rechtvaardigen?
 - Deelt de Stuurgroep de constatering van de werkgroep dit structurele personele capaciteit vraagt?
 - Staat de Stuurgroep open voor externe begeleiding/ ondersteuning bij deze exercitie (bijv. een bureau dat ervaring heeft met ontwerp in complexe situaties)?

3.2 Besluit over wijze van binding planbureaus

In de motie Dijkhoff c.s. wordt gesteld dat demografische ontwikkelingen gevolgen hebben op tal van beleidsterreinen en geeft hierbij de volgende voorbeelden: woningbouw, de ruimtelijke ordening, de infrastructuur, de energievoorziening, de

sociale zekerheid, de zorg, het onderwijs en integratie. Het eindrapport van het NIDI concentreert zich op opleiding, arbeid, wonen en zorg. Niet onderzocht zijn dus onder meer (samenleef- en) integratiebeleid, infrastructuur en energievoorziening. Dit kwam voort uit het feit dat de planbureaus hun prioriteiten moesten herijken als gevolg van de pandemie.

Directie Samenleving en Integratie
Afdeling PH A

Datum
21 maart 2022

Onze referentie

Witte vlekken zijn dus de effecten op de domeinen die de motie (ook) noemt, maar zo zijn er nog meer relevante thema's te bedenken, zoals de houdbaarheid van de verzorgingsstaat en migratiestromen. De afgelopen periode hebben gesprekken met het NIDI en de planbureaus plaatsgevonden om te inventariseren welke onderzoeken zij voornemens zijn uit te voeren rakend aan demografie. In bijlage 5 is deze inventarisatie opgenomen.

De motie Den Haan c.s. vraagt om het samen met de planbureaus ontwikkelen van een methode om periodiek inzicht te kunnen geven in demografische ontwikkelingen.

Bespreekpunt:

Het voorstel is in een volgend overleg van de Stuurgroep een in afstemming met de planbureaus opgestelde inventarisatie voor te leggen van de mogelijkheden om tot het gevraagde periodieke inzicht te komen (bijvoorbeeld middels een convenant?). Een aandachtspunt hierbij is de betrokkenheid van de planbureaus op de lang(re) termijn. Heeft de Stuurgroep eerste beelden die zij de werkgroep mee wil geven?

3.3 Besluit over staatscommissie (of ander adviesorgaan)

De motie Den Haan c.s. vraagt of en hoe een Staatscommissie 'bevolkingsgroei en vergrijzing' een rol kan spelen in het 'doen van aanbevelingen voor beleidsopties'. In de Kamerbrief van 7 januari jl. is opgenomen dat de vraag voorligt of een staatscommissie een constructieve rol kan spelen en dat 'gegeven de complexiteit en integraliteit' van het adresseren van de vraagstukken die weggkomen achter de demografische ontwikkelingen een in tijd en reikwijdte afgebakende opdracht aan een mogelijke staatscommissie een randvoorwaarde is.

De verkenning "Naar een brede welvaartsbenadering in het arbeidsmigratiebeleid" die de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ) in juni 2021 heeft uitgebracht (bijlage 6) biedt mogelijk inspiratie voor het nadenken over de eventuele meerwaarde van het instellen van een staatscommissie en de vorm en rol die deze zou kunnen vervullen. Hierbij zij opgemerkt dat het van belang is dat deze met het oog op het zichtjaar 2050 een lange termijn blik hanteert bij het opstellen van een advies.

De ACVZ pleit gezien de complexiteit en de bijbehorende diversiteit aan belangen die moeten worden meegewogen in het denken/ besluiten over arbeidsmigratie van buiten de EU in relatie tot de behoeften op de arbeidsmarkt en in het verlengde daarvan de Nederlandse welvaart voor een interdisciplinaire adviesfunctie die de regering adviseert. Dit zou zowel een onafhankelijk adviesorgaan als een overheidsdienst kunnen zijn die diverse groepen in de samenleving raadpleegt, waaronder deskundigen, werkgevers, werknemers, lokale bestuurders en burgers. Aan deze verkenning is vooralsnog geen opvolging gegeven.

Bespreekpunt:

Wat hebben de leden van de Stuurgroep nodig om in de aanloop naar de kabinetsreactie deze zomer een goede uitspraak te kunnen doen over de wenselijkheid en voorkeursvorm van een staatscommissie en/of ander adviesorgaan zodat de werkgroep daar de komende periode aan kan werken?

4. Rondvraag en sluiting

**Directie Samenleving en
Integratie**
Afdeling PH A

Datum
21 maart 2022

Onze referentie

Reactie NIDI-rapport: Arbeidsmarktkrapte

Inleiding

- Dit stuk bereidt de reactie op het NIDI-rapport voor als het gaat om de invloed van demografische ontwikkelingen op arbeidsmarktkrapte. De kern van het NIDI-verhaal is dat het aantal mensen in de werkzame leeftijd door de vergrijzing daalt terwijl de vraag naar zorgpersoneel toeneemt, hetgeen kan leiden tot personeelstekorten.
- De ministeries van OCW, SZW, BZK en EZK hebben een format ingevuld, waarin zij aangeven voor welke demografische beleidsuitdagingen zij staan en hoe zij daarop reageren in beleid en onderzoek en wat hierover in het Coalitieakkoord staat. VWS volgt nog. Het idee was om op basis daarvan in kaart te brengen hoe de uitdagingen met elkaar samenhangen en hoe de uitdagingen tegemoet worden getreden in termen van beleid en kennistracten.

Omvang en aard uitdaging

Hoe groot is de uitdaging?

- Het NIDI-rapport schetst een onzekere toekomst in scenario's. Die hebben een gemene deler (Nederland wordt grijzer en diverser) maar tonen ook aanzienlijke verschillen. Wat betreft krapte op de arbeidsmarkt is het beeld dat vraag naar zorgpersoneel toeneemt, terwijl het aantal mensen in de werkzame leeftijd afneemt.
- Verder houdt NIDI geen rekening met aanpassingsmechanismen op de arbeidsmarkt en de economie. Tekorten op de arbeidsmarkt leiden tot aanpassingen (bijv. betere arbeidsvoorwaarden) die het aanbod stimuleren en de krapte doen afnemen. Door meer te importen uit het buitenland en minder in Nederland zelf te produceren kan de vraag zich aanpassen aan het beperktere arbeidsaanbod.
- Bovenstaande onzekerheden maken het lastig te bepalen hoe groot het probleem nu is. Niettemin is duidelijk dat vergrijzing zal zorgen voor grotere spanning op de arbeidsmarkt.

Wat zijn de beleidsopties?

- Beleidsmatig zijn verschillende instrumenten mogelijk om het probleem (groeijende vraag naar zorgpersoneel en een achterblijvend arbeidsaanbod) te adresseren:
 - Beïnvloeden zorgvraag. Gepoogd kan worden de zorgvraag af te remmen door beleid gericht op onnodige medicalisering.
 - Preventiebeleid gericht op gezondheidsbevordering.
 - Het NIDI geeft aan dat naast leefstijl ook verbetering van werkomstandigheden, vergroten van baan zekerheid, het voorkomen van schulden en het verminderen van stress van belang zijn.
 - Inzetten op innovatie (bijvoorbeeld eHealth), verplaatsing van ziekenhuiszorg naar zorg thuis en nieuwe woonvormen voor ouderen, zoals zorgboerderijen en groeps wonen.
 - Productiviteitsbevordering in de zorg, waardoor meer zorg geleverd kan worden per zorgwerknemer.
 - Productiviteitsverbetering in de hele economie, waardoor minder arbeid nodig is die vrijgespeeld kan worden voor de zorg.
 - Participatiebevordering, waardoor het arbeidsaanbod toeneemt, zowel in personen als in uren. Belangrijke doelgroepen zijn:

- Ouderen (bijv. hogere pensioenleeftijd)
 - Vrouwen (bijv. stimulansen om meer uren te werken)
 - Onderkant arbeidsmarkt (bijv. het aanpakken van de armoedeval)
- Verbeteren aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en omscholing. Hierdoor sluit het aanbod van vaardigheden beter aan bij de arbeidsvraag.
- Stimuleren van arbeidsmigratie, waardoor meer mensen met de juiste vaardigheden beschikbaar komen op de arbeidsmarkt. Hier hebben we gelet op de toenemende vergrijzing in ook andere (Europese) landen wel te maken met internationale concurrentie. Aandacht voor de gevolgen voor de sociale samenhang is hierin belangrijk.
- Bovenstaande beleidsopties liggen vooral op de werkvelden van SZW, OCW, EZK en VWS. Maar ook andere departementen spelen een belangrijke rol, zoals J&V (migratie), FIN (financiële houdbaarheid)

Kanttekeningen bij de beleidsopties

- Bovengenoemde beleidsopties zijn allesbehalve nieuw. Ook zonder vergrijzing is het wenselijk de zorgvraag in te dammen en participatie en productiviteit te bevorderen. De demografische uitdaging noopt dus eerder tot een aanscherping van bestaand beleid dan dat er iets volledig nieuws nodig is.
- De beleidsopties vergen ook normatieve politieke keuzes. Het remmen van de zorgvraag moet niet leiden tot te weinig zorg. De mogelijkheden tot participatiebevordering worden beperkt door de noodzaak van inkomensbescherming. Het verbeteren van de aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt kan op gespannen voet staan met vrije studiekeuze. Migratie kan arbeidstekorten lenigen, maar leidt ook tot meer ruimedruk, beslag op schaarse collectieve voorzieningen en druk op sociale cohesie. Een politieke weging van belangen is nodig om tot beleid te komen.
- Door de krapte op korte termijn en door dreigende personeelstekorten als gevolg van de kabinetsambities (meer bouwen, klimaattransitie) is er al veel aandacht voor personeelstekorten. Het beleid dat daarop bedacht wordt loopt grotendeels parallel aan het beleid dat nodig is in het licht van demografische ontwikkelingen. Vóór de zomer komt het kabinet met een reactie op de motie Paternotte, waarin de aanpak van personeelstekorten wordt geschetst.

Raakvlakken en afstemming

- Het NIDI-rapport maakt duidelijk dat demografische ontwikkelingen kunnen leiden tot spanningen op de arbeidsmarkt. Een gecoördineerde aanpak is wenselijk om deze uitdaging tegemoet te treden. Coördinatie is zowel van belang voor de beleidsaanpak als de kennisbasis waarop dit beleid gebaseerd is.
- De belangrijkste betrokken departementen zijn SZW, OCW, VWS en EZK. De raakvlakken tussen deze departementen bij de aanpak van krapte zijn legio, onderstaand wordt een poging gewaagd tot een eerste schets:
 - SZW-OCW: aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt, Leven lang Ontwikkelen (LLO), bevorderen economische zelfstandigheid en participatie vrouwen, aanpak tekorten onderwijspersoneel, belang studiemigratie bij het werven van buitenlandse talent.
 - SZW-VWS: Gezond ouder worden en duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt, arbeidsmarkt zorg
 - SZW-EZK: tekorten aan technisch personeel (Techniekpact), link tussen arbeidsmarkt en innovatie/productiviteit/economie
 - OCW-VWS: onderwijs zorgpersoneel

- VWS-EZ: Productiviteit in de zorg
- Op deze terreinen vindt al veel beleidsmatige afstemming plaats, onder andere in de RWIZO en de RFEI. Ook op het terrein van kennis wordt al veel afgestemd, waarbij wordt samengewerkt met planbureaus, adviesraden en andere kennisinstellingen. Daarnaast vindt veel afstemming plaats over krapte op de arbeidsmarkt in het licht van de kabinetsreactie op de motie Paternotte, die het kabinet vraagt zijn aanpak te schetsen om personeelstekorten tegen te gaan.
- De vraag ligt voor in hoeverre en op welke wijze demografische arbeidsmarktkrapte noopt tot extra afstemming bovenop de reguliere afstemming en de afstemming die plaatsvindt wegens personeelstekorten op kortere termijn.

Afsluitend

- Concreet liggen er drie vragen voor:
 - Wat is de visie van het kabinet op de geïntegreerde uitdaging die demografie met zich mee brengt, zoals geschetst in het NIDI-rapport?
 - Wat is er nodig in termen van beleidscoördinatie, waar zitten de overlopen en witte vlekken en hoe worden deze geadresseerd?
 - Wat is er nodig in termen van kenniscoördinatie en hoe wordt deze tot stand gebracht door de departementen, planbureaus en een eventueel in te stellen Staatscommissie?
- Op het thema arbeidsmarkt lijkt de kabinetsvisie dat stevig wordt ingezet op het tegengaan van krapte, zowel op korte als op lange termijn, waarbij migratie een oplossing kan bieden als het binnenlandse arbeidsaanbod onvoldoende gestimuleerd kan worden. Beleidscoördinatie en kennis coördinatie zijn opgestart en vinden voor een belangrijk deel plaats in de afstemming rond de beantwoording van de motie Paternotte. Dit biedt ook een groot deel van de input voor de kabinetsreactie op het NIDI-rapport. De ruimte voor de rol van de MCMS op dit terrein lijkt beperkt. De beleidsreactie op de krapte als gevolg van de vergrijzing ligt namelijk grotendeels in lijn met de beleidsreactie op krapte op de korte en middellange termijn. Afstemming hierover vindt al plaats in de RWIZO.
- Wel blijft de vraag hoe ook voor de toekomst de vinger aan de pols wordt gehouden rond vergrijzing en krapte. Het regulier herhalen van het NIDI-rapport, maar dan in samenwerking met de planbureaus lijkt een goede optie. Daarbij zou meer aandacht besteed kunnen worden aan het schetsen van mogelijke beleidsopties en hun effecten.

Bijlage Arbeidsmarktkrapte – bijdragen departementen

Wat staat er in het Coalitieakkoord?

Algemene krapte incl. digitale vaardigheden

- Ondanks de grote krapte op de arbeidsmarkt, zijn er nog teveel mensen die er niet tussen komen en onnodig langs de kant staan. De komende jaren willen we daarom, samen met sociale partners, gemeenten en het UWV, **meer mensen naar werk begeleiden**. Verder gaan we meer mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt naar werk begeleiden en breiden we het aantal beschutte werkplekken uit. (Arbeidsmarkt en inkomen, p.24)
- Iedereen krijgt de kans om mee te komen door digitale kennis- en vaardigheden aan te bieden in het onderwijs en via om- en bijscholing. We pakken **digibetisme** gericht aan via een publiek-private strategie. (Digitalisering, p. 30)
- We stimuleren het aanbod van **arbeidsmarktrelevante beroepsopleidingen in techniekhavo en kleinschalig vakonderwijs**. We behouden een zo groot mogelijk aanbod van mbo-opleidingen dichtbij huis. We versterken de kansen door drempels weg te nemen en doorstroom te stimuleren. We sluiten een pact tussen overheid, onderwijsinstellingen en bedrijfsleven om te zorgen dat elke mbo-student een **stageplek en een passende vergoeding** krijgt. We bannen stagediscriminatie uit (Sterker beroepsonderwijs, p. 21) .
- Dat [versterken bedrijfsleven en het vestigingsklimaat] doen we door te voorzien in goed opgeleid personeel en **het tekort aan technisch en praktisch opgeleide werknemers aan te pakken**. (Ondernemende, innovatie en eerlijke economie, p. 28)

Krapte klimaat

- Een randvoorwaarde voor een ambitieus klimaatbeleid is het hebben van **voldoende vakmensen**, nu maar ook op weg naar 2050. We gaan met onderwijsinstellingen, overheden, en sociale partners aan de slag om vakmensen op te leiden en, waar nodig, om of bij te scholen.

Sectorale krapte: zorg, onderwijs, bouw

- De werkdruk, het ziekteverzuim en de personeelstekorten zijn door de crisis nog verder verhoogd. **Werken in de zorg moet aantrekkelijker worden**. Daarom zijn de salarissen verhoogd. Van werkgevers vraagt dit daarnaast goed werkgeverschap, waaronder gerichte verbeteringen in waardering en de onregelmatigheidstoeslag. Een opleidingsakkoord in de Verpleeg- en Verzorgingshuizen en Thuiszorg (VVT) sector ondersteunt dit. Wij zorgen voor meer zeggenschap, een aanpak van de regeldruk, goede (bij)scholing en een betere samenwerking tussen (in)formele zorgverleners. Ook moet meer uren werken in de zorg lonend zijn (Gezondheidszorg, p.32) .
- Om de onderwijskwaliteit in Nederland te verhogen, investeren we in goede en voldoende **leraren en schoolleiders**. We trekken hier €800 miljoen per jaar structureel voor uit. We zetten in op **versterking van de kwaliteit van lerarenopleidingen**; maken **(bij)scholing prioriteit** en bevorderen professionele ontwikkeling; stimuleren we de uitbreiding van contracten (meer

uren); **dichten de loonkloof**; **verbeteren de arbeidsvoorwaarden** voor schoolleiders en leraren op scholen met veel leerachterstanden; **versterken de positie en kwaliteit van schoolleiders**; investeren in het **verlagen van de werkdruk**; (klassen verkleinen of meer docenten of begeleiders in de klas inzetten; gebruik van digitale hulpmiddelen. (Onderwijs en ontwikkeling, p.20).

- We komen met een **hernieuwde Nationale Woon- en Bouwagenda**. Hierin komen afspraken [...] zoals capaciteit voor vergunningverlening en voldoende bouwpersoneel.

Arbeidsmigratie

- Demografische ontwikkelingen, waaronder migratie, zijn van grote invloed op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt en woningmarkt in Nederland. Om **meer grip te krijgen op migratie** en tijdig te kunnen anticiperen willen wij periodiek inzicht krijgen op de verwachte arbeids-, kennis- en asielmigratie. Daarbij is een mogelijkheid om te gaan werken met een **beleidsmatig richtgetal** van migratie naar Duits voorbeeld (Migratie, p.40).

Bijdrage OCW

Uitwerking opgaven:

Binnen het OCW domein hebben de demografische zekerheden gevolgen voor onderstaande aspecten die gelieerd zijn aan het arbeidsmarktvraagstuk:

1. Zorgen voor een dekkend netwerk onderwijs ((agv stijging aantal leerlingen, stijging opleidingsniveau, veranderende AM-vraag en regionale verschillen), dat goed toe leidt naar de kraptesectoren
2. Krapte in de onderwijssectoren (funderend onderwijs)
3. Participatie vrouwen (als randvw om beroepsbevolking op peil te houden en m.n. in tekortsectoren)
4. Kansen en bedreigingen van internationalisering in het HO en relatie met migratiebeleid (als deeloplossing voor de arbeidsmarktkrapte)

Zorgen voor een dekkend netwerk onderwijs ((agv stijging aantal leerlingen, stijging opleidingsniveau, veranderende AM-vraag en regionale verschillen), dat goed toe leidt naar de kraptesectoren

De CBS/NIDI verkenning geeft aan dat het belangrijk is om elk talent te benutten ten behoeve van afdoende arbeidsaanbod. Goed onderwijs is daarvoor net zo onontkoombaar.

Een van de instrumenten die de overheid heeft om de krapte op de arbeidsmarkt tegen te gaan (naast onder meer prijsprikkels, arbeidsmarktbeleid, beleid gericht op verhoging arbeidsproductiviteit) is via sturingsmechanismen in het onderwijs. Hieronder valt in brede zin de zorg voor kwalitatief goed en toegankelijk onderwijs, om professionals op te leiden voor de arbeidsmarkt van de toekomst. Daarnaast kunnen arbeidsmarkt-relevante schoolkeuzes worden bevorderd, zoals niet-stereotiepe studiekeuzes richting krapte-sectoren (keuzes van jongens voor zorg en onderwijs, van meisjes voor STEM) of het aantrekkelijk maken van het volgen van bepaalde opleidingen;

De vraag naar onderwijs neemt gemiddeld genomen naar verwachting toe, blijkt uit de laatste leerlingen- en studentenraming (OCW, 2021)¹. Voor het mbo wordt voornamelijk uitgegaan van krimp van het aantal initiële studenten. De mate waarin verschilt per regio (randstad zal nog stijgen, maar er zijn regio's waar we een forse krimp voorzien). Opgave is daarom om te komen tot een samenwerking waarbij partijen in de regio met elkaar inspelen op krimpontwikkelingen en tezamen verantwoordelijkheid dragen voor het al dan niet in de lucht houden van opleidingen, locaties en mbo-scholen. Om dit te kunnen waarmaken hebben regionale partijen optimale mogelijkheden nodig voor samenwerking en fusie, zodat zij met elkaar de verminderde aanwas van studenten kunnen opvangen; samenwerking/fusie niet alleen tussen mbo-scholen, maar ook met vmbo-scholen, hogescholen en regionale overheden (denk bijv. aan de Chemelot campussen in Limburg). Via het wetsvoorstel Bestuurlijke Harmonisatie Beroepsonderwijs worden de regels voor fusie en samenwerking vereenvoudigd.

Binnen het brede thema van krimp en arbeidsmarktkrapte worden momenteel i.s.m. het veld opties geïnventariseerd mbt de rol die het beroepsonderwijs zou kunnen spelen.

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/04/19/referentieraming-ocw-2021>

Deze kunnen worden meegenomen in de kabinetsreactie op de motie Paternotte-Heerma.

Krapte in de onderwijssectoren (funderend onderwijs)

Het aantal werkenden neemt relatief af (tenzij arbeidsparticipatie via toename arbeidsuren en migratie op peil blijft). Bij een toenemend aantal leerlingen dreigt dan een fors tekort aan leraren. De druk om het beroep van leraar aantrekkelijker te maken blijft. In het onderwijs is momenteel al sprake van een personeelstekort, dat naar verwachting de komende jaren verergert en langdurig aanhoudt. Het basisonderwijs heeft momenteel een tekort van 9100 fte leraren en langdurige vervangers, ongeveer 9% van het totale bestand. Daarbij is er veel verschil naar regio en zijn tekorten op scholen met veel leerlingen met een risico op onderwijsachterstanden inclusief scholen voor speciaal basis- en voortgezet onderwijs relatief groot. Het voortgezet onderwijs verwacht in 2026 een tekort van bijna 2.600 fte, met verschillen naar vakgebied.² De oorzaak hiervan ligt vooral in demografische ontwikkelingen: veel leraren gaan de komende jaren met pensioen, of gaan minder uren werken.

Er zit een spanning tussen publieke en transitie-sectoren enerzijds en private sectoren anderzijds. Werkgevers in alle sectoren concurreren om arbeid: bedrijven die het meest productief zijn, kunnen het hoogste loon en de beste arbeidsvoorwaarden bieden. Dat werkt in de private sector welvaartsverhogend maar dit kan ten koste gaan van de welvaart in publieke en transitiesectoren die niet automatisch kunnen meebewegen. In publieke sectoren zijn aanpassingen via arbeidsvoorwaarden of andere mechanismen minder makkelijk en is een sectoroverstijgende aanpak nodig. De overheid heeft een (werkgevers)rol en een belang om de krapte in de "eigen" sectoren op te lossen en tegelijkertijd een rol om tegen te gaan dat onderlinge concurrentie ten koste gaat van de brede welvaart.

De huidige aanpak bij het tegengaan van de tekorten in het onderwijs is gericht op verhogen (zij-)instroom, behouden personeel en anders organiseren. In beginsel zijn de opties voor beleid: 1) hoger loon, 2) betere arbeidsvoorwaarden (incl. behoud personeel), 3) productiviteit verhogen door innovaties en ICT, 4) scholing, 5) meer uren stimuleren, 6) instroom bevorderen (incl. zij-instroom). Ten aanzien van het lerarentekort wordt steeds meer ingezet op een regionale aanpak.³ Dat beleid kost publiek geld en dat vraagt om een doelmatige besteding. Als een tekort in de ene publieke sector wordt opgelost maar daardoor in een andere (publieke) sector wordt vergroot, is dat niet effectief. Dan is beleidscoördinatie nodig. Daarbij kan ook beter gebruik worden gemaakt van succesfactoren en regionale samenwerking. Zo kunnen bewezen succesvolle toepassingen in een sector rond werkdrukverlaging en vergroting arbeidsproductiviteit en arbeidsaanbod in uren mogelijk ook goed in andere sectoren worden doorgevoerd.

Momenteel worden opties uitgewerkt en voert de SER een adviesaanvraag uit naar tekorten in maatschappelijk sectoren. Deze kunnen worden meegenomen in de kabinetsreactie op de motie Paternotte-Heerma.

Participatie vrouwen (als randvw om beroepsbevolking op peil te houden en m.n. in tekortsectoren)

Het gaat hierbij over participatie van vrouwen (in personen en in uren per week, zoals ook het NIDI aangeeft) en daarnaast over in welke sectoren vrouwen en mannen

² Zie de brief over leraren en onderwijsarbeidsmarkt 2021, Tweede Kamerstuk 2020-2021, 27 923, nr. 413.

³ Zie [Leraren en onderwijsarbeidsmarkt 2021 | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)

werken. De NIDI verkenning geeft aan dat naast langer doorwerken van ouderen en toename van de arbeidsparticipatie van delen van de bevolking met migratieachtergrond, ook de participatie onder vrouwen in uren en aantal moet toenemen, om te komen tot een toename van het aandeel van de werkzame beroepsbevolking.

Met name in termen van arbeidsuren lijkt nog veel winst te behalen. Vooral vrouwen werken in groten getale in deeltijd, waarbij deeltijdwerk steeds meer een automatisme lijkt te zijn geworden in plaats van een vrije en bewuste keuze, vooral voor vrouwen. Zo werken veel vrouwen al bij de start van hun loopbaan in deeltijd (kabinetsreactie IBO deeltijdwerk).

Voor tekorten in zorg en onderwijs is het bijvoorbeeld belangrijk dat de vele vrouwen die daar werken meer uren gaan werken, maar ook dat meer mannen voor deze sectoren kiezen. Voor tekorten in techniek zou het helpen als meer vrouwen voor deze sector zouden kiezen. In onderstaande link is een statline-selectie gemaakt waarin naast zorg en onderwijs ook bouwnijverheid, energievoorziening, en ict is opgenomen. Dit om aan te sluiten bij de in het coalitieakkoord aangekondigde investeringen. Dit geeft een overzicht van het aantal mannen en vrouwen dat nu (2020) in deze sectoren werkt, en hoeveel uur zij werken.

[StatLine - Arbeidsvolume; bedrijfstak, geslacht, nationale rekeningen \(cbs.nl\)](https://statline.cbs.nl/Arbeid/volume;bedrijfstak,geslacht,nationale_rekeningen)

Beleidsopties zijn onder meer gericht op het verbeteren van de combineerbaarheid arbeid en ouderschap (kinderopvang, verlofregelingen etc.) en op het stimuleren van uitbreiding uren.

Kansen en bedreigingen van internationalisering in het HO en relatie met migratiebeleid (als deeloplossing voor de arbeidsmarktkrapte)

Opties voor wetsvoorstel Taal en toegankelijkheid (invloed op instroom internationale studenten) wordt nu met nieuwe minister nader verkend. Overigens blijft onze lijn ook dat het beter is om kennismigranten aan te trekken dan ze op te leiden: het merendeel van de internationale studenten vertrekt namelijk weer.

Regionale verschillen:

Ja, er is sprake van grote regionale verschillen, zowel in lerarentekorten als in aantal leerlingen. Verhuizingen van plattelandsregio's naar meer verstedelijkte gebieden, zorgen nog voor extra bouw van scholen. Deze opgave valt samen met de noodzaak scholen duurzaam te maken, met een goed binnenklimaat. De ongelijke verdeling van bevolkingsgroei en -krimp over de verschillende regio's stelt ons voor fundamentele opgaven in een bestel dat vooral landelijk uniforme kaders kent.

In de krimpregio's zal een nieuwe balans moeten worden gevonden tussen concurrentie en regionale samenwerking tussen schoolbesturen. Ook in de bekostiging zal moeten worden nagedacht over arrangementen die passen bij regionale verschillen in aantallen deelnemers. Vooral in het vo en mbo zal het een uitdaging zijn om te zorgen voor een dekkend en hoogwaardig onderwijsaanbod. Over de leerlingendaling in het voortgezet onderwijs zijn de afgelopen jaren twee adviesrapporten verschenen: het advies *De laatste school?* (Commissie-Dijkgraaf, 2019) en het advies van de commissie Incidentele middelen leerlingendaling (IML, 2021). Over opvolging van het advies van de commissie-Dijkgraaf wordt jaarlijks een voortgangsrapportage aan de Tweede Kamer gezonden, de

meest recente is van juni 2021⁴. Over opvolging van het advies van de commissie IML is in augustus 2021 een Kamerbrief verzonden⁵.

Prioritering

Welke opgaven tekenen zich al de komende 10 jaar af en welke later?

De opgaven zijn nu al van toepassing; tekorten lopen naar verwachting in de toekomst verder op.

Wat doen we al en hoe effectief is dat?

Zie in teksten hierboven

Wat staat er over de opgaven in het Coalitieakkoord?

In het coalitieakkoord worden de volgende prioriteiten voor de komende kabinetsperiode aangegeven in het aanpakken van krapte in het onderwijs:

- investeren in goede en voldoende leraren en schoolleiders (€800 miljoen per jaar structureel);
- de loonkloof tussen PO en VO wordt gedicht; het streven is om tot één cao voor leraren en bestuurders in het funderend onderwijs te komen;
- structureel maken NPO arbeidsmarkttoelage;
- versterken van de kwaliteit lerarenopleidingen en verhogen academische instroom;
- (bij)scholing wordt prioriteit en professionele ontwikkeling bevordert: beginnende leraren worden ondersteund en de opleiding voor zij-instromers geflexibiliseerd en verbeterd;
- in het kader van het lerarentekort wordt uitbreiding van contracten (meer uren) gestimuleerd;
- verlagen van de werkdruk door klassenverkleining of meer docenten/begeleiders in de klas.

Toekomstige beleidsopties:

Zie opties /denkrichtingen in de teksten onder het eerste kopje. Daarbij lijkt ons procesmatige verwijzing naar SER advies en kabinetsreactie op motie Paternotte-Heerma het meest voor de hand liggen.

4

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerlingendaling/documenten/kamerstukken/2021/06/08/derde-voortgangsbrief-uitwerking-adviezen-commissie-dijkgraaf>

5

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerlingendaling/documenten/kamerstukken/2021/08/31/kamerbrief-toekenning-subsidie-iml>

Bijdrage EZK

Input voor kabinetsreactie NIDI – EZK (arbeidsmarktkrapte)
15-2-2022

I. Passages Coalitieakkoord over arbeidsmarktkrapte op specifiek EZK terrein

- Een randvoorwaarde voor een ambitieus klimaatbeleid is het hebben van **voldoende vakmensen**, nu maar ook op weg naar 2050. We gaan met onderwijsinstellingen, overheden, en sociale partners aan de slag om vakmensen op te leiden en, waar nodig, om of bij te scholen (Klimaat en energie, p.7).
- Dat [versterken bedrijfsleven en het vestigingsklimaat] doen we door te voorzien in goed opgeleid personeel en **het tekort aan technisch en praktisch opgeleide werknemers aan te pakken**. (Ondernemende, innovatie en eerlijke economie, p. 28)
- Iedereen krijgt de kans om mee te komen door digitale kennis- en vaardigheden aan te bieden in het onderwijs en via om- en bijscholing. We pakken **digibetisme** gericht aan via een publiek-private strategie. (Digitalisering, p. 30)

II. Wat doen we al

- **Omscholingsregeling krapteberoepen techniek en ICT (EZK):** In juli 2021 is de nieuwe regeling 'Omscholing naar kansrijke beroepen in de ict en techniek' gepubliceerd. Deze maakt onderdeel uit van het derde crisis- en herstellepakket COVID19. Voor 2021 is €37,5 mln beschikbaar gesteld. De regeling is door EZK bedacht en uitgewerkt als instrument tegen de structurele vacatures in kansrijke beroepen in de ict en techniek. Deze regeling stimuleert werkgevers om mensen uit andere beroepen aan te nemen en om te scholen naar een kansrijk beroep in de techniek of ict. Dit stimuleert de intersectorale mobiliteit. De regeling wordt in 2022 opnieuw opengesteld.
- **Werving kennismigranten (RVO):** RVO werkt samen met verschillende regio's en nationale partners aan het versterken van de positionering van Nederland als vestigingsland voor kennismigranten. Focus gaat uit naar talent met schaarse technische vaardigheden en kennis dat een bijdrage kan leveren aan beleidsdoelstellingen als de energietransitie en digitalisering.
- **JTF en Hemwegarrangement (EZK, SZW):** Met een regionale insteek wordt met middelen uit het Just Transition Fund en het Hemwegarrangement voorkomen dat mensen die in de transitie hun baan verliezen uitvallen of uitstromen naar andere sectoren.
- **Sturen op publiek-private samenwerking (PPS).** De arbeidsmarkt is primair regionaal en actuele arbeidsmarktbehoeftes kunnen het best worden opgelost in regionale samenwerkingsverbanden tussen onderwijs en bedrijfsleven. Er zijn al diverse verbanden die dit met succes aanpakken en het is nu zaak deze op te schalen. Van belang is daarbij ook dat bedrijven een prominente rol hebben/pakken in deze PPS'en.
- **Techniekpact (lead EZK):** Techniekpact is een netwerkaanpak en een samenwerking van werkgevers, werknemers, onderwijs, jongerenorganisaties, Rijk en regio dat erop is gericht om de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt in de technieksector structureel te

verbeteren en daarmee het tekort aan technisch personeel terug te dringen, nu en in de toekomst.

- **Sectorale initiatieven Mensen maken de transitie, Plan-E, Groenpact:** In verschillende klimaat-sectoren (Gebouwde omgeving, Elektriciteit, Landbouw) zijn er al diverse sectorale agenda's en aanpakken waarin regie en overleg tussen betrokken actoren een belangrijke pijler vormt.
- **Taakgroep Arbeidsmarkt en Scholing (lead SER/EZK):** In de Taakgroep A&S van het Klimaatakkoord werken belangrijke betrokken partijen gezamenlijk aan het vraagstuk van tekorten in de techniek. Een uitdaging voor de Taakgroep is om met een gerichte actieagenda te gaan werken en een betere wisselwerking tussen regionale en landelijke inzet te organiseren.

III. Analyse: omvang probleem, rationale voor overheidsingrijpen, oplossingsrichtingen

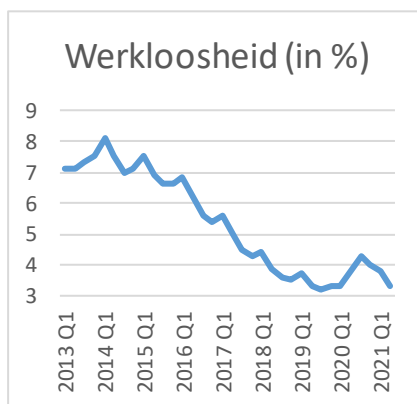
NB: dit is zowel een generieke analyse als meer toegespitst op EZK-terrein (digitalisering en klimaat)

Probleemanalyse

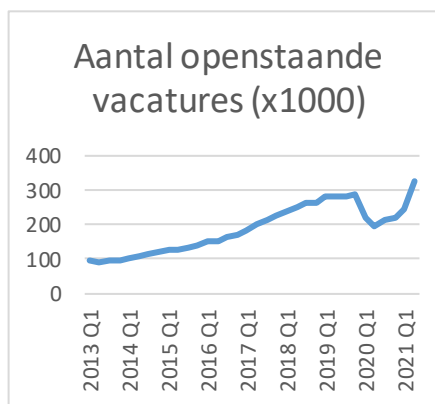
Tijdelijk versus structureel

- Nederland kent op dit moment hoge tekorten op de arbeidsmarkt. Met andere woorden: de vraag naar arbeid is groter dan het aanbod. De vacaturegraad is historisch hoog (39 vacatures per duizend banen) en de werkloosheid uitzonderlijk laag (3,1%). Na België heeft Nederland de hoogste vacaturegraad in Europa.
- De krapte is terug van weggeweest; al voor de coronapandemie liepen de tekorten fors op. Zie figuren 1 en 2 hieronder.

Figuur 1

Figuur 2

- Deze krapte is voor een deel duidelijk tijdelijk: inhaalgroei/ hoogconjunctuur na coronalockdowns, beperking in arbeidsmobiliteit door de NOW, GGD-banen, en een tijdelijke terugval in migratie door corona.
- Het andere deel is langduriger (structureel) en wordt verklaard door factoren die het matchen van vraag (werkgevers) en aanbod (werknemers) langdurig verstoren.
 - In theorie lost krapte zich namelijk vanzelf op doordat vraag en aanbod bij elkaar komen (via marktgedreven aanpassings-mechanismen): werkgevers bieden hogere lonen of andere gunstigere arbeidsvoorwaarden, nemen mensen aan zonder passende opleiding

of werkervaring en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt of halen werknemers uit het buitenland, waardoor het aanbod stijgt. Ook kunnen werkgevers de vraag naar arbeid verlagen door werkprocessen optimaliseren, automatiseren en arbeid door machines vervangen. Productie kan ook naar het buitenland verdwijnen, wat juist positief is als dit de minst productieve bedrijven zijn.

- De realiteit is echter dat krapte langdurig kan aanhouden wanneer dit veranderproces lang duurt of gehinderd wordt, bijvoorbeeld omdat er gebrekkige informatie is of omdat (om)scholing lang duurt. Daarnaast handelen werknemers en werkgevers niet altijd rationeel, bijvoorbeeld wanneer de baten ver in de toekomst liggen, maar er hoge kosten nu aan verbonden zijn.
 - Bovendien kan de overheid zelf de oorzaak zijn van verstoringen op de markt die het aanpassingsproces belemmeren. Hierbij valt te denken aan onvoorspelbaar beleid waardoor werknemers, werkgevers en opleiders niet tijdig kunnen anticiperen op veranderingen (zie ook hieronder bij Klimaat), aan belemmeringen in arbeidsmobiliteit of belemmerende wet- en regelgeving die bijvoorbeeld innovatieve manieren van onderwijs in de weg staan.
 - Ook in de (semi-)publieke sector is er minder ruimte voor marktgedreven aanpassingen: de arbeidsvoorwaarden, met name het loon, worden grotendeels bepaald door de overheid zelf.
- Vergrijzing is een structurele factor die, bij beperkte of langzame aanpassingen op de arbeidsmarkt, nu en op langere termijn de arbeidsmarkttekorten opdrijft. Vergrijzing leidt immers tot een lager arbeidsaanbod en een hogere zorgvraag.
 - Ook de klimaattransitie kan leiden tot een structureel hogere vraag naar arbeid, zie kopje Klimaat hieronder.
 - Tekorten kunnen leiden tot een vicieuze cirkel waardoor de werkdruk hoger wordt, er meer verzuim is en minder tijd is voor opleiding en begeleiding van nieuwe medewerkers.

Algemeen versus sectoraal

- Op dit moment is de krapte zeer hoog in ICT en technische beroepen, en energie, agri, voedsel, zorg en de bouw. Een prognose van het Research Centre for Education and the Labour Market (ROA) over toekomstige krapte laten zien dat tot 2026 de grootste knelpunten zitten in het

Tekstbox 1: Cijfers krapte zorg en onderwijs

- In de zorg is sprake van personeelstekorten: ramingen gaan uit van een tekort van ruim 50.000 werknemers in 2021 en een toename tot 130.000 werknemers in 2030. Volgens een recente projectie van de WRR zou al bij ongewijzigd beleid in 2030 een vijfde van de beroepsbevolking in de zorg moeten werken om in de zorgvraag te kunnen voorzien, dit stijgt naar verwachting tot een derde van de beroepsbevolking in 2060.
- In het primair onderwijs is er momenteel naar schatting een tekort van 6.800 fte aan leraren en van 2.300 fte aan langdurige vervangers. In totaal komt het actuele lerarentekort daarmee op 9.100 fte, dit staat gelijk aan 9,1% van het totaal aantal gewenste leraren. Op basis van de cijfers van eind vorig jaar werd een tekort van ruim 1.400 fte in het schooljaar 2025/2026 bovenop de toenmalige reeds bestaande tekorten verwacht. In het voortgezet onderwijs worden vooralsnog geen significante verbeteringen gezien. In 2026 wordt een tekort van bijna

onderwijs en ICT en er ook grote knelpunten zijn in de zorg en techniek. Uiteraard is deze prognose omgeven met onzekerheden waaronder de onzekere effecten van het coronavirus op de arbeidsmarkt. Zie tekstbox 1 voor meer cijfers over de krapte in de zorg en het onderwijs.

- Factoren die sectorale krapte verklaren zijn o.a. hogere vraag naar deze beroepen door de beoogde klimaattransitie, de toenemende zorgvraag (vergrijzing) en digitalisering van de economie.
- Naast een kwantitatieve behoefte, is een kwalitatieve skills-match noodzakelijk: mensen moeten daadwerkelijk opgeleid zijn met de vaardigheden voor de banen van nu en de toekomst. Door technologische vooruitgang ontstaan er in snel tempo nieuwe banen en verdwijnen juist andere. Dit vereist nieuwe vaardigheden en kennis en het op peil houden hiervan. Daarnaast moet er ook sprake zijn van een regionale match; maar weinig mensen in Nederland zijn bereid te verhuizen voor hun werk.
- Er is relatief weinig mobiliteit van werkenden van krimp naar groeisectoren, ook onder werkenden die tijdens de coronacrisis hun baan verloren. Oorzaken van beperkte intersectorale arbeidsmobiliteit zijn gebrekkige infrastructuur om intersectoraal bij en om te scholen en verlies aan baan- en inkomstzekerheden. Voor veel werkenden ontbreekt overzicht in de bestaande trajecten en financieringsregelingen. Daarbij komt dat veel opleidingsmogelijkheden uitgaan van bestaande werkgever/sector (bijv. O&O fondsen), waardoor mogelijkheden voor intersectorale mobiliteit via scholing beperkter zijn.

Tekorten technici en de klimaattransitie

- Dit kabinet heeft grote ambities op het gebied van energie en klimaat. Voor het realiseren van de klimaatopgave is de beschikbaarheid van voldoende vakmensen essentieel.
- Veel bedrijven in de uitvoering van de transitie hebben al dagelijks te maken met hoge werkdruk en vertraagde projecten vanwege het actuele tekort aan technische vakmensen.
- De klimaattransitie vraagt voornamelijk technici. Cijfers over de tekorten aan technische professionals lopen sterkuiteen, maar de tekorten zijn altijd enorm.
 - Volgens een recent UWV-rapport zijn er nu bijna 46.000 vacatures voor technische beroepen relevant voor de klimaatdoelen.
 - Een recente analyse van ABN-AMRO laat zien dat eind november 2021 voor een vijfde van de openstaande vacatures in beroepen rondom de aanleg van een energie-infrastructuur geen geïnteresseerde werkzoekende is, waarbij ABN-AMRO onder andere rekening houdt met maximale bereidheid van mensen om te reizen voor een baan (gemiddeld 38 km).
 - Onderzoeksbureau Ecorys schat in dat tot 2030 zo'n 28.000 extra technische professionals nodig om een emissiereductie van 55% te realiseren.
 - TNO schat in dat er 39.000 tot 72.000 nieuwe banen bijkomen t.o.v. van 6.000 tot 11.000 verdwijnende banen. Verschillende veldpartijen noemen echter ook tekortcijfers van meer dan 100.000 technici.
- Een aandachtspunt bij dit tekort is dat technici in veel gevallen niet specifiek zijn opgeleid voor alleen de energietransitie. Werk- en opdrachtgevers in de energietransitie concurreren dus met andere technische (en zelfs niet-technische) werkgevers. Om de technologische industrie te laten groeien, zijn tot 2030 naar verwachting 120.000 nieuwe medewerkers nodig.

- Het kraptebeeld verschilt per opleidingsniveau, sector en regio. De krapte is naar verwachting het grootst in de gebouwde omgeving, elektriciteit (infra) en mobiliteit (laadinfra), en het hoogst op mbo-niveau, in mindere mate hbo en nog minder wo.
- Het tekort is structureel. Nederland kampt al langer met een tekort aan technici benodigd voor de energietransitie. De instroom bij technische opleidingen neemt af en de vraag naar technisch personeel neemt structureel toe. De energietransitie zorgt voor een (structurele) verschuiving van productie naar meer arbeidsintensieve activiteiten. In Nederland is het aantal studenten in technische opleidingen al tijden fors lager dan landen om ons heen.
- Hoe de investeringen in de energietransitie worden verdeeld over de regio's en technologieën heeft invloed op krapte. Beleid kan dus, voor een deel, nog afhankelijk gemaakt worden van de beschikbaarheid van arbeid. Dit kan op gespannen voet staan met andere randvoorwaarden/doelen, zoals ruimtelijke inpassing en kostenefficiëntie.
- Factoren die specifiek bijdragen aan een tekort aan technici voor de klimaattransitie:
 - Cultuur/imagoprobleem speelt bij techniekopleidingen vooral voor vrouwen, en begint al op middelbare school bij keuze voor richting bovenbouw. (In het onderwijs is het andersom. Daar zijn het juist de meesters die schaars zijn.) Een masculiene cultuur leidt tot hogere uitstroom van vrouwen.
 - Onduidelijk overheidsbeleid zorgt voor onzekerheid over waar de tekorten zich precies voor gaan doen, wat tijdige omscholing en matching bemoeilijkt.
 - Belemmerende wet- en regelgeving houdt de nodige vernieuwing en opschaling van innovatieve leervormen in het onderwijs tegen.
 - Hernieuwbare productie is regionaal meer verspreid dan fossiel i.c.m. beperkte wil om te verhuizen voor het werk, waardoor regionaal krapte kan ontstaan bij regionale uitvoering van de klimaatplannen.
- Hoewel de huidige krapte en toenemende vraag naar arbeid een rem kan zijn op de snelheid van de transitie, kunnen deze factoren wel bijdragen aan meer draagvlak voor de transitie als er meer en/of beter betaalde groene banen bijkomen dan dat er banen verdwijnen.

Digitaal (ICT)

- Nederland (en Europe als geheel) kampt al jaren met een structureel tekort aan ICT'ers. Dit remt bedrijvengroei, ook in niet-traditionele ICT-sectoren, en de aanpak van maatschappelijke uitdagingen, want het overgrote deel van de ICT'ers werkt in sectoren zoals energie, chemie, gezondheidszorg.
- Cijfers over de tekorten aan ICT'ers lopen uiteen vanwege definitieverschillen, maar de tekorten zijn al langere tijd enorm. Er zijn op dit moment ruim 80.000 vacatures voor ICT'ers, ondanks een groei van 150% van het aantal ICT'ers in de afgelopen 10 jaar (naar 422.000).
- Ook voor digitaal verschilt het kraptebeeld per opleidingsniveau, sector en regio. De krapte is het grootst voor hbo, minder voor wo en in beperkte mate mbo. De meeste vacatures zijn in de Randstad regio.
- Het tekort is structureel. Al sinds 2017 tonen UWV cijfers een zeer krappe arbeidsmarkt voor ICT beroepen. Sinds de start van de covidpandemie (Q2 2020) is de krapte toegenomen. Op een door UWV gehanteerde schaal van 0-16 rapporteert het UWV voor ICT beroepen inmiddels een krapte van 11,45, tegenover bijvoorbeeld 6,99 voor de technische beroepen en voor Nederland als geheel 3,66.

- Het tekort aan ICT'ers heeft ook economische gevolgen. Zo'n 40% van de bedrijven (2019) ervaart dit tekort als belemmerend voor hun economische activiteiten. Daar komt bij dat tijdens de coronapandemie de acht digitale koplopers van Europa, volgens de DESI index, een significant kleiner BBP verlies (gem. 2,4%) hadden dan de overige EU-landen (gem. 6,8%).
- Om de digitale transitie vorm te kunnen geven, verwacht de CIE dat in 2030 20 miljoen ICT specialisten in Europa nodig zijn. Op dit moment zijn er 8.4 miljoen ICT specialisten en met de huidige prognoses zijn dat er in 2030 12.7 miljoen en zal er een tekort van 7.3 miljoen.
- Door de indrukwekkende mogelijkheden van digitale technologieën zal niet alleen de vraag naar ICT specialisten toenemen, maar de scholing van alle werkenden in digitale vaardigheden. In steeds meer sectoren zullen werkenden geconfronteerd worden met nieuwe toepassingen, denk bijvoorbeeld aan de boer die zijn gewassen digitaal kan monitoren of de leraar die op basis van data beslissingen gaat nemen over didactische interventies bij leerlingen.
- Factoren die een rol spelen bij de krapte in de ICT:
 - Digitalisering: in alle sectoren neemt digitalisering toe. Zo'n 70% van de ICT'ers werkt niet in de traditionele ICT sector.
 - Veranderende vraag: digitale ontwikkelingen volgen elkaar in rap tempo op waardoor de arbeidsvraag verandert.
 - Imago/werkcultuur: net als de technische beroepen kampt de ICT (nog) met een imago probleem, waardoor voornamelijk vrouwen en jongeren met een niet-westerse achtergrond niet snel voor de ICT kiezen. Op de werkvloer heerst een masculiene cultuur.

Welvaartsverlies van (langdurige) tekorten en rationale voor overheidsingrijpen

- Enerzijds is krapte goed nieuws. De economie draait volop, er is weinig werkloosheid. Als de aanpassingsmechanismen goed werken, stijgen de lonen en worden mensen aangenomen die eerder aan de kant stonden. Bovendien leidt krapte in theorie tot de adoptie van arbeidsbesparende technologie en dus een hogere productiviteit.
- Anderzijds kan krapte langdurig aanhouden en welvaartsverlies met zich meebrengen. Dit vindt plaats op drie manieren:
 1. Tijdens het aanpassingsproces naar een nieuw evenwicht op de arbeidsmarkt is er welvaartsverlies (bbp) omdat de vraag tijdelijk hoger is dan het aanbod.
 2. Sectorale krapte kan leiden tot welvaartsverlies als essentiële publieke voorzieningen in gevaar komen, zoals de zorg, het onderwijs, veiligheid (politie en defensie). Een lagere kwaliteit onderwijs zal op langere termijn leiden tot lagere productiviteit.
 3. Sectorale krapte leidt tot vertraging van belangrijke transities (zoals de klimaat- en energietransitie en digitalisering van de economie) en het aanpakken van andere maatschappelijke uitdagingen (bijv. woningbouw). Bovendien kan krapte de transitie duurder maken als tekorten leiden tot hogere lonen en tot een afwijking van het meest kostenefficiënte pad.
- Krapte op zichzelf is geen rationale voor overheidsingrijpen. Het oplossen van krapte is ook niet een doel, maar een middel om brede welvaart te realiseren. Voor de meeste private sectoren kan de overheid het beste niet ingrijpen en de markt haar werk laten doen. Lonen bewegen vaak met vertraging, maar veel werkgevers die krapte ervaren zeggen hogere salarissen te bieden aan nieuwe werknemers en werkprocessen te digitaliseren. Die biedt echter geen oplossing als er geen werknemers te vinden zijn die beschikken over de juiste kennis en vaardigheden.

- De overheid heeft vooral een rol te spelen in het verminderen van krapte wanneer deze krapte leidt tot welvaartsverlies als gevolg van vertraging in transities, overige maatschappelijke opgaven en publieke dienstverlening (2 en 3 hierboven).
- Bovendien kan de overheid zelf de oorzaak zijn van verstoringen op de markt die het aanpassingsproces belemmeren en hierdoor de krapte vergroten. Hierbij valt te denken aan onvoorspelbaar beleid waardoor werknemers, werkgevers en opleiders niet tijdig kunnen anticiperen op veranderingen (zie ook hieronder bij Klimaat), aan belemmeringen in arbeidsmobiliteit of belemmerende wet- en regelgeving (die bijvoorbeeld innovatieve manieren van onderwijs in de weg staan).

Oplossingsrichtingen (beleid) op hoofdlijnen

- Overheidsbeleid gericht op het verminderen van krapte kan zowel generiek als sectorspecifiek.
 - Onderstaande is een lijst van richtingen voor maatregelen. Voor het samenstellen van een pakket zal moeten worden gekeken naar effectieve combinaties die elkaar versterken en tezamen voldoende effect hebben.
 - Ons beeld tot nu toe is dat er geen *quick fixes* zijn die de tekorten snel en in voldoende mate terugdringen, en dat een combinatie van generiek (waar mogelijk) en specifiek (waar nodig) het meest effectief zal zijn.
 - De mate van interventie binnen de richtingen kan variëren van terughoudend tot sterk interveniërend.
 - Daarnaast zijn er maatregelen die op korte termijn of juist op lange termijn tot minder krapte leiden. Aanpassingen in bijvoorbeeld het primair onderwijs hebben later effect dan om- en bijscholing en (gerichte) migratie.
- Generieke maatregelen gericht op arbeidsmarktkrapte zijn in te delen naar drie categorieën:
 - Verminderen van de vraag naar arbeid
 - Toepassing van arbeidsbesparende technologie, ook in publieke sectoren zoals de zorg en onderwijs.
 - Toepassing van procesinnovatie ('slimmer' werken)
 - In transities (bijv. klimaat) kan beleid gericht worden op technieken en infrastructuur die minder arbeidsintensief zijn.
 - Vergroten van het arbeidsaanbod
 - Mensen stimuleren meer uren te werken (bijvoorbeeld lagere marginale druk)
 - Benutten overig onbenut potentieel (mensen die actief zoeken naar werk, maar ook mensen die ontmoedigd zijn, inclusief mensen met een arbeidsbeperking).
 - (Gerichte) arbeidsmigratie
 - Mensen stimuleren langer te werken
 - Terugdringen ziekteverzuim/arbeidsongeschiktheid
 - Vergroten van de match tussen vraag naar en aanbod van arbeid
 - Betere aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt
 - Toegankelijke om- en bijscholingstrajecten (generiek)
- Sectorspecifiek zijn er ook diverse oplossingsrichtingen; de lijst hieronder geeft enkele opties en is niet-limitatief:

- Transitie-gerelateerde krapte, waaronder die van de klimaattransitie, heeft baat bij helder en voorspelbaar beleid met voldoende prikkels zodat de markt zich tijdig kan aanpassen.
- Meer prikkels of sturing op bepaalde studiekeuzes gericht op tekortsectoren.
- Specifieke om- en bijscholingstrajecten financieel aantrekkelijker maken.
- Sturing op minder uitstroom uit tekortsectoren (goed werkgeverschap, o.a. goede begeleiding van nieuw medewerkers, roostering)
- Imagocampagnes
- Negatieve neveneffecten op aanpassingsmechanismen van bestaand overheidsbeleid minimaliseren (bijvoorbeeld belemmerende wet- en regelgeving)
- Beroepen in semipublieke sectoren aantrekkelijker maken:
 - Hogere salarissen en betere overige arbeidsvoorwaarden
 - Werkdruk verlagen
- Op dit moment hebben we nog geen goed beeld van de effectiviteit en doelmatigheid van specifieke maatregelen binnen deze richtingen. We werken nog aan een overzicht van mogelijke maatregelen met daarbij wat we wel en niet weten over de effecten.
- Er zijn ook nog veel indirecte maatregelen die in eerste instantie een ander beleidsdoel dienen maar kunnen bijdragen aan minder krapte op de arbeidsmarkt. Te denken valt aan een stabiel macro-economisch beleid, voldoende woningen (zodat mensen kunnen verhuizen) en infrastructuur (zodat mensen snel kunnen reizen), beschikbaarheid en betaalbaarheid van kinderopvang, en het remmen van de zorgvraag.

Kamer- moties

- De Kamer heeft eind 2021 breed de Motie Amhaouch c.s. aangenomen waarin de regering wordt verzocht om - onder regie van EZK - de basis uit te werken voor een 'aanvalsplan' voor de structurele schaarste aan technisch geschoold personeel, overwegende dat het beleid van diverse ministeries tot nu toe onvoldoende is geweest en coördinatie nodig heeft.
- De Kamer heeft begin 2022 de motie Paternotte en Heerma aangenomen, waarin de regering wordt verzocht een aanpak tegen arbeidsmarkttekorten te formuleren zowel generiek als specifiek voor de sectoren wonen, zorg, onderwijs, klimaat, (internationale) veiligheid en kinderopvang, daarin te kijken naar succesvol internationaal beleid en de mogelijkheden binnen het beroepsonderwijs, en hier voor de het zomerreces te rapporteren.

Bijdrage SZW

Disclaimer / Woord vooraf

Dit stuk probeert te schetsen wat het NIDI-rapport betekent voor het arbeidsmarktbeleid van SZW. De kern van het NIDI-verhaal is dat het aantal mensen in de werkzame leeftijd door de vergrijzing daalt terwijl de vraag naar zorgpersoneel toeneemt, hetgeen kan leiden tot personeelstekorten. De hoofdmissie voor SZW is hiermee om zoveel mogelijk mensen aan het werk krijgen met de juiste vaardigheden.

Drie noties vooraf:

- Een hoge arbeidsparticipatie van mensen met de geschikte vaardigheden is van oudsher en ook los van de vergrijzing een missie van SZW. Het loont hier echter niet het volledige beleid te schetsen. We proberen te focussen op de hoofdlijnen en beleid dat specifiek gericht is op vergrijzing.
- Huidige en toekomstige personeelstekorten worden niet alleen veroorzaakt door vergrijzing, maar ook door transitie (digitalisering, bouwopgave, duurzaamheidsopgave), door ontwikkelingen in collectieve sectoren (o.a. onderwijs) en door de conjunctuur. Op dit terrein wordt al veel interdepartementaal samengewerkt, onder andere in de CEC. Onderstaand proberen we te focussen op krapte die gerelateerd is aan vergrijzing. Vanwege de wens gebruik te maken van het bredere CEC-materiaal is dat niet altijd gelukt.
- Participatie van mensen met een buitenlandse herkomst is belangrijk voor de arbeidsmarkt, en ook voor bredere integratie in de Nederlandse maatschappij. We gaan er vanuit dat dit onderdeel meegenomen wordt onder het thema “Sociale Samenhang”.

Opgaven

- Nederland kent op dit moment hoge tekorten op de arbeidsmarkt. Na België heeft Nederland de hoogste vacaturegraad in Europa ([ING, 2021](#)). In het derde kwartaal van 2021 stonden er 371 duizend vacatures open; een historisch hoog aantal. Dat komt neer op 43 vacatures per 1000 banen. Tegelijkertijd was de werkloosheid zeer laag: Tegelijkertijd was de werkloosheid zeer laag: er waren 294 duizend mensen werkloos, oftewel 3,1% van de beroepsbevolking.. Dat betekent dat er per 100 werklozen 126 vacatures openstonden.⁶ Zie tekstbox 1 hieronder voor een beeld van de sectorale krapte.
- Een deel van de krapte is tijdelijk en wordt in principe vanzelf opgelost wanneer de effecten van corona (steun)maatregelen verdwijnen en de arbeidsmarkt zichzelf aanpast. Echter, als dit aanpassingsproces langdurig belemmerd wordt, wanneer er sprake is van vergrijzen en/of arbeidsintensieve maatschappelijke transitie plaatsvinden zoals de klimaattransitie kan krapte langdurig aanhouden. Het is niet mogelijk om kwantitatief exact te duiden in welke mate krapte tijdelijk dan wel langdurig is.

Vergrijzing is een structurele factor die, bij beperkte of langzame aanpassingen op de arbeidsmarkt, nu en op langere termijn de arbeidsmarkttekorten opdrijft. Vergrijzing leidt immers tot een lager arbeidsaanbod en een veranderende verhouding actieven/non-actieven. Tegelijkertijd groeit door vergrijzing de vraag naar specifieke diensten, met name (ouderen)zorg.

⁶ Bron: CBS Enquête Beroepsbevolking. Het aantal werklozen wordt binnenkort met terugwerkende kracht naar boven toe bijgesteld. Dit komt doordat het CBS heeft de meetmethode voor werkloosheid heeft herzien. Hoewel het niveau van de werkloosheid wordt verhoogd, is het verloop van de werkloosheid nauwelijks veranderd door deze bijstelling. Er blijft dus sprake van een historisch hoog aantal openstaande vacatures per 100 werklozen.

In de zorg is sprake van personeelstekorten: ramingen gaan uit van een tekort van ruim 50.000 werknemers in 2021 en een toename tot 130.000 werknemers in 2030. Volgens een recente projectie van de WRR (2021) zou al bij ongewijzigd beleid in 2030 een vijfde van de beroepsbevolking in de zorg moeten werken om in de zorgvraag te kunnen voorzien, dit stijgt naar verwachting tot een derde van de beroepsbevolking in 2060.

Wat doen we al?

Hieronder vindt u een overzicht van de verschillende trajecten rondom krapte die vanuit SZW lopen. We hebben ze ingedeeld in beleidstrajecten, onderzoekstrajecten en relevantie moties. De onderzoekstrajecten hebben het doel om de krapte beter te begrijpen. In de beleidstrajecten kijken we (op basis van de onderzoeken) of er meer beleid nodig is en denken we na over welke opties mogelijk zijn.

Beleidstrajecten:

Visie op krapte in relatie tot de energietransitie

- Het algemene beeld is dat er te weinig mensen zijn om de doelen van het Klimaatakkoord te kunnen halen. Er is vooral een tekort aan technisch geschoold personeel.
- Vandaar dat interdepartementaal (EZK, OCW, BZK en SZW) het gesprek gevoerd wordt wat er gedaan kan worden om deze tekorten geen belemmering voor de energie- en klimaattransitie te laten worden. Daarnaast wordt er ook met de SER gesproken over dit vraagstuk.
- In november zijn bovenstaande ministeries en de SER met elkaar aan de slag gegaan om een notitie te schrijven over krapte in relatie tot de energietransitie. In deze notitie zit een analyse, een overzicht van bestaand beleid en een eerste inventarisatie van oplossingsrichtingen.
- Op 27 januari heeft er een DG overleg plaatsgevonden om de notitie te bespreken. Tijdens dit overleg is besloten dat er een BWO over krapte en de energietransitie wordt georganiseerd. Voor dit BWO wordt een nieuwe notitie geschreven waarin een aantal oplossingen in meer detail uitgewerkt.

Centrale Economische Commissie (CEC)

- Krapte op de arbeidsmarkt is één van de hoofdonderwerpen van de CEC voor 2022.
- Het onderwerp wordt in drie verschillende deelbesprekingen behandeld: (1) de huidige stand van het denken op het thema arbeidsmarktkrapte (februari) (2) een bespreking waarin wordt gekeken naar macrobeeld (incl. demografie) met specifiek aandacht voor de aanpassingsmechanismen (maart) (3) een sectorale verdieping waar onder andere aandacht zal zijn voor de tekorten in de zorg, onderwijs en de energietransitie (nu nog augustus).

Onderzoekstrajecten:

SER advies arbeidsmarktkrapte en maatschappelijke opgaven

- De SER is door Defensie, BZK, J&V, OCW, SZW en VWS gevraagd om een advies uit te brengen op het onderwerp krapte in maatschappelijke sectoren (o.a. defensie, zorg, onderwijs en kinderopvang).
- De SER heeft aangegeven in het advies ook aandacht te willen geven aan maatschappelijke opgaven zoals digitalisering en de energietransitie.
- Het advies wordt waarschijnlijk uitgebracht voor de zomer (juni/juli).

Onderzoek naar het onbenutte arbeidspotentieel – CBS en UWV

- Ondanks de krappe arbeidsmarkt blijven er mensen langs de kant staan.
- Dit 'onbenutte arbeidspotentieel' van ruim één miljoen mensen is een belangrijke nuance in de discussie over krapte.

- Het onbenut arbeidspotentieel is een diverse groep, met sterk uiteenlopende afstanden tot de arbeidsmarkt. Dit betekent dat niet iedereen in deze groep zomaar aan de slag kan. Om hier meer zicht op te krijgen, onderzoeken we welke kenmerken van mensen in het onbenut arbeidspotentieel bepalend zijn voor de kans dat iemand betaald werk vindt.
- CBS en UWV streven naar een eerste overzichtspublicatie medio februari.

Onderzoek naar tekorten in de ICT en techniek – ROA en SEO

- De tekorten in de ICT en techniek zijn al zeker twintig jaar onderwerp van beleid, terwijl we niet goed begrijpen hoe het kan dat deze tekorten zo hardnekkig zijn. Vandaar dat de drie verantwoordelijke ministeries (EZK, SZW, OCW) onderzoek hebben uitgezet naar tekorten aan technici en ICT'ers. Het doel is om beter begrip te krijgen welke mechanismen een rol spelen en ook om mogelijke handelingsperspectieven voor de overheid en verschillende marktpartijen in kaart te brengen.
- Het onderzoek wordt uitgevoerd door ROA en SEO. Het rapport wordt in juni opgeleverd.

Relevante moties

- Motie Amhaouch (nr. 38- 35925) – Q1
verzoekt de regering om: (1) onder regie van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, in samenspraak met het Techniekpact, een analyse te maken van de effectiviteit van deze initiatieven en te onderzoeken waar aanvullingen nodig zijn, als basis voor een «aanvalsplan» waarmee een volgend kabinet snel en goed geïnformeerd aan de slag kan om de tekorten in de technische sector structureel op te lossen; (2) de Ministeries van EZK, Sociale Zaken en Werkgelegenheid en OCW gezamenlijk een plan te laten maken om middelen bedoeld voor zijnstroom ten behoeve van tekortsectoren slim in te zetten.
- Motie Paternotte (nr. 128-35788) – Q2
verzoekt de regering op zeer korte termijn een aanpak tegen arbeidsmarkttekorten te formuleren zowel generiek als specifiek voor de sectoren wonen, zorg, onderwijs, klimaat, (internationale) veiligheid en kinderopvang, daarin te kijken naar succesvol internationaal beleid en de mogelijkheden binnen het beroepsonderwijs, en de Kamer voor het zomerreces daarover te rapporteren

Passages Coalitieakkoord

- Ondanks de grote krapte op de arbeidsmarkt, zijn er nog teveel mensen die er niet tussen komen en onnodig langs de kant staan. De komende jaren willen we daarom, samen met sociale partners, gemeenten en het UWV, **meer mensen naar werk begeleiden**. Verder gaan we meer mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt naar werk begeleiden en breiden we het aantal beschutte werkplekken uit. (Arbeidsmarkt en inkomen, p.24)
- Iedereen krijgt de kans om mee te komen door digitale kennis- en vaardigheden aan te bieden in het onderwijs en via om- en bijscholing. We pakken **digibetisme** gericht aan via een publiek-private strategie. (Digitalisering, p. 30)
- We stimuleren het aanbod van **arbeidsmarktrelevante beroepsopleidingen in techniek havo en kleinschalig vakonderwijs**. We behouden een zo groot mogelijk aanbod van mbo-opleidingen dichtbij huis. We versterken de kansen door drempels weg te nemen en doorstroom te stimuleren. We sluiten een pact tussen overheid, onderwijsinstellingen en bedrijfsleven om te zorgen dat elke mbo-student een **stageplek en een passende vergoeding** krijgt. We bannen stagediscriminatie uit (Sterker beroepsonderwijs, p. 21) .
- Dat [versterken bedrijfsleven en het vestigingsklimaat] doen we door te voorzien in goed opgeleid personeel en **het tekort aan technisch en praktisch opgeleide werknemers aan te pakken**. (Ondernemende, innovatie en eerlijke economie, p. 28)

- De werkdruk, het ziekteverzuim en de personeelstekorten zijn door de crisis nog verder verhoogd. **Werken in de zorg moet aantrekkelijker worden.** Daarom zijn de salarissen verhoogd. Van werkgevers vraagt dit daarnaast goed werkgeverschap, waaronder gerichte verbeteringen in waardering en de onregelmatigheidstoeslag. Een opleidingsakkoord in de Verpleeg- en Verzorgingshuizen en Thuiszorg (VVT) sector ondersteunt dit. Wij zorgen voor meer zeggenschap, een aanpak van de regeldruk, goede (bij)scholing en een betere samenwerking tussen (in)formele zorgverleners. Ook moet meer uren werken in de zorg lonend zijn (Gezondheidszorg, p.32).

Beleidsopties op hoofdlijnen

- Overheidsbeleid gericht op het verminderen van krapte bestaat uit drie blokken generieke krapte maatregelen en specifieke krapte maatregelen.
 - Binnen deze blokken zijn verschillende maatregelen mogelijk, variërend van terughoudend/randvoorwaardelijk tot sterk interveniërend, en met stimulerend/prikkelend er tussenin.
 - Daarnaast zijn er maatregelen die op korte termijn (bijvoorbeeld binnen de kabinetsperiode) of juist op lange termijn tot minder krapte leiden. Aanpassingen in bijvoorbeeld het primair onderwijs hebben pas op lange termijn effect.
 - Onderstaande is een lijst van maatregelen. Voor het samenstellen van een pakket zal moeten worden gekeken naar effectieve combinaties. Bijvoorbeeld: beleid gericht op een hogere instroom is effectiever wanneer ook de uitstroom wordt beperkt.
- Directe generieke maatregelen gericht op arbeidsmarktkrapte zijn in te delen naar vier (deel complementaire) categorieën:
 - Verminderen van de vraag naar arbeid
 - Toepassing van arbeidsbesparende technologie
 - Toepassing van procesinnovatie ('slimmer' werken)
 - Vergroten van het arbeidsaanbod
 - Mensen stimuleren meer uren te werken (bijvoorbeeld lagere marginale druk)
 - Benutten onbenut potentieel.
 - (Gerichte) arbeidsmigratie
 - Mensen stimuleren langer te werken
 - Terugdringen ziekteverzuim/arbeidsongeschiktheid
 - Vergroten van de match tussen vraag naar en aanbod van arbeid
 - Betere aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt
 - Toegankelijke om- en bijscholingstrajecten (generiek)
- Sectorspecifiek zijn er ook diverse oplossingsrichtingen; de lijst hieronder geeft enkele opties en is niet-limitatief:
 - Transitie-gerelateerde krapte, waaronder die van de klimaattransitie, heeft baat bij helder en voorspelbaar beleid met voldoende prikkels zodat de markt zich tijdig kan aanpassen.
 - Meer prikkels of sturing op bepaalde studiekeuzes gericht op tekortsectoren.
 - Specifieke om- en bijscholingstrajecten financieel aantrekkelijker maken.
 - Sturing op minder uitstroom uit tekortsectoren (goed werkgeverschap, o.a. goede begeleiding van nieuw medewerkers, roostering)
 - Imagocampagnes
 - Beroepen in semipublieke sectoren aantrekkelijker maken:
 - Hogere salarissen en betere overige arbeidsvoorwaarden
 - Werkdruk verlagen
- Daarnaast zijn er nog veel 'indirecte generieke maatregelen' die in eerste instantie een ander beleidsdoel dienen maar kunnen bijdragen aan minder krapte op de arbeidsmarkt. Te denken valt aan een stabiel macro-economisch beleid, voldoende woningen, beschikbaarheid en betaalbaarheid van kinderopvang, en het remmen van de zorguitgaven.

Bijdrage BZK

1. Analyse per departement

- Uitwerking opgaven:

Voor welke beleidsdomeinen binnen jouw departement hebben de gestelde demografische zekerheden gevolgen en hoe manifesteren die zich naar verwachting (indien nog niet bekend, zijn er voornemens dit te onderzoeken)? Met andere woorden: welke opgaven tekenen zich af?

- o *Graag zoveel mogelijk voorzien van onderbouwing op grond van onderzoek en/of andere bronnen.*
- o *Witte vlekken ook benoemen (dit kunnen we opnemen in een voorstel voor vervolgonderzoek/ onderzoeksagenda)*

In de arbeidsmarkt in de bouw, techniek en ontwerpsector is sprake van structurele krapte. Met uitzondering van de jaren van de financiële crisis en de eurocrisis, en het eerste coronajaar, is er de afgelopen 15 jaar sprake geweest van arbeidsmarktkrapte⁷. De vraag naar arbeid in deze sectoren zal naar verwachting in ieder geval het komende decennium blijven stijgen. Naast de stijgende autonome vraag, is er sprake van aanvullende vraag door de opgaven in de woningbouw en de verduurzaming die door dit kabinet en het vorige kabinet zijn geformuleerd. In de nieuwbouw gaat dat om de opgave om jaarlijks 100.000 nieuwe woningen te realiseren in de jaren tot en met 2030. In de verduurzaming van de gebouwde omgeving staat de opgave om voor 2030 1.5 miljoen woningen te verduurzamen.⁸ De woningbouwopgave zal na 2035 qua omvang normaliseren, mits het woningtekort voldoende is ingelopen (tot ca 2%). De verduurzamingsopgave voor de gebouwde omgeving zal na 2030 naar verwachting niet afvlakken. Het doel is immers om in 2050 de CO₂-uitstoot terug te brengen naar 0. Dat betekent een blijvende vraag naar isolatie, installatie en werkzaamheden rondom de energie-infrastructuur. Ook de transitie naar een circulaire bouweconomie vraagt om voldoende geschoold personeel.

Momenteel is in de bouwsector sprake van vergrijzing. De instroom blijft namelijk ongeveer gelijk terwijl de vraag stijgt en jongere mensen verlaten relatief vaker de sector. Aangezien het aandeel werknemers dat eerder met pensioen gaat relatief hoog ligt in de bouw - vanwege de zware beroepen regeling -, is op de middellange termijn te verwachten dat de sector krimpt, tenzij de instroom een significante groei doormaakt⁹. De mate waarin dit werkelijkheid wordt is nog moeilijk te voorspellen. De inzet op instroom, retentie en arbeidsproductiviteit wordt in dit Kabinet geïntensiveerd, wat het effect van de vergrijzing zal mitigeren.

- Regionale verschillen:

Tekenen zich naar aanleiding van de opgave(n) regionale verschillen af?

M.a.w.: zien vooral bepaalde regio's zich geconfronteerd met de gevolgen van de demografische ontwikkelingen en zo ja, hoe?

Daar hebben wij nog geen indicatie van.

- Prioritering

Welke opgaven tekenen zich al de komende 10 jaar af en welke later?

- Wat doen we al en hoe effectief is dat?

Denk hierbij aan bestaand beleid, wetgeving, de inzet van instrumenten (bijv. City Deals, pilots, bestuurlijke afspraken), etc

Gezien de meer structurele aard van de tekorten, vindt er al langer inzet plaats op dit thema. Dat gaat om algemeen onderwijs- en arbeidsmarktbeleid, zoals de inzet op leven lang ontwikkelen, maar ook om meer specifieke interventies. Zo is er het *Techniekpact* dat zich in den brede inzet voor behoud en toestroom van technici. Op het terrein van Volkshuisvesting en Ruimtelijke ordening lopen ook meerdere initiatieven. Zo wordt onder andere via de City Deal Circulair en Conceptueel bouwen ingezet op meer digitalisering en industrialisatie in de bouwsector. Dit kan arbeidsbesparende impact hebben in de (woning)bouw. Daarnaast is BZK onderdeel van het

⁷ [Trends op de bouwmarkt 2021-2025 - EIB](#)

⁸ [Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst' | Publicatie | Kabinetsformatie \(kabinetsformatie2021.nl\)](#)

⁹ [Trends op de bouwmarkt 2021-2025 - EIB](#)

programma Mensen Maken de Transitie, waarmee wordt ingezet op meer technici en arbeidsbesparende innovaties ten behoeve van de energietransitie. Binnen de kaders van het Klimaatakkoord is daarnaast onder leiding van de SER een taakgroep arbeidsmarkt en scholing opgezet, die de samenwerking op knelpunten faciliteert. Concrete successen van deze interventies zijn bijvoorbeeld het ontstaan van nieuwe opleidingen tot warmtenetmonteur en betere voorschakeltrajecten voor hoger opgeleiden in de bouw.

- Indien van toepassing: wat staat er ten aanzien van de opgaven in het Coalitieakkoord?

Arbeidsmarkt en scholing in het regeerakkoord per paragraaf

Klimaat:

- Een randvoorwaarde voor een ambitieus klimaatbeleid is het hebben van voldoende vakmensen, nu maar ook op weg naar 2050. We gaan met onderwijsinstellingen, overheden, en sociale partners aan de slag om vakmensen op te leiden en, waar nodig, om of bij te scholen.

Wonen:

- We komen met een hernieuwde Nationale Woon- en Bouwagenda. Hierin komen afspraken over het aantal te bouwen woningen en de randvoorwaarden voor de bouw, zoals capaciteit voor vergunningverlening, voldoende bouw personeel en het beter benutten van innovaties als digitalisering, automatisering en industrialisatie.

Arbeidsmarkt:

- We stimuleren het aanbod van arbeidsmarktrelevante beroepsopleidingen in techniekhavo en kleinschalig vakonderwijs. We behouden een zo groot mogelijk aanbod van mbo-opleidingen dichtbij huis. We versterken de kansen door drempels weg te nemen en doorstroom te stimuleren.
- We breiden de arbeidsmarktinfrastructuur uit om de overgang van werk-naar-werk en van uitkering-naar-werk te stimuleren. Onderdeel hiervan zijn instrumenten voor om- en bijscholing die de overstap naar tekortberoepen ondersteunen.

Economie:

- We versterken het bedrijfsleven en het vestigingsklimaat en stimuleren met een duidelijke strategie een maakindustrie die vooroploopt. Dat doen we door te voorzien in goed opgeleid personeel en het tekort aan technisch en praktisch opgeleide werknemers aan te pakken.

Migratie:

- Demografische ontwikkelingen, waaronder migratie, zijn van grote invloed op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt en woningmarkt in Nederland. Om meer grip te krijgen op migratie en tijdig te kunnen anticiperen willen wij periodiek inzicht krijgen op de verwachte arbeids-, kennis- en asielmigratie. Daarbij is een mogelijkheid om te gaan werken met een beleidsmatig richtgetal van migratie naar Duits voorbeeld.
- Als onderdeel van afspraken met derde landen over het terugnemen van uitgeprocedeerde asielzoekers, maken wij beleid om in dit kader een gerichte visumverlening en tijdelijke legale en circulaire arbeidsmigratie mogelijk te maken binnen strikte wederzijdse afspraken.

Budgettaire tabel:

- Tot en met 2026 wordt 500 miljoen euro voor Leven Lang Leren beschikbaar gesteld.

- Toekomstige beleidsopties:

Tip: in dit kader is op veel thema's al denkwerk verricht, bijvoorbeeld de beleidsopties die in het kader van de Brede Maatschappelijke Heroverwegingen al zijn geïdentificeerd en de fiches ter voorbereiding op de formatie.

- o Welk beleid is theoretisch denkbaar (los van de wenselijkheid) om de opgaven te adresseren?
- o Wat betekent dit wanneer er een duidelijk onderscheid te maken valt in opgaven die zich de komende 10 jaar manifesteren en opgaven waarvan de gevolgen zich daarna aftekenen?

- En welke onderlinge invloeden en afhankelijkheden zijn er met andere beleidsvelden?

Op dit moment wordt met alle relevante ministeries gewerkt aan een brede aanpak arbeidsmarktkrapte. De omvang van de opgaven die op de bouw en technieksector afkomen in combinatie met de personeelstekorten vraagt om een inzet via meerdere sporen. Mogelijke interventies bestaan onder andere uit gericht innovatiebeleid waarmee arbeidsbesparende producten en processen worden gestimuleerd; verdergaande inzet op om- en bijscholing naar krapteberoepen; interventies die het techniekonderwijs aantrekkelijker maken en maatregelen door de sector om de uitstroom onder met name jonge medewerkers te beperken. Uiteraard geldt hierbij dat de inzet op scholing (toestroom) zich waarschijnlijk later zal manifesteren dan de andere maatregelen, vanwege de scholingsduur.

Bijlage 1 Voorgenomen onderzoek NIDI en planbureaus

Sociaal en Cultureel Planbureau

- **Toekomstverkenning Sociale Stabiliteit.** Mixed methods benadering met projectiejaar 2050, die verklaringsmodellen per aspect bevat (agent based modelling) en die handvatten voor beleidsontwikkeling moet opleveren. Variantenanalyse met what-ifs waarbij een middenscenario en twee uitersten worden gemodelleerd. obv micro-simulaties worden macro-simulaties uitgevoerd. Wellicht ook meso-simulaties. Oplevering fase 1 eind 2022.

Centraal Planbureau

CPB heeft bescheiden positie/plannen. Demografie en ongelijkheid: ongelijkheid naar herkomst is recent al bekeken (5.1.2.e) en heeft daarom nu bij CPB geen prioriteit. Bekeken wordt nog of CPB iets wil met de economische impact van migratie voor immigration and the Dutch economy.

- Actualisering Middellang termijn verkenning en **Lange termijn verkenning** die 1 x per 10 jaar plaatsvindt en nu in 2024 verschijnt met o.a. aandacht voor invloed van migratie.
- **Verkenning migratiestromen** in 2022 levert een onderzoeksagenda op. Onderscheid binnen/buiten EU. Effecten van klimaat en geopolitieke invloeden. Kijkt naar migratiestromen, de invloed op Nederland en de positie van de migrant.
- **Vergrijzingsstudie** in 2024
- **Welvaart en Leefomgeving scenario's** (WLO, zie PBL)

Planbureau voor de Leefomgeving

- **Ruimtelijke Verkenningen** 3-4 jaarlijks. Toekomst voor 2050 in 4 normatieve scenario's die strategische opties opleveren. Betreft de thema's Wonen, Werken, mobiliteit en water, waarbij bevolkingsontwikkeling als component wordt meegenomen.
- **Energie en klimaat.** Jaarlijkse doorrekening ikv klimaatakkoord die de 4^e donderdag van oktober verschijnt. Bevat doorrekeningen naar 2030 en een kwalitatieve doorkijk naar 2040 (energie neutraal in 2050). Minder demografie-gedreven.
- **Landbouw/Natuur** landbouw, natuur en voedsel; kent ook bevolkingscomponent.
- **Regionale bevolkings- en huishoudensprognose** wordt samen met CBS uitgevoerd. Verschijnt in de zomer op basis van de meest recente CBS-bevolkingsprognose (uit december 2021). Projectiejaar is 2050, wellicht deze keer 2060. Bevat geen informatie naar migratieachtergrond.
- **Welvaart en Leefomgeving scenario's** (WLO), zijn beleidsarme scenario's die een ondergrond vormen voor beslissingen t.b.v. de infrastructuur en verstedelijkingsopgave. Nieuwe publicatie in 2024 met vermoedelijk een projectieperiode van 2040-2060. Bevat wellicht ook scenario's ivm klimaatbeleid (doelen Parijs)
- Bij verkenningen naar **regionale economie** en naar **mobiliteit** speelt demografie een rol.
- Verder nog verkenningen naar **woningmarkt** waarbij demografie een rol speelt: vergrijzing en woningmarkt.

Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut

Denken aan:

- Inzoomen op (prognoses) opleidingsniveau (nog geen financiering voor)
- Inzoomen op regionaal niveau (obv een internationale vergelijking)

Van: 5.1.2.e
Bcc: 5.1.2.e
Onderwerp: Publicaties Verkenning bevolking 2050 en Staat van Migratie 2022
Datum: vrijdag 15 juli 2022 14:54:00
Bijlagen: [image001.png](#)
[1 TK-brief Eerste fase Verkenning omvang en samenstelling bevolking in Nederland in 2050.pdf](#)
[1a Voortgangsrapportage Zekerheden en onzekerheden over de gevolgen van veranderingen in de bevolking..pdf](#)
[1b Verkenning Bevolking 2050. Inventarisatie van toekomstverkenningen. Achtergronddocument.pdf](#)
[2 TK-brief Deelrapport "Verkenning bevolking 2050. Drukker, diverser en dubbelgrijs".pdf](#)
[2a Deelrapport "Verkenning bevolking 2050. Drukker, diverser en dubbelgrijs".pdf](#)
[3 TK-brief Eindrapport ""Verkenning Bevolking 2050 in beeld opleiding, arbeid, zorg en wonen".pdf](#)
[3a Eindrapport Verkenning Bevolking 2050.pdf](#)
[4 TK-brief Staat van Migratie 2022.docx](#)
[4a De Staat van Migratie 2022.pdf](#)
[5 Inventarisatie departementale opgaven in schema.docx](#)

Geachte voorzitter en leden van de Staatscommissie Demografische ontwikkelingen 2050,

Voorbereidend op de start van het secretariaat en de commissie na de vakantie van 5.1.2.e 5.1.2.e doe ik u hierbij alvast ter informatie relevante publicaties toekomen die in het kader van – of gelieerd aan – de Verkenning bevolking 2050 zijn verschenen. De laatste bijlage betreft een eerste interdepartementale inventarisatie van de opgaven die voorliggen als gevolg van de door het NIDI en CBS geschetste ontwikkelrichting van de Nederlandse bevolking (groter, grijzer, gemengder). In de taakopdracht van de commissie is ook het betrekken van het - nog te verschijnen - advies van de Adviescommissie voor Vreemdelingen zaken (ACVZ) opgenomen aangaande de vraag in hoeverre en op welke wijze beleidsmatige richtgetallen kunnen bijdragen aan sturing van asiel- en reguliere migratie naar Nederland. Dit advies wordt na de zomer verwacht.

Graag verneem ik van u of het emailadres dat ik nu heb gebruikt gedeeld kan worden met de overige leden in verdere communicatie aangaande de werkzaamheden van de commissie. In het geval dat u hiervoor een ander emailadres wilt aanreiken verneem ik dat graag van u.

Hartelijke groet,

5.1.2.e

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Directie Samenleving en Integratie (S&I)
Parnassusplein 5 | 2511 VX | Den Haag
Postbus 90801 | 2509 LV | Den Haag
06 5.1.2.e 5.1.2.e @minszw.nl

Opgaven OCW	Betrokken directie(s) OCW	Urgent? (speelt al komende 10 jaar?)	Beleidsopties?	Samenhang met ander departement?	Relevante onderzoeken:
Participatie vrouwen (als randvw om beroepsbevolking op peil te houden en m.n. in tekortsectoren)	DE	ja	combineerbaarheid arbeid en ouderschap (kinderopvang, verlofregelingen etc.); stimuleren uitbreiding uren (gedragsinzichten/sociale norm/cultuur-aspect)	SZW	
Zorgen voor dekkend netwerk onderwijs (agv stijging aantal leerlingen, stijging opleidingsniveau, veranderende AM-vraag en regionale verschillen)	PO/VO/MBO				
Krapte in het onderwijs/lerarentekort	PO/VO	ja	Huidige aanpak gericht op verhogen (zij-)instroom, Behouden personeel, Anders organiseren	SZW, BZK, Def, V&J, VWS	-SER-aanvraag (SZW, BZK, Def, V&J, VWS, OCW), loopt -periodiek TK brief met nieuwe ramingen (eerstvolgende medio december) - <i>Tendrapportage Arbeidsmarkt Leraren po, vo en mbo 2020</i> (OCW, 2020) ^[1] en - <i>De toekomstige arbeidsmarkt voor personeel in po, vo en mbo 2020-2030</i> (CentERdata, 2020) ^[2]
Kansen en bedreigingen van internationalisering in het HO en relatie migratiebeleid	HO	ja	Wetsvoorstel Taal en Toegankelijkheid (WTT). Controversieel verklaard door de EK. Bevat o.a. voorstellen voor maatregelen t.a.v. onderwijstaal, fixusmaatregel op anderstalig traject	EZK (arbeidsmigratie tekortsectoren)	o.a. IBO internationalisering ho 2019
Opgave/aanpak toename laaggeletterdheid agv toename migratie	MBO	ja	Onder meer intensivering van al ingezet beleid en budgetten, bijv aan gemeenten voor de aanpak van laaggeletterdheid; subsidieregeling Tel mee met Taal (gericht op laaggeletterde ouders en werknemers)	SZW	<u>Unesco 'Laaggeletterden hebben onvoldoende toegang tot arbeidsmarkt en samenleving'; Laaggeletterden en migranten — KNMP.nl</u>

^[1] <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/12/09/tendrapportage-arbeidsmarkt-leraren-po-vo-en-mbo-2020>

^[2] <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/12/07/rapporten-bij-tendrapportage-arbeidsmarkt-leraren-2020/Mirror+raming+onderwijsarbeidsmarkt+basisjaar+2019.pdf>

Woning/tekorten studenthuisvesting	HO	ja	Zie Actieplan studentenhuisvesting en bredere kader van Interbestuurlijk overleg Huisvesting Aandachtsgroepen	BZK is primair verantwoordelijk. OCW heeft geen instrumenten	o.a. monitor studentenhuisvesting en rapport Ter Haar Een thuis voor iedereen
Opgaven LNV	Betrokken directies	Urgent? (speelt al komende 10 jaar?)	Beleidsopties?	Samenhang met ander departement?	Relevante onderzoeken
Vraagstuk relatie versterkte milieu- en klimaatambities landbouw op werkgelegenheid in regio's. Interactteert met aantrekkelijkheid gebieden voor wonen, werken en recreëren daar.		ja		IenW, EZK (maar niet via de band van bevolking)	<u>Bijlage 7 - WUR Briefnotitie sociaal-economische effecten n.a.v. PBL-rapport Rapport Rijksoverheid.nl</u> <u>https://research.wur.nl/en/publications/robuuste-agroclusters-het-belang-van-de-primaire-sectoren-2</u> Beide 'onderzoeken' gaan in op effecten op werkgelegenheid (deels van arbeidsmigranten) van aangescherpt milieu- en klimaatbeleid tot 2030. NB rond huidige structurele aanpak stikstof wordt ook e.e.a. in kaart gebracht.
Vraagstuk relatie versterkte milieu- en klimaatambities landbouw op werkgelegenheid van arbeidsmigranten. Daarbij speelt ook wat alternatieven zijn (remigratie, ander werk, ...)		ja		SZW	
Ruimtelijke druk op landbouwareaal van bevolkingsomvang (gekoppeld wonen, infra, ruimte voor duurzame energie, klimaatadaptatie).				BZK, IenW	
Relatie omvang en samenstelling per gebied speelt uiteraard ook in de context van brede welvaart in de regio.					

Opgaven EZK	Betrokken directies	Urgent? (speelt komende 10 jaar?)	Beleidsopties	Samenhang met ander departement	Relevante onderzoeken
<u>Arbeidsaanbod neemt af door demografische ontwikkelingen</u> <ul style="list-style-type: none"> De komende jaren zal het aandeel ouderen relatief sterk toenemen. Hierdoor krimpt de beroepsbevolking in toenemende mate en verandert de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden. Hiermee kan economische groei in de toekomst niet gedreven worden door demografische ontwikkelingen, en kan de welvaart en de houdbaarheid van onze overheidsfinanciën onder druk te staan. 			<u>Verhogen arbeidsproductiviteit</u> <ul style="list-style-type: none"> Op de lange termijn is – mede in het licht van deze demografische ontwikkelingen en een relatief hoge arbeidsparticipatie – de productiviteitsgroei een bepalende factor voor verdere economische groei en een toename van de reële lonen. Een oplossing voor bovengenoemd probleem zou het verhogen van de arbeidsproductiviteit zijn. De Kamerbrief over de groeistrategie voor Nederland op de lange termijn biedt daarvoor richtinggevende keuzes in verschillende domeinen. In reactie op de motie Wiersma/Bruins is een ambtelijke verkenning verricht met beleidsopties voor groei. 		<u>Aanbiedingsbrief bij Ambtelijke verkenning met beleidsopties voor groei Kamerstuk Rijksoverheid.nl.</u>
Opgaven BZK en VRO					

Vergroting totale woningbehoefte en woningtekort door toename aantal inwoners/huishoudens		ja		IenW, LenV, VWS	
Zorg voor duurzame en gezonde leefomgeving bij toenemend aantal inwoners en toenemende ruimtedruk		ja		IenW, LenV, VWS	
Tegemoetkomen aan specifieke woonbehoeften van in omvang toenemende deelgroepen zoals ouderen, arbeidsmigranten, studenten		ja		VWS,SZW,OCW	
Concentratie van sociaal-economisch zwakke nieuwkomers (bijv. in wijken grote steden) draagt bij aan problemen m.b.t. leefbaarheid en veiligheid				JenV	
Behoud sociale samenhang en legitimiteit openbaar bestuur bij toenemende diversiteit bevolking					
Behoud (sociale) samenhang op nationaal niveau: alle regio's doen mee en tellen mee		ja		IenW, (VWS/OCW/Defensie en andere departementen,	
Opgaven IenW	Betrokken directies	Urgent? (speelt komende 10 jaar?)	Beleidsopties	Samenhang met ander departement	Relevante onderzoeken

<p><i>Meer mobiliteit vraagt aanvullende investeringen</i></p> <p>Bevolkingsontwikkeling is een belangrijke determinant van de mobiliteitsvraag. Door een bevolkingsgroei en ook door de groei van de welvaart zal het aantal vervoersbewegingen voor zowel personen als goederen toenemen. Het accommoderen van de toenemende mobiliteitsvraag als gevolg van de bevolkingsgroei, en aansluiting van wonen, werken en leven is een belangrijke opgave op dit beleidsterrein. In het Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport (MIRT) zijn infrastructuurinvesteringen opgenomen om de toenemende mobiliteitsvraag te accommoderen. De recent bijgestelde bevolkingsprognose van het CBS leidt echter tot een fors hogere mobiliteitsvraag, waarmee het MIRT onvoldoende rekening houdt. Dit vraagt om aanvullende investeringen in infrastructuur.</p>		<p>De opgaven manifesteren zich wellicht veelal op de langere termijn, maar er is wel op kortere termijn (<10 jaar) besluitvorming nodig om deze tijdig te kunnen adresseren. Dit vanwege de lange doorlooptijd van infrastructurele projecten (7 tot 10 jaar) en ook van veel andersoortige maatregelen (zoals systeem van rekeningrijden, ook 7 jaar), zullen lange termijn opgaven al op kortere termijn moeten worden geadresseerd.</p>	<p>Dat betreft een zeer breed pallet aan mogelijkheden. Ter illustratie kan Kansrijk Mobiliteitsbeleid van het CPB en PBL of de Brede Maatschappelijke Heroverweging Toekomstbestendige Mobiliteit worden geraadpleegd. Het gaat grofweg om de volgende categorieën:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Infrastructurele ingrepen. - Ruimtelijke ingrepen. - Prijsbeleid. <p>Gedragmaatregelen.</p>	<p>Met name BZK voor wat betreft ruimtelijke ordening.</p>	<p>Vanuit IenW beperkt. We werken met prognoses voor verschillende domeinen (bereikbaarheid, verkeersveiligheid, emissies, etc.) waarbij rekening wordt gehouden met een bandbreedte van verschillende bevolkingsontwikkelingen (WLO-hoog en WLO-laag). Deze bandbreedte wordt toegepast bij zowel het verkennen van opgaven als het doorrekenen van projecten en maatregelen (bijvoorbeeld maatschappelijke kosten-batenanalyses).</p>
<p><i>Toegang tot vervoersmogelijkheden vraagt aandacht en er komen meer kwetsbare verkeersdeelnemers</i></p> <p>Er zijn aanwijzingen dat</p>					

<p>mensen met een migratieachtergrond minder goed toegang hebben tot vervoersmogelijkheden, bijvoorbeeld door het ontbreken van bepaalde vaardigheden. Dit kan zich uiten in een afstand tot de arbeidsmarkt of onderwijs. Mensen met een migratieachtergrond maken bijvoorbeeld minder gebruik van de fiets.</p> <p>Met de vergrijzing neemt ook het aantal kwetsbare verkeersdeelnemers toe. Na decennia van dalende cijfers is het aantal verkeersdoden weer licht aan het stijgen, terwijl het aantal ernstig verkeersgewonden al jaren een stijgende trend laat zien. Het aandeel fietsers en ouderen onder de verkeersslachtoffers stijgt. De meeste verkeersslachtoffers vallen op gemeentelijke en provinciale wegen (86%). Het aantal enkelvoudige voetgangers- en fietsongevallen onder ouderen neemt ook toe.</p> <p>Demografische ontwikkelingen zoals vergrijzing en migratie kunnen leiden tot andere keuzes van de bevolking onder</p>					
---	--	--	--	--	--

meer met betrekking tot de vervoersmodaliteiten.					
<p><i>Stedelijke regio's: wonen en mobiliteit vormen grote opgave [...]</i></p> <p>Maar er ligt nog een grote opgave met name als het gaat om de benodigde schaa sprong in het stedelijk mobiliteitssysteem en de toegenomen woningbehoefte. Verdichting heeft als voordeel dat bestemmingen nabij zijn; per inwoner is dan een beperktere mobiliteitsbehoefte. Tegelijkertijd zal de totale mobiliteitsbehoefte toenemen, waardoor de bereikbaarheid in de stedelijke gebieden onder druk komt te staan. Veel steden zetten in op een grotere rol voor de fiets en het openbaar vervoer. Dit vraagt om aanvullende investeringen in infrastructuur in de stedelijke gebieden, bijvoorbeeld in de vorm van lightrailverbindingen. Verduurzaming van mobiliteit verlicht ook de impact van mobiliteit op de leefomgeving.</p>					
<p><i>Regio's op afstand van de grote stedelijke regio's: potentieel heel Nederland benutten</i></p> <p>Uit minder centraal in Nederland gelegen regio's</p>					

<p>zonder voorzieningen voor hoger onderwijs trekken vooral jongeren weg met negatieve gevolgen voor de sociaal-fysieke leefbaarheid, de voorzieningen, de arbeidsmarkt en economie, de woningmarkt en een snellere vergrijzing. Daarbij ontstaan ook bereikbaarheidsopgaven. Niet door drukte, maar omdat het aanbod van regionaal openbaar vervoer mogelijk onder druk komt te staan en voorzieningen wegtrekken. Dat legt een extra last op de verdere ruimtelijke en economische ontwikkeling.</p> <p>De inzet van de NOVI is om het potentieel van alle regio's te benutten voor de ontwikkeling van Nederland als geheel. Elke regio kan aan één of meer van de gezamenlijke opgaven bijdragen. Door uitvoering van de Toekomstbeeld OV zal de verbinding met het stedelijk netwerk voor een deel van de gebieden verbeteren. Verdere inzet op verbindingen vanuit de Randstad tot in alle regio's en over de landsgrenzen zorgt ervoor dat het gehele potentieel van alle regio's kan worden benut. Daarnaast wordt ingezet op het behoud van de onderwijsvoorzieningen in de regio zelf. Maar dat zal niet</p>					
--	--	--	--	--	--

voldoende zijn. Ook voor deze regio's is meer structurele samenwerking van rijk en regio noodzakelijk, waarbij de vraagstukken in de fysieke leefomgeving (o.m. aanpassing woningvoorraad) en op sociaal en economisch gebied worden opgepakt en omgezet in oplossingen en kansen.					
Opgaven JenV	Betrokken directies	Urgent? (speelt komende 10 jaar?)	Beleidsopties	Samenhang met ander departement	Relevante onderzoeken
<ul style="list-style-type: none"> - Draagvlak: hoe verkrijg je en behoud je draagvlak voor migratie als bepalende factor voor de bevolkingsontwikkeling; - Sturing: hoe voer je zoveel mogelijk (indirecte) sturing uit op de migratiestromen? - Optimalisering: hoe zorg je dat de positieve effecten van migratie zo groot mogelijk zijn en de nadelige effecten zo klein mogelijk zijn voor de Nederlandse samenleving; 					Zie kennis- en onderzoeksagenda Migratie en Samenleven
Opgaven SZW	Betrokken directies	Urgent? (speelt komende 10 jaar?)	Beleidsopties	Samenhang met ander departement	Relevante onderzoeken

<p>1. <u>Krapte op de arbeidsmarkt</u> Op de lange termijn oefenen de vergrijzing en de ontgroening druk uit op het arbeidsaanbod. Volgens de meest recente ramingen van het CBS, waarbij overigens al rekening wordt gehouden met migratie, neemt het aandeel personen op beroepsleeftijd (15-75) in de totale bevolking af van bijna 76% in 2020 tot minder dan 70% in 2040, om vervolgens tot 2060 rond dit percentage te stabiliseren. De groep 20 – 65 jaren neemt zelfs tot 2040 in absolute zin af. Tegelijkertijd stijgt binnen die groepen het aandeel ouderen, die minder vaak en minder uren werken. Relatief gezien zullen er dus, bij een gelijke arbeidsparticipatie, op de lange termijn steeds minder mensen aan het werk zijn. Bovendien verandert op de langere termijn het karakter van onze</p>	AV		<p><i>1) Arbeidsproductiviteit:</i> wanneer de arbeidsproductiviteit stijgt, kan met een gelijk aantal mensen meer geproduceerd worden. De toename van de arbeidsproductiviteit is sinds de economische crisis echter aanzienlijk afgenomen en het is niet duidelijk waar die afname precies vandaan komt. Dit is bovendien een wereldwijde trend en daarmee een grote opgave voor de toekomst. De brief van de Minister van EZK over een groeistrategie voor Nederland op de lange termijn gaat op die opgave dieper in.</p> <p><i>2) Arbeidsparticipatie:</i> een andere optie is dat mensen meer of meer mensen gaan werken. Een verdere toename van de arbeidsparticipatie van personen op beroepsleeftijd zou het arbeidsaanbod in theorie op peil kunnen houden. Hoeveel ruimte er feitelijk nog is om de arbeidsparticipatie te verhogen is echter onduidelijk. De</p>	EZK, BZK	<p>Onderzoeksvragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Op welke manier en in welke mate kunnen we de arbeidsproductiviteit en arbeidsparticipatie verhogen om de demografische uitdagingen in de toekomst met binnenlands arbeidsaanbod het hoofd te bieden? • In welke mate hebben we dan (nog) arbeidsmigranten nodig om de demografische uitdagingen in de toekomst het hoofd te bieden en in welke sectoren willen we hen inzetten? • In hoeverre hebben we naast EU-arbeidsmigranten daar ook arbeidsmigranten van buiten de EU voor nodig, waarbij opgemerkt moet worden dat arbeidsmigranten uit derde landen in toenemende mate via een constructie met detachering van andere EU-lidstaten in Nederland te werk worden gesteld? • Maken we onderscheid tussen de arbeidsmigranten van buiten de EU en hoe selecteren we die mensen die van toegevoegde waarde zijn op de arbeidsmarkt. • Naast deze vragen t.a.v. arbeidsmigratie speelt de grotere vraag: "welk land wil je zijn?" en "welke werknemers heb je daarvoor nodig?" Hierbij kan je denken aan de vragen: <ul style="list-style-type: none"> ◦ Moet Nederland de tweede landbouwexporteur ter wereld blijven en laten we daarom 'onze' paprika's door Oost-Europese uitzendkrachten plukken? ◦ Moet Nederland leidend zijn op ICT-gebied en doen we daarbij
---	----	--	---	----------	--

<p>economie en daarmee de vraag naar bepaalde competenties op de arbeidsmarkt. Ontwikkelingen als technologisering, globalisering (i.e. het opknippen van waardeketens) en grote transities (i.e. de energietransitie), maar ook de sterk toenemende behoefte aan zorg, maken dat de vraag naar specifieke kennis en vaardigheden anders zal zijn op de arbeidsmarkt van de toekomst. Een krimpend aandeel personen op beroepsleeftijd in de bevolking op de lange termijn en conjuncturele krapte op de korte termijn vormen een flinke uitdaging: als we willen blijven groeien hebben we of meer mensen nodig op de arbeidsmarkt, of we moeten per werkende meer gaan produceren.</p>			<p>arbeidsparticipatie kan worden verhoogd in personen en in uren (meer vrouwen en vrouwen meer uren). De ruimte lijkt echter met name te liggen in dat laatste: Nederland kent namelijk een deeltijdfactor van 0.71VTE. Het IBO deeltijd gaat dieper in op die ruimte en hoe die benut kan worden. Daarbij is het wel belangrijk mee te wegen dat een stijging van de arbeidsparticipatie ook nieuwe vraag naar arbeid oproept (verminderen mantelzorg, meer kinderopvang). Een andere knop is het stimuleren van de stijging van de arbeidsparticipatie bij de bevolking met een migratieachtergrond: bij een deel van deze bevolkingscategorie blijft de arbeidsdeelname achter bij die van de bevolking met een (autochtoon) Nederlandse achtergrond. Ook hier ligt een potentieel voor extra arbeidsaanbod.</p> <p>3) <i>Arbeidsmigratie</i>: het inzetten van arbeidsmigranten is een mogelijkheid om een deel</p>		<p>een beroep op vooral Indiase ICT-ers?</p> <ul style="list-style-type: none"> o Gunnen we iedereen een eigen huis en laten we die huizen bouwen door Oost-Europese of Oekraïense/Pakistaanse bouwvakkers? o En willen we onze pakketjes de volgende dag bezorgd hebben en doen we daarbij een beroep op Roemeense en Spaanse orderpikkers en Filipijnse en Oekraïense vrachtwagenchauffeurs?
--	--	--	--	--	--

			<p>van het krapteprobleem aan te pakken. Ook nu al is de Nederlandse arbeidsmarkt aangewezen op arbeidsmigranten en deze behoefte zal dan ook vrijwel zeker blijven bestaan. Sommige sectoren, zoals de land- en tuinbouw, distributiecentra en de horeca, zijn voor een belangrijk deel afhankelijk van arbeidsmigranten. Constructies van onder andere uitzendbureaus leiden tot een bijna onbeperkt aanbod van goedkope buitenlandse arbeidskrachten uit andere lidstaten van de Europese Unie, die onder het vrij verkeer van personen en diensten zonder verblijfs- en tewerkstellingsvergunning naar Nederland kunnen komen. Aandachtspunt daarbij is dat een deel van deze arbeidsmigranten het slachtoffer wordt van misstanden in relatie tot hun werk en huisvesting.</p> <p>Ten aanzien van (arbeids)migratie van buiten de EU bestaat, in tegenstelling tot binnen de</p>	
--	--	--	---	--

			<p>EU, wel nationale autonomie. Het huidige beleid is restrictief: bij het vervullen van vacatures wordt prioriteit gegeven aan werkzoekenden binnen Nederland, de EU/EER of Zwitserland. Kenniswerkers worden nadrukkelijk uitgenodigd om in Nederland te komen werken, omdat wordt verwacht dat zij door hun hoge opleidingsniveau en/of specialistische kennis een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de economische ontwikkeling en concurrentiekracht van Nederland.</p> <p>Meer migratie van buiten de EU zou een deeloplossing kunnen zijn voor tekorten die ontstaan als gevolg van vergrijzing. Daarbij moet wel worden aangemerkt dat taal en kwalificatievereisten vaak een belemmering vormen bij de inzet van migranten in sectoren zoals de zorg. En er is felle internationale concurrentie om kenniswerkers en schaars personeel. Meer migratie leidt bovendien tot meer bevolkingsgroei en dus</p>		
--	--	--	--	--	--

			<p>een hoger beroep op schaarse (collectieve) voorzieningen zoals huisvesting (zie opgave 3 'beslag op voorzieningen'). Meer migratie leidt bovendien tot meer diversiteit en daardoor mogelijk minder sociale cohesie, zoals ook beschreven door de WRR, de WRR bepleit in dit verband beleid gericht op 'samen leven'. Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat door de vergrijzing en de stijging van lonen elders in Europa verwacht kan worden dat arbeidsmigranten uit andere EU-lidstaten steeds minder geneigd zijn om in Nederland te komen werken. Andere EU-lidstaten ontwikkelen ook steeds vaker beleid om mobiele werknemers terug te laten keren.</p> <p>Motie:</p> <p>SZW is n.a.v. een motie van van Weyenberg/Maatoug bezig met een verkenning naar de rol die een brede adviescommissie kan</p>		
--	--	--	---	--	--

			spelen in de advisering over arbeidsmigratiebeleid in het licht van arbeidsmarkttekorten.		
<p>2. <u>Opgave: Samenleven in superdiverse samenleving</u></p> <p>Momenteel hebben zo'n 4,2 miljoen mensen een migratieachtergrond (24% van de bevolking). Bij een laag migratiesaldo in de komende 30 jaar groeit dit aantal naar 5,3 miljoen (31%) en bij een hoog migratiesaldo naar 8,3 miljoen (40%) in 2050. Het samenleven wordt ingewikkelder door komen en gaan van migranten (buurten, scholen, verenigingen). Dit leidt tot gevoelens van verlies, onbehagen en onveiligheid. Volwaardige arbeidsdeelname (arbeidsdeelname of arbeidsbehoud) is voor sommige groepen migranten precair. Dat heeft gevolgen voor maatschappelijke positie, acceptatie van</p>	S&I, AV, ASEA, KO		<ul style="list-style-type: none"> - Permanente voorzieningen voor incorporatie <u>alle</u> migranten (ontvangloketten, gedifferentieerde inburgeringsvoorzieningen, inspraak gemeenten bij vestiging) - Veel meer aandacht voor samenleven (goede fysieke en sociale infrastructuur op lokaal niveau, investeren in opbouwwerk, basisregels samenleven, interculturele competenties professionals) - In blijven zetten op arbeidsdeelname (antidiscriminatiebeleid en actief arbeidsmarktbeleid) - Incorporatievermogen ook meewegen bij immigratiebeleid (beleidsmatig richtgetal migratie (zoals Duitsland) tewerkstellingsvergunning) <p>Sleutelrol ligt bij gemeenten, die financieel en juridisch ondersteund moeten worden vanuit het Rijk om het samenleven te kunnen bevorderen. Werkgevers</p>	BZK, VWS, JenV, OCW	<p>Onderzoeksvragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De adviesaanvraag aan de ACVZ (sturing migratie) is 8 november 2021 verzonden aan de ACVZ en de Kamer wordt geïnformeerd hierover. • Onderzoek naar de economische en maatschappelijke wenselijkheid van bedrijven die volledig afhankelijk zijn van goedkope, tijdelijke migrantenarbeid (ASEA)? • Wat betreft het ontvangen en wegwijs maken van <i>alle migranten</i>: SZW (AV) is in kaart aan het (laten) brengen wat gemeenten doen. Eerste inzichten: verschillende gemeenten zijn aan het kijken hoe loketten, die vaak nog gericht zijn op de ontvangst van expats of kennismigrant, verbreed kunnen worden naar ontvangstloketten voor alle migranten of internationals (Den Haag, Rotterdam, Westland, Utrecht, Leiden en Noord-Brabant, Amstelveen). Er is een wildgroei aan websites aan het ontstaan. Nog geen concrete plannen in afwachting nieuw kabinet. Er is een fiche gemaakt over ontvangstloketten en flexibele inburgering met verschillende varianten voor uitbreiding inburgering. • Sociale samenhang op lokaal niveau: <ul style="list-style-type: none"> ◦ PM

migranten en sociale samenhang. Incorporatievermogen van de samenleving staat onder druk.			<p>zouden een deel van de kosten kunnen dragen.</p> <p>2 moties:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. (SGP) Bij de adviesaanvraag aan de ACVZ (toezegging die al in kabinetsreactie stond) moeten ook de voor- en nadelen van een quotum in kaart worden gebracht. Ligt bij JenV. 2. (CDA) Inventariseer de initiatieven bij MDT (maatschappelijke diensttijd) die een koppeling maken met inburgering en bekijk hoe dit gestimuleerd kan worden. Die motie ligt bij SZW: waren vanuit S&I al een samenwerking met MDT (VWS) gestart om 'ontmoeting' binnen MDT te versterken. 		
<p>3. <u>Opgave: Beslag op voorzieningen/ houdbaarheid verzorgingsstaat</u></p> <p>Door de demografische ontwikkelingen en de daarmee samenhangende maatschappelijke problemen, staat ons welzijn onder druk. Het op peil houden van onze welvaartsontwikkeling</p>	KO, AV, ASEA, SV		PM	IenW, BZK, VWS, OCW, EZK	PM

<p>is daarbij een belangrijke uitdaging, zeker gegeven de mede door de vergrijzing toenemende collectieve uitgaven aan bijvoorbeeld zorg en AOW. Voldoende en passend arbeidsaanbod is een belangrijke voorwaarde om de benodigde economische groei te kunnen realiseren. Dat arbeidsaanbod, en daarmee het groeivermogen van onze economie, staat echter onder druk. Arbeidsmigratie is hierbij één van de knoppen waaraan kan worden gedraaid. Maar ook migranten, inclusief arbeidsmigranten, doen een beroep op de schaarse woningvoorraad, de zorg, transport enz. Het is daarom wenselijk om bewuste keuzes te maken over de bedrijvigheid in Nederland en de mix van lage lonen en laag productiviteitswerk en hoger productiviteitswerk. Dit</p>				
--	--	--	--	--

geldt temeer daar op verschillende gebieden tegen de grenzen aan wordt gelopen. Denk bijvoorbeeld aan schaarste aan woningen, uitstoot van CO ² en stikstof, druk op de zorg en drukte op de wegen en leefbaarheid in wijken.					
Opgaven VWS	Betrokken directie(s) VWS	Urgent? (speelt al komende 10 jaar?)	Beleidsopties?	Samenhang met ander departement?	Relevante onderzoeken:
Er ligt een grote en urgente houdbaarheids-opgave op drie dimensies, niet alleen op de financiële maar ook op de personele en de maatschappelijke	MEVA PZO Z	ja	Zie bijgevoegde factsheet 'Organisatie en Regie'	FIN EZK	<ul style="list-style-type: none"> • WRR – kiezen voor houdbare zorg • RVS - Wissels omzetten voor een veerkrachtige samenleving
Inzetten op doelmatigheid en (meer) personeel biedt geen duurzame oplossing	MEVA CZ LZ	ja	Zie bijgevoegde factsheet 'Vernieuwing en werkplezier'	SZW (arbeidsmarkt) OCW (MBO)	<ul style="list-style-type: none"> • WRR – kiezen voor houdbare zorg • SER advies 'Aan de slag voor de zorg; een actieagenda voor de zorgarbeidsmarkt
De groei van zorg weloverwogen begrenzen door beter te kiezen	MEVA PG	ja	Zie bijgevoegde factsheet 'Preventie en Gezondheid'	SZW (schulden) BZK (Wonen)	<ul style="list-style-type: none"> • WRR – kiezen voor houdbare zorg • Discussienota Zorg voor de Toekomst